

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**TARIM SEKTÖRÜNÜN FİNANSMANINDA
KOOPERATİFLERİN ROLÜ: TARIM KREDİ
KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OĞUZ CİVAN

BALIKESİR, 2021

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

TARIM SEKTÖRÜNÜN FİNANSMANINDA
KOOPERATİFLERİN ROLÜ: TARIM KREDİ
KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OĞUZ CİVAN

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. ARMAN ZAFER YALÇIN

BALIKESİR, 2021

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Maliye Anabilim Dalı'nda 201412537015 numaralı öğrencisi olan Oğuz CİVAN'ın hazırladığı Tarım Sektörünün Finansmanında Kooperatiflerin Rolü: Tarım Kredi Kooperatifleri Örneği konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan).....

İmza

Üye (Danışman)

İmza

Üye.....

İmza

.../.../...
Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

.../.../20...

İmza

Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Küreselleşmenin etkilerinin her alanda hissedildiği çağımızda özellikle gelişmekte olan ülkelerde üreten kesimin hayat standartlarının korunup yükseltilmesinde önemli desteklemelere ve bir takım önlemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Üreten kesimin yer aldığı tarım sektörü, insanların yaşamının devamlılığı için beslenme ihtiyacını karşılaması, sanayi sektörünün hammadde ihtiyacını karşılaması ve ekonomiye katkıları gibi nedenlerden dolayı stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye ve dünya ekonomisi içerisinde önemli bir yeri olan tarım sektörünün sermaye yetersizliği ve finansman sorunları sürekli gündemdedir. Bu çalışmada tarım sektöründe sermaye yetersizliği karşısında ana finansman kaynağı olan tarımsal kredilerin tarım sektörüne etkileri ve Tarım Kredi Kooperatifleri'nin kullandığı tarımsal krediler incelenmiştir. Seçilen bazı ülke örneklerinde ve Türkiye'de uygulanan tarımsal finansman yöntemleri karşılaştırılarak eksik yönlerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Öncelikle çalışmam boyunca desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, bilgileri ve önerileri ile çalışmamın gelişmesine önemli katkılar sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Arman Zafer YALÇIN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimim sürecinde yardımları, bilgileri ve destekleri ile her konuda sürekli yol gösteren Prof. Dr. Hasan Aydın OKUYAN hocama ve kıymetli eşi Fatma Hanım'a saygı ve sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmam sırasında bilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Rıfat KARAKUŞ hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimim boyunca bilgileri ve tecrübeleri ile vizyonumu genişleten tüm hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez çalışmam boyunca her zaman bana destek olan ve motive eden değerli arkadaşım Hüseyin ULUSOY'a ve hayatımın her alanında yanımda olup destek olan kıymetli aileme özellikle de yüksek lisans eğitimim boyunca sürekli destekleyen babam Veyis CİVAN'a minnet ve şükranlarımı sunarım.

BALIKESİR, 2021

OĞUZ CİVAN

ÖZET

TARIM SEKTÖRÜNÜN FİNANSMANINDA KOOPERATİFLERİN ROLÜ: TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ

CİVAN, Oğuz

Yüksek Lisans, Maliye Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Arman Zafer YALÇIN

2021, 135 Sayfa

Tarım, ilk çağlardan bugüne kadar gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun bütün ülkelerin ilgilendikleri sektörlerin başında gelmektedir. Tarım sektörü, ülke nüfusunun beslenmesi, sanayi sektörünün hammadde ihtiyacını karşılaması, milli gelire, istihdama ve ihracata katkısı gibi nedenlerden dolayı stratejik ve vazgeçilmez bir konumdadır. Tarım sektörünün kendine özgü bir takım özellikleri vardır. Bu özellikleri nedeniyle doğal riskler başta olmak üzere üretim, pazarlama, fiyat ve finansman gibi birçok risk ve belirsizliklerle karşı karşıyadır. Bu risk ve belirsizliklere karşı devletin tarım sektörüne çeşitli destekleme politikaları ile müdahale etmesi gerekmektedir.

Türkiye ve dünya ekonomisi içerisinde önemli bir yeri olan tarım sektörünün, sermaye yetersizliği ve finansman ihtiyacı sürekli gündemdedir. Gelişmiş ülkeler, tarım sektörünün finansmanı konusunda geleneksel finans yöntemlerinin dışına çıkarak bu konuda sistemli bir yapı kurulmasıyla önemli adımlar atmıştır. Ekonomik açıdan dünyada önde gelen ülkelerde tarım işletmeleri sermaye ihtiyacını organize olmuş kredi kaynaklarından sağlarken, gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerde daha çok akraba, arkadaş, tüccar, aracı gibi organize olmamış kredi kaynakları kullanılmaktadır. Türkiye’de tarım sektöründe yaşanan finansman sorunlarını çözmek için, gelişmiş ülkelerdeki gibi bir finansman sistemine ihtiyaç bulunup bulunmadığı araştırılması ve çözüm bulunması gereken bir konudur.

Bu çalışmada Türkiye’de tarım sektörünün desteklenmesi ve finansmanı konusunda önemli bir yere sahip olan kooperatiflerin tarım sektörüne etkileri ile Tarım Kredi Kooperatiflerinin tarım sektörünün finansmanında kullandığı tarımsal krediler incelenmiştir. Seçilen bazı ülke örneklerinde uygulanan finansman

yöntemleri ile Türkiye'deki finansman yöntemleri karşılaştırılarak eksik yönlerin ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, Tarım, Tarımsal Finansman, Tarımsal Krediler, Tarım Kredi Kooperatifleri.

ABSTRACT

THE ROLE OF COOPERATIVES IN FINANCING THE AGRICULTURAL SECTOR: THE CASE OF AGRICULTURAL CREDIT COOPERATIVES

CIVAN, Oğuz

Master Thesis, Department of Finance

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Arman Zafer YALÇIN

2021, 135 Pages

Agriculture is one of the areas that all countries are interested in since the early ages, regardless of their level of development. The agricultural sector has a strategic and indispensable position due to reasons such as feeding the country's population, meeting the raw material needs of the industrial sector and contributing to national income, employment and exports. The agricultural sector has a number of unique features. Because of these unique features, it faces many risks and uncertainties such as production, marketing, price, financing and notably natural risks. Against these risks and uncertainties, the government should intervene with support policies for the agricultural sector.

Agricultural sector that has an important place in the world economy and in Turkey's economy is lack of capital and its financing needs are constantly on the agenda. Developed countries have taken important steps in terms of financing the agricultural sector by going beyond traditional financial methods and establishing a systematic structure about this issue. While in economically leading countries in the world, agricultural enterprises meet their capital needs from organized credit resources, undeveloped or underdeveloped countries use unorganized credit resources such as relatives, friends, merchants and intermediaries. In order to solve financing problems experienced in agricultural sector in Turkey, to investigate whether there is a need for such financing systems is a matter which should be resolved.

In this study, the effects on agricultural sector of cooperatives which has an important role in supporting and financing the agricultural sector and agricultural loans that Agricultural Credit Cooperatives provide in financing the agricultural

sector were examined. It is intended to manifest the weaknesses of financing methods that are implemented by some selected countries and financing methods in Turkey by comparing them.

Keywords: Cooperative, Agriculture, Agricultural Finance, Agricultural Loans, Agricultural Credit Cooperatives.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem.....	2
1.2. Amaç.....	2
1.3. Önem.....	3
1.4. Varsayımlar.....	3
1.5. Sınırlılıklar.....	3
1.6. Tanımlar.....	3
2. İLGİLİ ALANYAZIN.....	4
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	4
2.1.1. Tarım Sektörü ve Tarım Sektörü Hakkında Genel Bilgiler.....	4
2.1.1.1. Tarım Sektörü Hakkında Genel Bilgiler.....	4
2.1.1.2. Tarım Sektörü Kavramı ve Özellikleri.....	5
2.1.1.3. Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi.....	8
2.1.1.3.1. Tarım Sektörünün GSMH İçindeki Yeri.....	9
2.1.1.3.2. Tarım Sektörünün Dış Ticaret İçindeki Yeri.....	22
2.1.1.3.3. Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Yeri.....	28
2.1.2. Tarımsal Destekleme Politikaları.....	34
2.1.2.1. Tarımsal Destekleme.....	34
2.1.2.2. Tarımsal Desteklemeyi Gerektiren Sebepler.....	35
2.1.2.3. Tarımsal Destekleme Politikalarının Amaçları.....	37
2.1.2.3.1. Gelir Düzeyinin Yükseltilmesi.....	37
2.1.2.3.2. Üretimin ve Fiyatların Yönlendirilmesi.....	38
2.1.2.3.3. İstihdam Amacı.....	38
2.1.2.3.4. Verimlilik ve Kalite Amacı.....	39

2.1.2.3.5. Doğal Kaynakların Dengeli Kullanımı.....	39
2.1.2.3.6. Kırsal Kalkınma.....	40
2.1.2.4. Tarımsal Desteklemelerde Devletin Rolü	40
2.1.3. Kooperatifçilik İle İlgili Genel Bilgiler	41
2.1.3.1. Kooperatiflerin Genel Özellikleri	42
2.1.3.2. Kooperatifçiliğin Genel İlkeleri	42
2.1.3.2.1. Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi	42
2.1.3.2.2. Demokratik Yönetim İlkesi	43
2.1.3.2.3. Ekonomik Katılım İlkesi	43
2.1.3.2.4. Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi	43
2.1.3.2.5. Eğitim İlkesi	43
2.1.3.2.6. Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi	44
2.1.3.2.7. Toplumsal Sorumluluk İlkesi	44
2.1.3.3. Tarımsal Kooperatiflerin Kalkınmaya Etkisi	44
2.1.3.4. Kooperatif ile Devlet İlişkisi	45
2.1.4. Tarım Sektörünün Finansmanında Tarımsal Krediler ve Türkiye Örneği	46
2.1.4.1. Tarım Sektörünün Finansmanı	46
2.1.4.1.1. Finansman Tanımı ve İşlevleri	46
2.1.4.1.2. Tarımsal Finansman ve Özellikleri	47
2.1.4.1.3. Tarımsal Finansman Çeşitleri.....	48
2.1.4.1.3.1. Sermayenin Kaynağına Göre Finansman	49
2.1.4.1.3.1.1. Öz Kaynaklarla Finansman.....	49
2.1.4.1.3.1.2. Yabancı Kaynaklarla Finansman	50
2.1.4.1.3.2. Süresine Göre Finansman	50
2.1.4.1.3.2.1. Bir Defa Yapılan Finansmanlar	50
2.1.4.1.3.2.2. Devamlı Finansmanlar	51
2.1.4.1.4. Tarımın Finansman Aracı Olarak Kredi.....	51
2.1.4.2. Tarımsal Krediler	52
2.1.4.2.1. Tarımsal Kredi Çeşitleri	53
2.1.4.2.2. Tarımsal Kredi Kaynakları	55
2.1.4.2.2.1. Organize Olmuş Kredi Kaynakları	56
2.1.4.2.2.2. Organize Olmamış Kredi Kaynakları	56
2.1.4.2.3. Türkiye’de Tarımın Finansmanında Tarımsal Kredilerin Önemi	57
2.1.4.2.4. Tarım Sektöründe Kredi Gereksinimini Doğuran Sebepler	58

2.1.4.2.4.1. Doğal Afetler	58
2.1.4.2.4.2. Çeşitli Hastalık ve Zararlar	59
2.1.4.2.4.3. Küçük Ölçekli İşletmelerin Kredi İhtiyacı.....	59
2.1.4.2.4.4. Yetersiz Tarımsal Gelir.....	60
2.1.4.2.4.5. Üretim ve Kaliteye Yönelik Yatırımlar	60
2.1.4.2.4.6. Tarım Ürünleri Fiyatlarındaki Dalgalanmalar	60
2.1.4.2.4.7. Sosyo-Ekonomik Faktörler	61
2.1.4.2.5. Türkiye’de Tarımsal Kredi Sağlayan Kuruluşlar	62
2.1.4.2.5.1. Ziraat Bankası	63
2.1.4.2.5.2. Özel Bankalar	67
2.1.4.2.5.3. Tarım Kredi Kooperatifleri.....	69
2.1.4.2.5.4. Diğer Kooperatifler.....	71
2.1.4.2.6. Bankaların Tarım Satış Kooperatiflerine Kullandırdığı Krediler	71
2.2. İlgili Araştırmalar	73
3. YÖNTEM.....	76
3.1. Araştırmanın Modeli	76
3.2. Evren ve Örneklem.....	76
3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri.....	76
3.4. Verilerin Toplama Süreci	77
3.5. Verilerin Analizi.....	77
4. BULGULAR VE YORUMLAR	78
4.1. Tarım Kredi Kooperatiflerinin Tarım Sektörü Finansmanındaki Rolü.....	78
4.1.1. TKK Genel Bilgiler	78
4.1.1.1. TKK Kuruluş ve Tarihi Süreç	78
4.1.1.2. TKK Organizasyon Yapısı.....	81
4.1.1.2.1. Birim Kooperatifler	83
4.1.1.2.2. Bölge Birlikleri.....	84
4.1.1.2.3. Merkez Birliği	86
4.1.1.3. TKK Amacı ve Çalışma Konuları.....	86
4.1.1.3.1. Birim Kooperatifler	86
4.1.1.3.2. Bölge Birlikleri.....	87
4.1.1.3.3. Merkez Birliği	88
4.1.2. TKK’nin Tarımsal Üretime Yönelik Kredileri ve Tutarları	89
4.1.2.1. İşletme Kredileri (Kısa Vadeli Krediler).....	90

4.1.2.1.1. Genel İhtiyaç Kredileri (Nakit Kredi)	90
4.1.2.1.2. Tohumluk, Fide ve Fidan Kredileri	92
4.1.2.1.3. Kimyevi Gübre Kredisi	93
4.1.2.1.4. Ziraî Mücadele (İlaç) Kredileri	94
4.1.2.1.5. Hayvancılık Kredileri	96
4.1.2.1.6. Motorin Kredileri.....	98
4.1.2.1.7. Tüketim Kredileri	99
4.1.2.1.8. Sigorta Primi Kredileri	101
4.1.2.1.9. Toprak Analizi Kredileri	102
4.1.2.1.10. Diğer İşletme Kredileri.....	102
4.1.2.2. Yatırım Kredileri (Orta Vadeli Krediler)	103
4.1.2.2.1. Tarımsal Araç-Gereç (Donatma) Yatırım Kredileri	103
4.1.2.2.2. Hayvancılık Yatırım Kredileri.....	105
4.1.2.2.3. Diğer Orta Vadeli Yatırım Kredileri	106
4.2. Bazı Ülkelerdeki Tarımsal Kredi Mekanizmaları Örnekleri	110
4.2.1. Dünyada Tarım Sektörünün Genel Görünümü.....	110
4.2.1.1. Dünyada Tarım Ormancılık ve Balıkçılığın GSYİH İçindeki Payı .	110
4.2.1.2. Dünyada Tarım Ormancılık ve Balıkçılığın İstihdam İçindeki Payı	112
4.2.2. Tarım Sektörünün Finansmanında Bazı Ülke Örnekleri	113
4.2.3. Seçilmiş Ülkelerde Tarım Sektörünün Finansmanı ve Kredi	115
4.2.3.1. ABD	115
4.2.3.2. Hollanda	117
4.2.3.3. Almanya	118
4.2.3.4. Fransa	119
4.2.3.5. İtalya.....	120
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	123
5.1. Sonuç	123
5.2. Öneriler.....	126
KAYNAKÇA	130

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. GSYİH, Sektörel Dağılım.....	11
Tablo 2.2. Farklı Gelir Seviyesindeki Ülkelerde Tarım, Ormancılık ve Balıkçılığın GSYİH İçindeki Payı	14
Tablo 2.3. Cari Fiyatlarla GSYİH Sektörel Yıllık Değişim Oranları	18
Tablo 2.4. Reel GSYİH Yıllık Değişimleri (Üretici Fiyat Endeksi ile İndirgenmiştir)	20
Tablo 2.5. İhracatın Sektörel Dağılımı.....	23
Tablo 2.6. Dış Ticaret İhracat ve Tarım Ormancılık ve Balıkçılık Sektörünün Çeyrek Dönemler İtibariyle Değişimi	25
Tablo 2.7. İthalatın Sektörel Dağılımı.....	27
Tablo 2.8. İşgücü Piyasasının Sektörel Dağılımı	29
Tablo 2.9. Dünyada Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Payı.....	32
Tablo 2.10. Türkiye’deki Tarımsal Kredilerin Toplam Kredilerdeki Payı	66
Tablo 2.11. Türkiye’de Özel ve Yabancı Sermayeli Bankaların Nakdi Tarımsal Kredi Dağılımı	69
(Milyon TL)	69
Tablo 4.1. Tarım Kredi Kooperatiflerinin Yıllar İtibarıyla Sayısal Gelişmeleri.....	82
Tablo 4.2. Tarım Kredi Kooperatiflerinin İl, İlçe ve Kasaba/Köy Bazında Kooperatif Sayıları	83
Tablo 4.3. Bölge Birliği Çalışma Merkezleri ve Faaliyet Alanları	85
Tablo 4.4. Ortaklara Kullandırılan Genel İhtiyaç Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	91
Tablo 4.5. Ortaklara Kullandırılan Tohum, Fide, Fidan Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	92
Tablo 4.6. Ortaklara Kullandırılan Gübre Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	94
Tablo 4.7. Ortaklara Kullandırılan Zirai Mücadele Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	95
Tablo 4.8. Ortaklara Kullandırılan Hayvancılık Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	97
Tablo 4.9. Ortaklara Kullandırılan Petrol Ürünleri Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	98
Tablo 4.10. Ortaklara Kullandırılan Tüketim Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı..	100

Tablo 4.11. Ortaklara Kullandırılan Sigorta Primi Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	101
Tablo 4.12. Ortaklara Kullandırılan Diğer İşletme Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	102
Tablo 4.13. Ortaklara Kullandırılan Donatma Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	104
Tablo 4.14. Ortaklara Kullandırılan Hayvan Edindirme Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	105
Tablo 4.15. Ortaklara Kullandırılan Diğer Yatırım Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	106
Tablo 4.16. TKK'nin Ortaklarına Kullandırdığı Kredilerin Gruplarına Göre Dağılımı	108
Tablo 4.17. Farklı Gelir Seviyesindeki Ekonomilerde Tarım, Ormancılık ve Balıkçılığın GSYİH İçindeki Payı	111
Tablo 4.18. Dünyada Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Payı.....	112

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılığın GSYİH İçindeki Payı	12
Grafik 2.2. Dünyada Tarım, Ormancılık ve Balıkçılığın GSYİH İçindeki Payı.....	13
Grafik 2.3. 2000 Yılı GSYİH Bileşenleri.....	15
Grafik 2.4. 2010 Yılı GSYİH Bileşenleri.....	16
Grafik 2.5. 2019 Yılı GSYİH Bileşenleri.....	17
Grafik 2.6. Yıllar itibariyle GSYİH ve Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektöründe Yıllık Nominal Büyüme Oranları.....	19
Grafik 2.7. GSYİH ve Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektöründe Yıllık Reel Büyüme Oranları.....	21
Grafik 2.8. Farklı Gelir Seviyesindeki Ülke Grupları İçin Tarımın GSYİH İçindeki Payı.....	22
Grafik 2.9. Tarım ve Ormancılık Sektörünün İhracat İçindeki Payı.....	24
Grafik 2.10. Yıllar İtibariyle İhracat Birim Değerleri (2010=100).....	26
Grafik 2.11. Yıllar İtibariyle Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörünün İthalat İçindeki Payı.....	28
Grafik 2.12. Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Payı	30
Grafik 2.13. 2000 Yılı İstihdamın Sektörel Dağılımı	31
Grafik 2.14. 2019 Yılı İstihdamın Sektörel Dağılımı	31
Grafik 2.15. Farklı Gelir Seviyesindeki Ülke Gruplarında Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Payı.....	33
Grafik 2.16. Dünyada Tarımın İstihdam İçindeki Payı.....	34
Grafik 2.17. Tarımsal Kooperatiflere Bankaların Kullandığı Krediler	72
Grafik 4.1. Yıllar İtibariyle Kullandırılan Genel İhtiyaç Kredileri.....	91
Grafik 4.2. Ortaklara Kullandırılan Tohum, Fide, Fidan Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	93
Grafik 4.3. Ortaklara Kullandırılan Gübre Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	94
Grafik 4.4. Ortaklara Kullandırılan Zirai Mücadele Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	96
Grafik 4.5. Ortaklara Kullandırılan Hayvancılık Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	97
Grafik 4.6. Ortaklara Kullandırılan Petrol Ürünleri Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı	99

Grafik 4.7. Ortaklara Kullandırılan Tüketim Kredileri Yıllara Göre Dağılımı	100
Grafik 4.8. Ortaklara Kullandırılan Sigorta Primi Kredileri Yıllara Göre Dağılımı	101
Grafik 4.9. Ortaklara Kullandırılan Diğer İşletme Kredilerinin Kredileri Yıllara Göre Dağılımı	103
Grafik 4.10. Ortaklara Kullandırılan Donatma Kredileri Yıllara Göre Dağılımı	104
Grafik 4.11. Ortaklara Kullandırılan Hayvan Edindirme Kredileri Yıllara Göre Dağılımı	105
Grafik 4.12. Ortaklara Kullandırılan Diğer Yatırım Kredileri Yıllara Göre Dağılımı	106
Grafik 4.13. Farklı Gelir Seviyesindeki Ülke Grupları İçin Tarımın GSYİH İçindeki Payı.....	111
Grafik 4.14. Farklı Gelir Seviyesindeki Ülke Grupları İçin Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Payı.....	113

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Finansman Türleri.....	49
Şekil 2.2. Tarımsal Kredi Çeşitleri.....	54
Şekil 2.3. Tarımsal Kredi Kaynakları	55
Şekil 2.4. Kurumsal (Organize Olmuş) Kredi Kaynakları.....	56

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACB	: Agricultural Credit Bank
AŞ	: Anonim Şirketi
BKNZ	: Bakanız
COGECA	: Avrupa Birliği Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
FAMC	: Federal Agricultural Mortgage Corporation
FCS	: Farm Credit System
FFCS	: Federal Farm Credit System
FLCA	: Federal Land Credit Associations
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KOBİ	: Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler
MD	: Madde
OTP	: Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası
PCA	: Production Credit Association
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TC	: Türkiye Cumhuriyeti

TCZB	: Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
TK	: Tarım Kredi
TKK	: Tarım Kredi Kooperatifi
TKKBB	: Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birliği
TKKMB	: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
TL	: Türk Lirası
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UİB	: Uludağ İhracatçı Birlikleri
VD	: Ve Diğerleri

1. GİRİŞ

İklim koşullarından kolay etkilenen tarım sektöründe, tarım işletmeleri genel olarak aile işletmesi şeklinde faaliyet göstermekte ve tarımsal üretim çoğunlukla arazi yapısına bağlı kalan küçük aile işletmeleri şeklindedir. Tarımsal işletmelerin kendine özgü niteliklerinden dolayı yetersiz sermayeye sahip olmaları nedeniyle sermaye ihtiyaçları sürekli gündemdedir. Tarım sektörünün özellikleri nedeniyle devlet müdahalesi ile tarım kesimine bir takım destekleme politikaları uygulanmaktadır. Türkiye’de tarımsal işletmeler gerekli olan sermaye ihtiyacının finansmanını kendi öz kaynakları ile karşılamaya çalışsalar da tarımın ana finansman kaynağı tarımsal kredilerdir. Tarım sektörü finansmanında tarımsal kredilerin kullanılmasındaki temel amaç, kullanılan kredi ile yeterli miktarda girdi sağlanarak üretim miktarını ve devamlılığını sağlamaktır. Türkiye’de tarım sektörünün destekleme politikaları kapsamında, tarımsal krediler öncelikli olarak kamu bankaları ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından sağlanmaktadır. Bunun yanında özel sermayeli bankalar ve yabancı sermayeli bankalar da çiftçilere yönelik finansman sağlamaktadırlar.

Tarım Kredi Kooperatifleri ve T.C. Ziraat Bankası ülkemizde tarım sektörünü büyük ölçüde finanse eden kurumlardır. Tarım Kredi Kooperatifleri 2021 yılında 1620 kooperatif ve 195 hizmet bürosu ile büyük ölçüde banka şubelerinin de olmadığı köy, belde, kasaba gibi küçük yerleşim yerlerinde de faaliyette bulunmaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri tarım sektörünün finansmanını sağlama konusunda, çiftçilerin tarımsal nitelikteki ayni ve nakdi kredi ihtiyaçlarını karşılanması, üretilen tarımsal ürünlerin çiftçiden ürün alımı yöntemiyle değerlendirilmesi gibi faaliyetlerle doğrudan ya da dolaylı olarak sektöre finansman sağlamaktadır.

Ekonomik kalkınma sürecinde sektörün öneminin artmasına ve tarımsal hasılanın da artış göstermesine rağmen, tarım sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’daki (GSYİH) payı azalmaktadır. Çünkü tarım sektörünün büyüme hızı diğer sektörlerle göre yıllar itibariyle daha düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Ekonomik gelişmeye bağlı olarak tarımın diğer sektörlerle olan bağı artmasına rağmen, tarımsal istihdamın ve yatırımların diğer sektörlerle yönelmesi nedeniyle GSYİH içindeki payı ve tarımsal istihdam oranı yıllar itibariyle azalma göstermiştir.

1.1. Problem

Tarım sektörü kendine özgü bir takım özellikleriyle diğer sektörlerden ayrılmaktadır. Bu özelliklerin en önemlisi sektörün tamamen doğa koşullarına bağlı olmasıdır. Alınan ürün miktarını ve ürün verimliliğini doğrudan etkileyen doğal koşullar, tarımsal üretim için önemli bir etkidir. Diğer sektörlerde girdi miktarı tek başına yeterli olmasına karşın, tarımsal üretimde yağış miktarı, yağış çeşidi, doğal afetler, bitkisel ve diğer hastalıklar gibi bir takım etkenler tarım sektöründe belirsizliği ve çeşitli riskleri beraberinde getirmektedir. Bunun yanında tarımsal ürünlerin arz ve talep esnekliklerinin düşük olması, tarım sektörünün arzının kısa zamanda artırmanın ve azaltmanın mümkün olmaması, tarımsal üretim için gerekli olan sermaye döngüsünün yavaş olması gibi nedenlerden dolayı tarım sektörü, devlet müdahalesine ve birtakım destekleme politikalarına ihtiyaç duymaktadır. Tarım sektöründe yaşanan bu tür riskler ve belirsizliklerden dolayı sektörün finansman ihtiyacı karşı karşıya kalınan sıkıntılar arasındadır.

Tarım sektörünün finansmanı konusunda en çok kullanılan yöntem tarımsal kredilerdir. Üreticiler, sermaye yetersizliği karşısında kendi öz kaynaklarının yetmediği yerde gerekli finansman ihtiyacı için tarımsal kredi yöntemine başvurumaktadırlar. Türkiye’de tarım sektörü oldukça önemli bir yere sahip olduğu halde, tarımsal finansman konusunda çözülememiş birçok sorun bulunmaktadır. Türkiye’de tarım sektörünün finansman sorunlarını çözmek için gelişmiş ülkelerdeki gibi bir finansman sistemine ihtiyaç bulunup bulunmadığı araştırılması gereken bir konudur. Bu çalışmada tarımsal finansmanla ilgili yaşanan problemler ve geliştirilmesi gereken yeni finansman yöntemleri incelenmiştir.

1.2. Amaç

Bu çalışmada tarımsal faaliyetlerin verimliliğinin artırılmasında ve devamlılığının sağlanmasında uygulanan destekleme politikaları ve üretim faaliyetinde gerekli olan finansman ihtiyacının karşılanması için önemli bir yere sahip olan tarımsal krediler, kooperatiflerin etkinliği ve Tarım Kredi Kooperatifleri incelenmektedir. Tarım sektöründe finansman sağlayan kurumlardan Tarım Kredi Kooperatifleri’nin kullandığı tarımsal krediler detaylı olarak anlatılarak, örnek ülkelerde tarımsal finansman ve kooperatifçilik uygulamaları ile karşılaştırma yapılması ile tarımsal finansmanın genel durumu ortaya konulmuştur. Bu anlamda tarımda önde gelen ülkelerde uygulanan finansman sistemi ile Türkiye’de uygulanan finansman sistemi karşılaştırılarak eksiklikler ve yapılması gereken düzenlemelerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

1.3. Önem

Tarım, insan hayatının devamlılığında gerekli olan beslenme ihtiyacını karşıladığı için geçmişten günümüze bütün toplumlar ve ülkeler için önemli bir sektör olma özelliğini sürekli korumuştur. Ayrıca sektör, tarıma dayalı sanayiye hammadde sağlaması, toplam istihdam içinde önemli bir paya sahip olması, tarım ürünleri ihracatından sağlanan döviz gelirleri gibi özellikleriyle ekonomik kalkınma için büyük öneme sahiptir.

1.4. Varsayımlar

Araştırmanın problem cümlesi ve amacı doğrultusunda resmi kurumlardan ve ilgili kaynaklardan alınarak incelenen verilerin doğru olduğu varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışma veri kaynağı olarak konuyla ilgili literatürde yer alan bilgi ve bulgular, daha önce yapılmış çalışmalar, araştırma raporları, süreli yayınlar, makaleler, kitaplar, dergiler, yayınlanan istatistiksel veriler ve internet veri tabanı ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Tarım: Arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yollarıyla bitki, hayvan ve hayvansal ürünler üretilmesi veya bunların üreticileri tarafından işlenip değerlendirilmesi faaliyetleridir (Karluk, 2002: 171).

Finansman: Gerekli fonların alternatifler arasından uygun şekilde sağlanması ve bunların rasyonel kullanımının yanı sıra işletmenin varlık değerlerinin oluşumu ve onların geliştirilmesi, büyütülmesi gibi önemli bir takım kararları da kapsamaktadır (Çetin, 2020: 1).

Kredi: İnanmak, itibar etmek anlamlarında kullanılmaktadır (Taşkiran ve Özüdoğru, 2010: 152).

Kooperatif: Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belli ekonomik çıkarlarını ve özellikle meslek ve geçimlerine ait gereksinimlerini karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla, gerçek kişiler ve (belediyeler, özel idareler, dernekler, cemiyetler ve köyler gibi) kamu tüzel kişileri tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküllere kooperatif denir (1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu, Md. 1).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

Araştırmanın ilgili alanyazın bölümü iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kuramsal çerçeve kısmı ikinci bölümde ise konu ile ilgili yapılan araştırmalar yer almaktadır.

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde yapılan araştırma ile ilgili literatür taraması yapılarak, alanyazın kısmının kuramsal çerçevesini oluşturmak amaçlanmaktadır. Kuramsal çerçevede tarım sektörü ve tarım sektörünün genel özellikleri, tarımsal destekleme politikaları, kooperatifçilik, tarım sektörünün finansmanı, tarımsal krediler konuları incelenecektir.

2.1.1. Tarım Sektörü ve Tarım Sektörü Hakkında Genel Bilgiler

Bu bölümde tarım sektörü hakkında genel bilgiler verilerek, tarım sektörünün tanımı, özellikleri, tarım sektörünün ekonomideki yeri ve önemi konuları anlatılacaktır.

2.1.1.1. Tarım Sektörü Hakkında Genel Bilgiler

İlk insandan günümüze kadar tarım sektörü, birçok evre geçirmiştir. İlk tarımsal faaliyetler toplayıcılık ve avcılık olarak başlamıştır. Daha sonra teknolojinin ve bilginin kullanılmasıyla uzmanlaşmış planlı işletmeciliğe kadar birçok değişim göstermiş ve günümüze kadar gelmiştir. Ortaçağda başlayan ferdi mülkiyetçilik, endüstri devrimi ve tarımda modern tekniklerin kullanılması, kooperatifleşme hareketleri, uluslararası ticaret anlaşmaları gibi etkenlerle tarım tarihsel bir süreç yaşamıştır. Eski dönemlerde tarım sektörü birincil sektör olarak kendini göstermiştir, fakat ilerleyen zamanlarda birincil sektör olma özelliğini kaybetmiştir. Tarım tarihi insanlık tarihi ile birlikte başlamıştır. Bu nedenle tüm tarihsel kanıtlar üzerinde tarımın izi vardır (UİB, 2017:3).

Tarım sektörü, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerin kalkınmasında önemli rol oynamasıyla birlikte, küreselleşen ekonomik sistem, artan rekabet koşulları ve pazar şartlarının hızlı değişimi gibi etkenlerden dolayı giderek önemli bir sektör haline gelmektedir. Ülke nüfusunun beslenmesi, milli gelire, istihdama ve dış ticarete olan katkısı, sanayi sektörüne hammadde ve sermaye sağlaması gibi nedenlerden dolayı Türkiye ekonomisindeki önemini korumaktadır. Tarım, ekonomik yararlarının yanı sıra sosyal, bölgesel, kültürel,

ekolojik ve siyasal faaliyetler açısından da büyük önem taşımaktadır (Erdoğan ve Erdoğan, 2018: 70).

2.1.1.2. Tarım Sektörü Kavramı ve Özellikleri

Ulusal ekonomilerin üç temel sektörlerinden birisi olan tarım sektörü dar ve geniş anlamda tanımlanabilir. Dar anlamda tarım; arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yollarıyla bitki, hayvan ve hayvansal ürünler üretilmesi veya bunların üreticileri tarafından işlenip değerlendirilmesi faaliyetleridir (Karluk, 2002: 171). Gelir Vergisi Kanunu'nda (md.52) ise tarımsal faaliyet şöyle tanımlanmıştır: “*Arazide, deniz, göl ve nehirlerde ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yollarıyla veyahut doğrudan doğruya tabiatın istifade etmek suretiyle bitki, orman, hayvan, balık ve bunların mahsullerinin üretimini, avlanmasını, avcıları ve yetiştiricileri tarafından muhafazasını, taşınmasını, satılmasını veya mahsullerden sair şekilde faydalanılmasını ifade eder. Bazı bitki ve hayvan türlerinde, üretimin doğrudan doğruya arazi üzerinde yapılmaması zirai faaliyetin mahiyetini değiştirmez. Aşım yapmak suretiyle erkek damızlık beslenmesi, çiftçiye ait her türlü ziraat makine ve aletlerinin başka çiftçilerin zirai üretim işlerinde çalıştırılması da zirai faaliyetten sayılır. Mahsullerin değerlendirilmeleri maksadıyla ve zirai üretim yanında işlenmesi de zirai faaliyete girer. Ancak, bu durum, aynı teşebbüsün parçasını teşkil eden bir işletmede meydana geliyorsa, bunun zirai faaliyet sayılabilmesi için işletmenin sınai bir müessese önem ve büyüklüğünde olmaması ve faaliyetini, teşebbüsün ürettiği mahsullere dayandırması şarttır*”.

GVK'da yapılmış olan tanımda da görüldüğü üzere zirai ürünlerin işlenerek yarı mamul veya yeni mamul haline dönüştürülmesi zirai faaliyet olarak kabul edilmemektedir. Örneğin; pamuğun işlenerek iplik, kumaş haline getirilmesi için yapılmış olan faaliyetler sınai işletme önem ve büyüklüğünü gerektirdiği için GVK'ya göre tarımsal faaliyet olarak kabul edilmezken; toprak ve tohum kullanılarak pamuk üretimi yapılması tarımsal faaliyet olarak kabul edilmektedir. GVK'da tarımsal faaliyetler geniş anlamda ele alınmıştır. Deniz ve nehir ayrımı yapılmaksızın tüm balıkçılık faaliyetleri ile bir tarım işletmesine bağlı olmaksızın ormancılık faaliyetleri tarımsal faaliyet kapsamında değerlendirilmiştir (Kıllı, 2014: 18).

Başka bir tanıma göre, toprak ve tohum kullanarak bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi ve bunların çeşitli aşamalarda değerlendirilmesi faaliyetine tarım denilmektedir. Daha geniş bir ifadeyle, yaşamını idame etmesi için gerekli olan beslenme ihtiyacını karşılamak amacıyla gerekli hayvansal ve bitkisel ürünler elde etmek için girişilen etkinlikler tarım olarak adlandırılmaktadır. Tarım, günümüzde stratejik olarak en önemli sektörlerden birisidir. İlerleyen yıllarda, gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışı daha fazla olacağı, dünya

genelinde beslenme alışkanlıklarının deęiŖeceęi, yeni teknolojilerin ortaya konulmasıyla geliŖmiŖ ũlkelerde giderek doğal gıdalara dönüş ile geliŖmekte olan ũlkelerde ise genetiği deęiŖtirilmiŖ gıdaların savaŖı olacağı beklenmektedir (Hekimoğlu ve Altindeğer, 2006).

Tarım sektörünü diğer sektörlerden farklı kılan kendine özgü bir takım özellikleri vardır. Bu zelliklerin baŖında tarım sektörü ũlkelerin ekonomik geliŖmiŖlik düzeylerinden bağımsız bir Ŗekilde ağırlıklı olarak doğa koŖullarına yani tarım faaliyetinin yapılacağı bölgenin iklim koŖullarına bağlı olması ve üretim için gerekli olan srenin kısaltılmaması gelmektedir. Tarımsal faaliyetten alınacak ũrn miktarını ve verimliliği doğrudan etkileyen fakat insanlar tarafından kontrol edilemeyen doğal koŖullar tarımsal ũretimi ve tarım sektörünü etkilemektedir. Bu nedenle tarımsal faaliyette tek baŖına sadece girdi miktarı değil aynı zamanda yaęıŖın zamanı, miktarı, eŖitli bitki ve hayvan hastalıkları ve bunun gibi bir takım doğa olayları gibi dıŖ etkenler tarım sektöründe belirsizliği ve riski artırmaktadır. Bu belirsizlikler nedeniyle tarım sektöründe üretim için planlama ve değerlendirme yapmak gleŖmektedir (Zeybek, 2012: 20).

Tarım gemiŖten günümüze her dönemde bütün toplumlar için büyük önem taŖıyan ekonomik bir faaliyet olmuŖtur. Bu durumun temelde iki sebebi mevcuttur: Birincisi, insanların en temel sorunu olan beslenme ihtiyaını doğrudan karŖılayan tarım sektörünün olmasıdır. İkincisi ise her toplumun geliŖmesinde zorunlu bir amaç olan ekonomik kalkınmayı sağlamak için gerekli kaynakları sağlamasıdır. Diğer yandan tarım, geliŖmekte olan ũlkelerin ihracatlarına bağlı olarak ũlkeye önemli gelir kaynağı sağlaması, gıda maddelerinin ithaline gidecek dövizlerden tasarruf sağlaması ve ũlkede önemli bir istihdam alanı sağlaması gibi nedenlerle yüksek bir öneme sahip ekonomik bir sektördür (Kılıçalp vd., 2001: 147).

Tarım insan hayatının devamlılığını sağlayan en temel unsur olan beslenme ihtiyaını karŖılaması nedeniyle tüm ũlkeler ve toplumlar için vazgeçilmez bir sektördür. Ayrıca tarım sektörünün, tarıma dayalı sanayinin hammadde ihtiyaını karŖılaması, önemli bir kesime istihdam sağlaması, ũlkelerin dıŖa bağlılığını azaltması gibi özellikler tarımın ũlke ekonomisi için önemli bir sektör konumunda olmasına neden olmaktadır. DıŖ etkenlerden fazla etkilenmesi ve belirsizliklerin yoğun olduğu tarım, bu özellikleriyle sürekli kontrol altında tutulması gereken ve sık sık müdahalelerin söz konusu olduğu bir sektördür. Tarım sektörünün bu tür özellikleriyle hem Türkiye’de hem de diğer ũlkelerde eŖitli politikalarla tarım sektöründe etkinlik sağlanmaya alıŖılmıŖtır (zkan ve Karaköy, 2018: 140).

Tarım sektörünü diğer sektörlerden farklı kılan kendine özgü özellikleri vardır. Bu özelliklerin başında tarım sektörünün tamamen doğa koşullarına bağlı olmasıdır. Bunun doğal sonucu olarak da tarımsal üretim süresi kısaltılamamaktadır. Ürün miktarını ve verimliliği doğrudan etkileyen doğal koşullar tarım sektörünü ve tarımsal üretimi etkileyen en önemli etkidir. Diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektörü üretiminde girdi miktarı tek başına etkili değildir. Bunun yanında yağış miktarı, yağışın zamanı, yağış çeşidi, bitkisel ve diğer hastalıklar gibi etkenler tarım sektöründe belirsizliği ve riski artırmaktadır.

Tarım sektörünün diğer özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (Açıl ve Demirci, 1984:5-15);

- Tarımsal faaliyet sonucunda organik hammadde elde edilmektedir. Fakat endüstri ve maden sektöründe genel olarak ürünler anorganik yapıdadır.
- Tarımsal faaliyetler sadece bir uğraş yani meslekten ibaret değildir. Meslek olmanın yanında aynı zamanda bir aile işi olup değişken piyasa şartlarına anında uyandırılması mümkün olmayan bir sektördür.
- Tarımsal faaliyette bulunan üreticiler, üretim faaliyetinin türünü seçmede serbest değildirler. Çünkü üretim çeşidi iklim ve toprak şartlarına bağlı olarak yapılmaktadır.
- Aynı tarımsal ürün, üretildiği yörenin iklim ve toprak çeşidine göre farklı nitelik göstererek üretilebilmektedir.
- Aynı toprak üzerinde sürekli olarak aynı tarım ürününü yetiştirmek verim açısından uygun değildir.
- Tarımsal işletmelerde genel olarak çeşitli ürün yetiştirilmektedir. Çünkü tabiat ve piyasa şartlarına bağlı kalınmaktadır.
- Tarımsal üretim mevsim değişikliklerine göre kesikli olarak yapılmaktadır. Bunun sebebi ise tarımsal faaliyetlerdeki çeşitli işler, mevsimlere göre belli bir sıraya ve uygulamaya göre yapılmak zorunda olup bu yüzden de ziraatta ileri bir iş bölümü yoktur.
- Tarımsal faaliyette işgücü ihtiyacı mevsimsel olup yapılacak işin niteliğine göre değişiklik göstermektedir. Kış mevsiminde azalan işler, ilkbahar ve yaz mevsimlerinde artar ve özellikle hasat zamanlarında en üst seviyeyi bulur.
- Üretim faaliyetini gerçekleştirebilmek için çeşitli madde ve malzemeyi temin etme zorunluluğu vardır.
- Tarımsal faaliyetin her aşamasında makine kullanımı sanayi sektöründe olduğu kadar mümkün olmayıp yaygında değildir.

- Tarımsal faaliyetin önemli bir özelliği ise, tarımsal üretimden ürün alınabilmesi için belirli dönemlerin geçmesine ihtiyaç duyulmakla birlikte bu süreler genel olarak uzun dönemlerdir.
- Genel olarak tarımsal faaliyetin amacı sadece kazanç sağlayıp kar elde etmek değil aynı zamanda çiftçinin hayatını devam ettirecek kendi ihtiyacını karşılamasıdır.
- Tarımsal faaliyetteki işletmelerde, aktif sermayesinin tamamının içinde, sabit sermayesi döner sermayeden daha yüksek miktardadır.
- Tarımsal faaliyette geleceğe ait bilgilerin yetersiz olarak bilinmesi, gelecekteki fiyatlar, verim miktarı ve üretim sonuçlarının tam olarak bilinmemesi tarımsal faaliyet sürekli olarak belirsizlik içinde olup risk altında kalmaktadır.
- Sanayi sektörüne göre tarım sektöründe ücret ödemeleri farklılık göstermektedir. Sanayi sektöründe işçiye ücreti sadece nakdi olarak ödenmesine karşın tarım sektöründe nakdi, aynı ve karışık ücret usulüne göre ödenebilmektedir.
- Tarım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde genellikle küçük ve orta büyüklükte işletmelerdir. Bu işletmelerde bazı durumlarda işverenle işçiler yan yana çalışıp aynı hayat seviyesine sahip olmaktadır. İşçilerin işverenle aynı hayat seviyesine sahip olması, tarım sektörünün kendine has özellikleri olması, tarım sektöründeki işçi birlik ve sendikalarının az olması veya geri kalmış ülkelerde hiç bulunmaması patron ve işçi arasındaki çatışmaların olmasını önlemektedir.

2.1.1.3. Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi

Tarım sektörü, ülkemizde ekonomik ve sosyal gelişme olarak önemli bir rol almış ve bu rolünü yıllar boyunca etkin bir şekilde sürdürmüştür. Uzun yıllar ekonomide temel unsur olan tarım sektörünün, son yıllarda daha hızlı gelişme gösteren sanayi, ticaret ve hizmetler sektörlerindeki gelişmelerden dolayı ekonomideki önemi yıllar itibariyle azalma göstermiştir. Buna rağmen tarım sektörü; gıda maddelerinin üretimi ve beslenme ile doğrudan ilişkisi, tarımda çalışan işgücünün yüksek olması, milli gelire katkısı, sanayi sektörüne hammadde sağlaması, sağlıklı çevrenin oluşması ve korunması, ekolojik dengenin kurulması ve sürdürülebilirliği açısından tüm ülke halkını ilgilendirdiği için ekonomik ve sosyal bir sektör olma özelliğini korumaktadır (Kazgan, 1993: 38).

Dünya Bankası raporuna göre kalkınma sürecinde tarım sektörünün nispi olarak payı azalsa da önemi azalmayacaktır. Çünkü tüm ülkeler hızlı bir kalkınma gerçekleştirebilmesi için tarım sektörüne bağlı olan yiyecek problemini çözmesi gerekmektedir (World Bank, 1996: 15-30).

Tarım sektörü, geçmiş yıllardan günümüze kadar ülkelerin ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesinde önemli görevler üstlenmiş, önümüzdeki yıllar itibariyle de bu görevi sürdürmeye devam edeceği beklenmektedir. Tarım sektörü, ülke nüfusunun yaşamını sürdürebilmesi, milli gelire ve istihdama olan katkısı, diğer sektörlerle hammadde ve sermaye sağlaması, ihracata olan etkisi gibi sebeplerden dolayı tüm dünyada vazgeçilmez bir sektör niteliğindedir. Bu nedenle tarım, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla bütün toplumları yakından ilgilendirmektedir (Doğan, Arslan ve Berkman, 2015: 30).

Dünya nüfusu 1970’li yıllardan günümüze kadar iki misli artarak 7,6 milyara ulaşmış, ülkemizin nüfusu ise 34 milyondan yaklaşık 80 milyona ulaşmıştır. Dünya nüfusu haftada 1 milyon kişi artmaktadır. Önümüzdeki 10 yıllık dönemde dünya nüfusunda yaklaşık 1 milyar kişi artış beklenmektedir. Ülkemizde ise yaklaşık 10 milyonluk bir artış öngörülmektedir. Tarımın istihdam ve ticaret üzerindeki etkileri, yüksek katma değeri, kırsal alanların tarımsal, sosyal ve fiziki açıdan altyapılarının iyileştirilmesi gereksinimleri ile nüfustaki beklenen artış göz önünde bulundurulunca gıda güvencesinin ve güvenilirliğinin sağlanması zorunluluğu tarımın önemini artırmaktadır (2018-2022 Stratejik Plan, 2017: 7).

Cumhuriyet sonrası Türkiye’de yaşanan ekonomik gelişmelerle birlikte sanayi sektörüne ağırlık verilmiş fakat tarım sektörü de ülke ekonomisindeki önemini kaybetmemiştir. Türkiye’de milli gelire olan katkısında tarım sektörünün nispi yapısı yıllar itibariyle geriliyor olsa da sanayi sektörüne sağladığı hammadde, istihdam, dış ticarete olan katkısı gibi etkiler dikkate alındığında, Türkiye ekonomisi içindeki yeri ve önemi büyüktür (UİB, 2017: 5).

Tarım sektörü ülke ekonomisine katkı olarak stratejik bir rol üstlenerek ülkenin büyüme ve kalkınma hızına büyük katkı sağlamaktadır. Tarım sektörünün ülke ekonomisine katkılarını daha iyi görebilmek için; tarımın gayri safi hasıla içindeki payı, dış ticaretteki payı ve istihdam içindeki payı incelenecektir.

2.1.1.3.1. Tarım Sektörünün GSMH İçindeki Yeri

Cumhuriyet’in ilk yıllarında tarım sektörü Gayri Safi Milli Hasıla’nın % 40’ını oluştururken bu oran çok küçük değişikliklerle 1970’li yıllara kadar aynı oranlarda devam etmiştir. Bu oran sabit fiyatlarla 1980 yılında % 25’e 1990 yılında %17 olmuştur. 2017 yılında ise tarım sektörünün GSMH içindeki payı % 6,1 olmuştur. Doksan altı yıllık dönemde tarımın GSMH içindeki payı yaklaşık % 84 oranında düşmüştür. Bu düşüşe karşılık bugün

bile ülkemiz ekonomisindeki tarım sektörü payı diğer gelişmiş ülkelere göre oldukça yüksek orandadır (Erdinç ve Erdinç, 2018: 73).

Aşağıda, Tablo 2.1’de GSYİH’nın sektörel dağılımı yer almaktadır. GSYİH içerisinde en büyük payı hizmetler sektörü almaktadır. Tarım ve sanayi sektörlerinin payı hizmetler sektörüne göre daha düşük olmakla beraber bu üç temel sektörden en düşük payı tarım sektörü almaktadır.

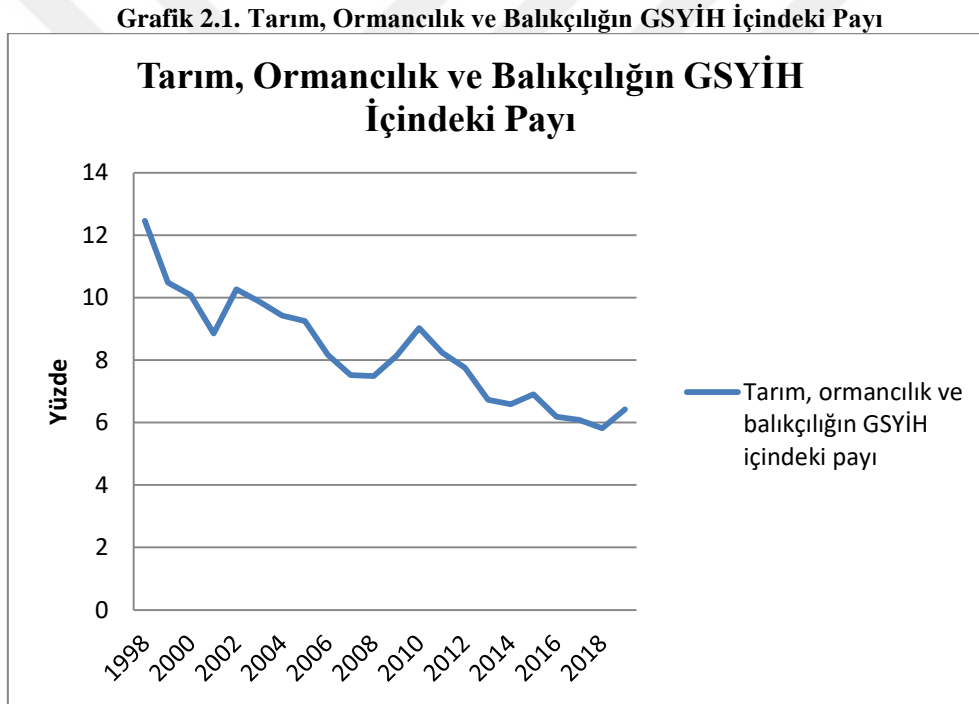
Tablo 2.1. GSYİH, Sektörel Dağılım

Yıl	Tarım, ormancılık ve balıkçılık(Bin TL)	Sanayi(Bin TL)	İnşaat(Bin TL)	Hizmetler(Bin TL)	Bilgi ve iletişim(Bin TL)	Finans ve sigorta faaliyetleri(Bin TL)	Gayrimenkul faaliyetleri(Bin TL)	Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri(Bin TL)	Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri(Bin TL)	Diğer hizmet faaliyetleri(Bin TL)	Sektörler toplamı(Bin TL)	Vergi-sübvansiyon(Bin TL)	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (ahıcı fiyatlarıyla)(Bin TL)
1998	8.957.342,87	18.016.831,93	4.362.082,90	17.133.226,02	1.404.618,64	3.927.936,75	3.423.365,28	1.846.606,16	6.207.130,90	931.318,44	66.210.459,85	5.682.438,47	71.892.898,32
1999	11.229.012,99	24.491.832,33	5.969.304,77	23.445.605,81	2.294.106,86	7.672.825,62	7.394.196,90	2.838.816,16	11.061.043,72	1.384.360,10	97.781.105,25	9.383.239,86	107.164.345,10
2000	17.205.761,45	36.842.668,59	9.071.100,20	39.653.264,36	3.780.413,61	8.551.939,42	14.342.269,36	4.586.698,07	16.439.392,53	2.339.273,41	152.812.781,03	17.853.933,81	170.666.714,84
2001	21.729.848,18	51.417.841,40	11.404.098,99	57.308.868,66	6.080.489,19	15.129.487,02	20.783.082,01	7.101.261,86	24.669.327,36	3.256.630,76	218.880.935,43	26.547.824,14	245.428.759,56
2002	36.901.719,88	72.156.232,41	16.286.205,22	87.213.272,11	9.225.606,93	11.816.319,67	28.581.099,42	12.236.711,68	37.317.642,73	5.465.059,17	317.199.869,19	42.159.002,22	359.358.871,42
2003	46.249.932,59	94.568.332,47	21.654.506,47	112.646.761,05	11.727.564,10	12.065.387,71	37.192.116,64	16.089.775,65	50.030.898,60	7.860.309,64	410.085.584,92	57.929.561,48	468.015.146,38
2004	54.365.144,55	114.186.034,44	30.819.874,15	140.412.557,73	14.198.661,25	14.376.773,19	46.812.835,96	20.111.729,58	60.618.245,84	8.356.600,46	504.258.457,16	72.765.040,14	577.023.497,30
2005	62.349.598,11	132.877.088,36	37.582.564,10	160.536.324,86	17.965.380,59	16.749.346,10	57.504.934,04	23.960.358,13	69.121.334,86	9.663.442,32	588.310.371,47	85.392.571,28	673.702.942,75
2006	64.415.593,27	156.241.116,55	49.816.623,36	189.607.821,90	20.057.437,03	16.569.741,28	70.232.802,36	29.405.458,15	81.513.990,79	12.393.732,47	690.254.317,13	98.973.237,98	789.227.555,12
2007	66.197.107,38	173.144.649,79	59.796.605,39	208.842.554,37	23.675.360,79	19.052.832,99	84.535.505,93	35.857.200,41	93.870.994,17	15.283.886,82	780.256.698,04	100.204.181,12	880.460.879,15
2008	74.451.345,35	193.015.574,97	67.981.092,89	236.462.212,40	26.551.336,87	24.099.232,79	96.915.867,52	41.940.501,81	106.007.818,58	18.213.996,48	885.638.979,66	109.143.878,75	994.782.858,42
2009	81.234.273,96	184.208.473,28	56.156.968,93	217.368.656,82	27.162.034,85	37.459.491,14	104.835.007,46	44.506.524,28	118.726.326,28	19.424.673,65	891.082.430,64	108.109.417,41	999.191.848,05
2010	104.703.634,70	214.682.559,85	70.701.311,33	246.209.342,07	28.515.839,88	34.121.575,17	114.940.975,91	49.484.606,26	134.017.674,34	22.533.033,58	1.019.910.553,10	140.103.425,17	1.160.013.978,25
2011	114.838.168,84	275.597.333,47	100.016.363,15	300.454.921,57	32.322.635,13	37.763.490,24	125.018.461,82	59.850.653,96	153.775.886,68	27.057.950,00	1.226.695.864,84	167.781.300,68	1.394.477.165,53
2012	121.692.892,52	302.833.021,77	117.433.141,96	345.988.474,27	37.763.231,55	46.114.288,41	135.459.330,20	70.372.063,52	177.359.117,01	30.397.207,03	1.385.412.768,22	184.259.346,68	1.569.672.114,92
2013	121.709.079,38	355.312.194,14	145.908.412,53	395.049.627,50	43.157.660,61	55.726.434,67	148.972.223,59	84.057.662,86	199.285.864,01	36.145.922,66	1.585.325.081,94	224.388.004,77	1.809.713.086,70
2014	134.724.744,80	410.786.014,52	165.654.620,28	455.449.089,15	49.404.144,45	58.816.831,72	163.852.019,42	99.048.425,02	228.976.279,03	41.477.786,70	1.808.189.955,08	236.275.920,73	2.044.465.875,83
2015	161.447.917,22	461.963.749,48	190.619.215,14	518.556.551,40	56.071.625,38	70.002.618,50	180.721.035,24	121.487.922,26	254.787.498,72	45.068.656,52	2.060.726.789,89	277.920.703,80	2.338.647.493,68
2016	161.304.617,80	511.805.708,80	223.362.830,98	560.899.478,57	63.445.419,71	87.062.981,59	201.561.273,84	137.294.412,72	301.625.124,47	50.534.615,51	2.298.896.463,99	309.629.285,33	2.608.525.749,33
2017	189.193.521,45	642.390.324,93	266.065.607,07	692.739.524,43	78.322.662,54	100.675.076,07	222.313.244,93	168.927.534,65	337.137.787,74	58.989.965,51	2.756.755.249,32	353.894.905,59	3.110.650.154,91
2018	216.666.387,00	830.583.944,64	267.099.486,68	871.756.945,57	91.819.475,07	111.869.255,44	252.744.016,93	192.991.096,58	428.637.041,79	71.045.578,94	3.335.213.228,63	389.174.706,93	3.724.387.935,57
2019	275.097.014,70	954.136.144,63	231.908.295,21	1.027.743.955,92	104.884.781,69	138.843.302,93	285.744.966,92	221.215.325,68	528.066.856,88	86.634.864,93	3.854.275.509,48	426.105.635,65	4.280.381.145,13

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 16.06.2020)

Tablo 2.1'e göre Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısında önemli bir yeri olan tarım sektörünün vergi ve sübvansiyonlar dahil toplam gayri safi yurt içi hasıladaki payı değerlendirildiğinde son 20 yılda genel anlamda bir düşüş olduğu gözlemlenmektedir. 1998 yılında gayri safi yurtiçi hasıladaki tarım sektörünün payı yaklaşık %12,5 iken yıllar itibariyle gittikçe azalarak 2008 yılında %7 oranına düşmüştür. Yine on yıl sonrası 2018 yılına gelindiğinde bu oran biraz daha azaldığı ve %5 oranında bir paya sahip olduğu gözlemlenmektedir. Geçen yıl ise bu pay 275.097.014,70'lik bir payla toplam gayrisafi yurtiçi hasıladaki payı %6,5 oranına gelerek bir artış göstermiştir.

Aşağıdaki grafikte ise son 20 yıl içerisinde vergi ve sübvansiyonlar dahil toplam GSYİH içerisinde tarım sektörünün payı gösterilmektedir.

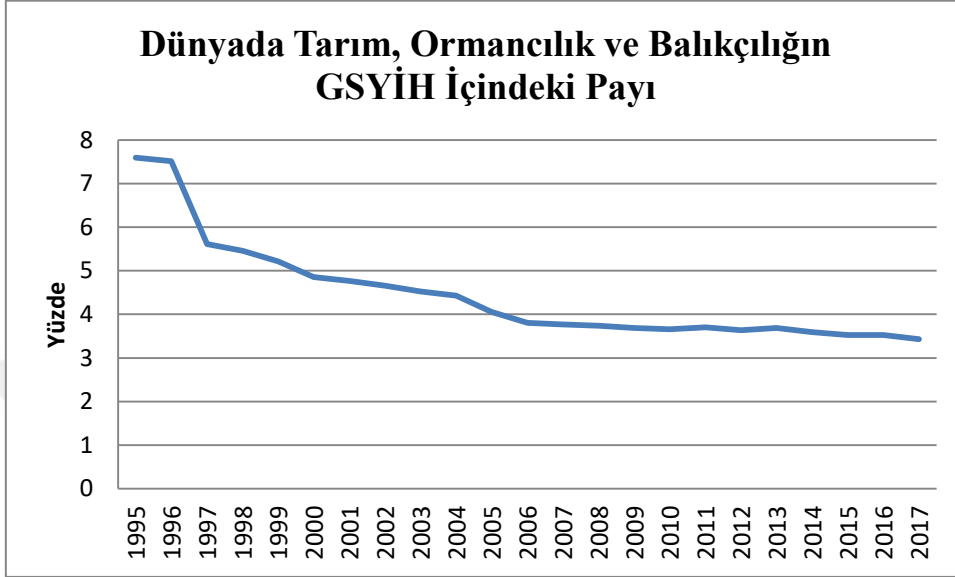

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr: 16.06.2020)

Grafikte görüldüğü üzere Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün GSYİH içindeki payı son 20 yıl içinde tarım sektörüne ait rakamlarda nominal olarak artış olmasına rağmen reel olarak bazı dönemlerde arttığı bazı dönemlerde azaldığı görülüyor. 1998 yılında % 12,5 oranında GSYİH oluştururken 2000 yılında % 8, 2002 yılında tekrar % 10 oranını geçmektedir. 2003 yılından sonra ise bu pay 2008 yılına kadar sürekli bir azalış göstermektedir. 2008 yılından sonra 2 yıl içinde bir artış göstermesine rağmen istikrarsız bir yol izleyerek artış ve azalışlar göstererek 2018 yılında % 6'ya kadar düşmüştür. Genel

anlamda bakıldığında ise yıllar itibariyle azalış göstermekle birlikte bazı yıllarda kısmen artış ve azalışlar göstererek istikrarsız bir paya sahip olmuştur. Bunu önlemek için ise tarım sektörünün desteklenmesine yönelik politikalar geliştirilebilir.

Grafik 2.2. Dünyada Tarım, Ormancılık ve Balıkçılığın GSYİH İçindeki Payı

Kaynak: World Bank, (https://data.worldbank.org/indicator_06.06.2020)

Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün ülkemizde GSYİH içindeki payı dünya devletleri ile karşılaştırıldığında; dünyada ülkemize göre daha istikrarlı bir oran olduğu görülmektedir. Dünyada tarım sektörünün GSYİH içindeki payı 90'lı yıllardan günümüze kadar zaman zaman artışlar olsa da genel olarak sürekli bir azalma göstermiştir. 2000 yılında Türkiye'de % 10'un üzerinde bir orana sahipken dünyada % 5 seviyelerindedir. 2010 yılında ise ülkemizdeki payı % 8'iken dünyada % 4'ün altında bir paya sahiptir. Son yıllarda ise hem dünyada hem ülkemizde tarım sektörünün toplam GSYİH içindeki payı giderek azalmıştır. Ülkemizde bu oran % 6 seviyelerinde iken dünyada % 3,5'luk bir paya sahiptir. Bu durumda dünyaya göre Türkiye tarım sektörü ağırlıklı bir ülkedir.

Aşağıdaki tabloda ise dünyada farklı gelir seviyesindeki ülkelerin GSYİH içindeki tarım sektörünün payı ve dünya genelindeki payı gösterilmektedir.

Tablo 2.2. Farklı Gelir Seviyesindeki Ülkelerde Tarım, Ormancılık ve Balıkçılığın GSYİH İçindeki Payı

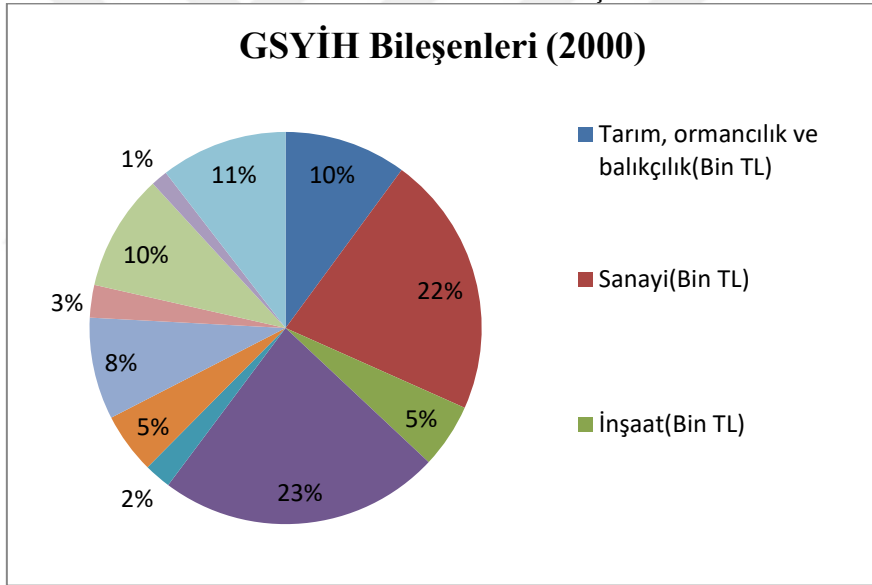
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Düşük Gelirli Ekonomiler	35,02	33,71	31,59	29,15	29,19	28,65	27,70	25,72	27,20	27,11	26,48	27,68	28,29	27,57	27,12	27,92	26,83	26,09	25,59	26,02	26,18
Alt Orta Gelirli Ekonomiler	21,66	21,80	21,18	20,06	20,13	19,82	19,29	17,84	17,11	16,45	16,36	16,58	16,78	16,53	16,59	16,16	16,13	15,93	15,80	15,73	15,31
Üst Orta Gelirli Ekonomiler	11,82	11,37	10,71	9,75	9,43	9,35	9,04	8,96	8,06	7,46	7,29	7,25	7,14	6,94	6,86	6,73	6,74	6,61	6,57	6,51	6,17
Yüksek Gelirli Ekonomiler	2,00	1,93	1,84	1,76	1,73	1,62	1,59	1,62	1,44	1,33	1,34	1,31	1,25	1,31	1,40	1,38	1,45	1,38	1,33	1,29	1,30
Dünya	5,61	5,46	5,21	4,85	4,76	4,65	4,52	4,43	4,05	3,80	3,76	3,74	3,68	3,66	3,70	3,63	3,68	3,59	3,52	3,52	3,43

Kaynak: World Bank, (<https://data.worldbank.org/indicator> 06.06.2020)

Dünyadaki farklı gelir seviyesindeki ekonomiler yıllar itibariyle incelendiğinde; düşük gelirli ekonomilerde tarım sektörünün payı oldukça yüksek düzeydedir. Ülkenin gelir düzeyi arttıkça tarım sektörünün payının azaldığı görülmektedir. Düşük gelirli, alt orta gelirli ve üst orta gelirli ekonomilerdeki GSYİH içindeki tarım sektörünün payına bakıldığında dünya ortalamasının üzerinde olduğunu görmekteyiz. Yüksek gelirli ekonomilerde yani gelişmiş ülkelerde ise tarımsal faaliyetler diğer sektörlere göre oldukça düşük seviyededir. Toplam GSYİH içinde tarım sektörünün payına bakılarak ülkelerin gelişmişlik düzeyi hakkında, gelir düzeyi arttıkça tarımın payının azaldığı söylenebilir.

Ülkemizde tarım sektörünün, diğer sektörlere göre toplam GSYİH içindeki payının daha net görülebilmesi için aşağıdaki grafiklerde 2000, 2010 ve 2019 yılına ait 10'ar yıllık sektörel dağılımlar gösterilmektedir.

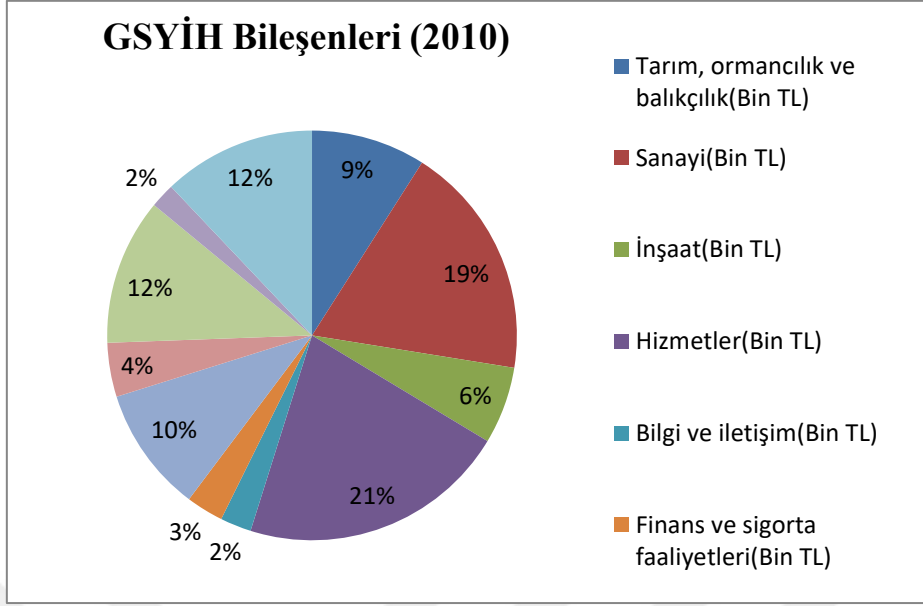
Grafik 2.3. 2000 Yılı GSYİH Bileşenleri

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

2000 yılında GSYİH bileşenlerini oluşturan sektörlere baktığımızda; GSYİH'yı oluşturan sektörlerin başında % 23 oranla hizmetler sektörü ve % 22 oranla sanayi sektörü gelmektedir. Tarım sektörü % 10'luk bir payla gayrimenkul faaliyetleri ve inşaat gibi sektörlerle aynı paya sahiptir. Tarım sektörünün payı sanayi ve hizmetler sektörünün payının yarısından daha az bir orana sahiptir.

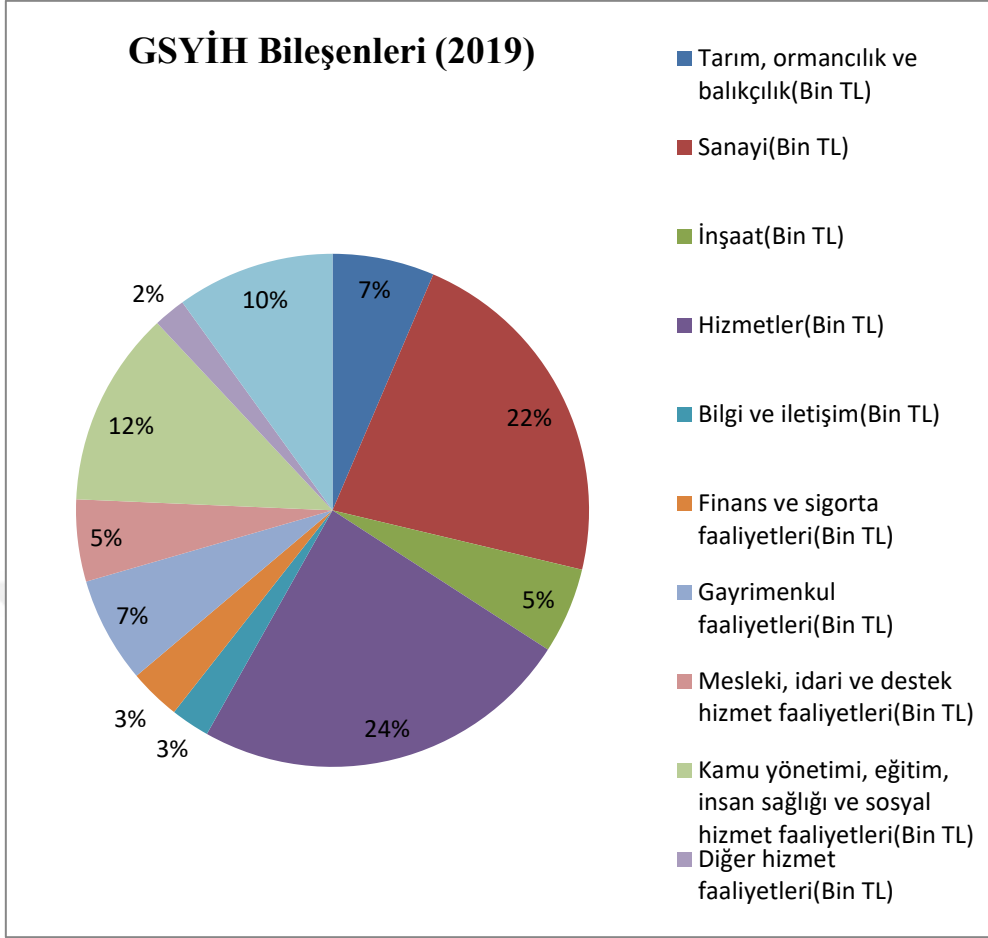
Grafik 2.4. 2010 Yılı GSYİH Bileşenleri

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Tarım sektörünün GSYİH içindeki payı 2010 yılında ise % 1'lik bir azalışla % 9 oranında bir paya sahip olmuştur. 2010 yılında yine 2000'li yıllarda olduğu gibi toplam GSYİH payının çoğunu hizmetler ve sanayi sektörü oluşturmaktadır.

Grafik 2.5. 2019 Yılı GSYİH Bileşenleri

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

2019 yılında ise tarım sektörünün payı % 2 oranında düşerek % 7 oranında GSYİH oluşturmaktadır. Hizmetler sektörü artış göstererek % 24 oranla en çok paya sahiptir. Hizmetler sektöründen sonra yine sanayi sektörü % 22 oranla ikinci paya sahip sektördür. Günümüzde GSYİH'nın çoğunu yine bu iki sektör oluşturmaya devam etmektedir. Tarım sektörü ise gittikçe daha az bir paya sahip olmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 2.3, ve Grafik 2.6'da cari fiyatlarla GSYİH büyüme oranları Tablo 2.4 ve Grafik 2.7'de ise reel olarak GSYİH yıllık değişim oranları gösterilmektedir.

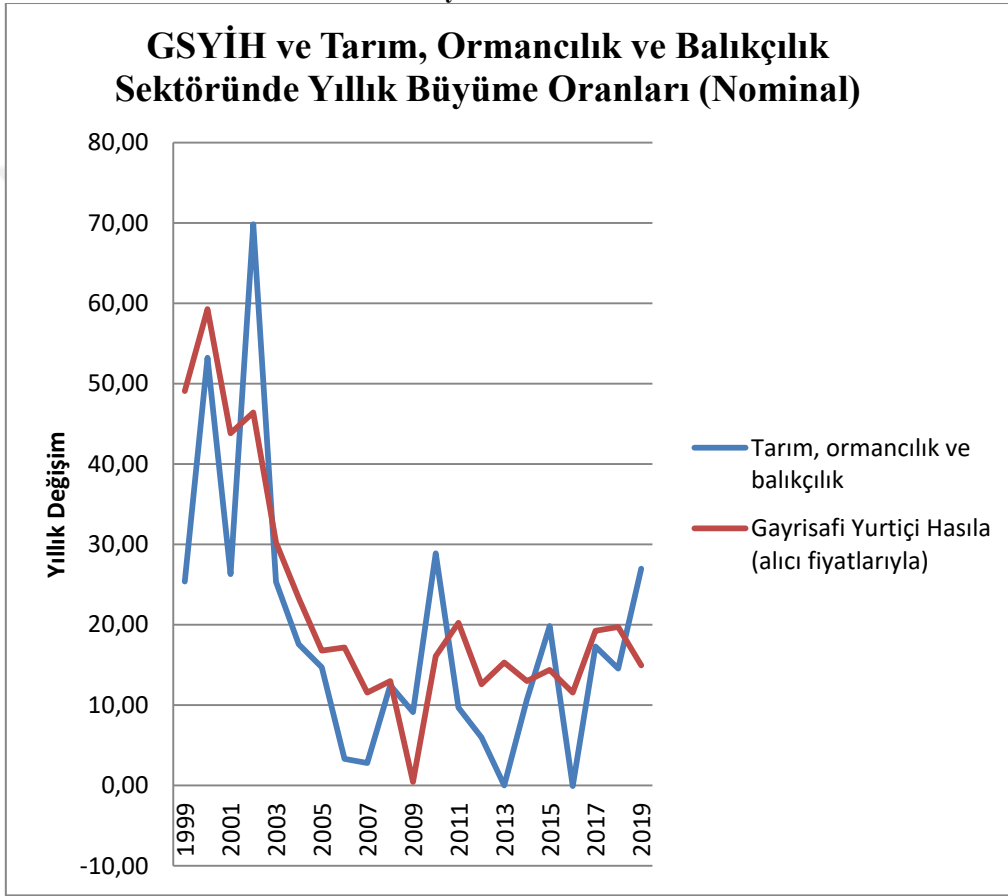
Tablo 2.3. Cari Fiyatlarla GSYİH Sektörel Yıllık Değişim Oranları

	Tarım, ormancılık ve bahçecilik	Sanayi(Bin TL)	İnşaat(Bin TL)	Hizmetler (Bin TL)	Bilgi ve iletişim(Bin TL)	Finans ve sigorta faaliyetleri (Bin TL)	Gayrimenkul faaliyetleri (Bin TL)	Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri(Bin TL)	Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri(Bin TL)	Diğer hizmet faaliyetleri(Bin TL)	Sektörler toplamı(Bin TL)	Vergi- sübvansiyon (Bin TL)	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (alıcı fiyatlarıyla)(Bin TL)
1999	25,36	35,94	36,85	36,84	63,33	95,34	115,99	53,73	78,20	48,65	47,68	65,13	49,06
2000	53,23	50,43	51,96	69,13	64,79	11,46	93,97	61,57	48,62	68,98	56,28	90,27	59,26
2001	26,29	39,56	25,72	44,52	60,84	76,91	44,91	54,82	50,06	39,22	43,23	48,69	43,81
2002	69,82	40,33	42,81	52,18	51,72	-21,90	37,52	72,32	51,27	67,81	44,92	58,80	46,42
2003	25,33	31,06	32,96	29,16	27,12	2,11	30,13	31,49	34,07	43,83	29,28	37,41	30,24
2004	17,55	20,74	42,33	24,65	21,07	19,16	25,87	25,00	21,16	6,31	22,96	25,61	23,29
2005	14,69	16,37	21,94	14,33	26,53	16,50	22,84	19,14	14,03	15,64	16,67	17,35	16,75
2006	3,31	17,58	32,55	18,11	11,64	-1,07	22,13	22,73	17,93	28,25	17,33	15,90	17,15
2007	2,77	10,82	20,03	10,14	18,04	14,99	20,36	21,94	15,16	23,32	13,04	1,24	11,56
2008	12,47	11,48	13,69	13,23	12,15	26,49	14,65	16,97	12,93	19,17	13,51	8,92	12,98
2009	9,11	-4,56	-17,39	-8,07	2,30	55,44	8,17	6,12	12,00	6,65	0,61	-0,95	0,44
2010	28,89	16,54	25,90	13,27	4,98	-8,91	9,64	11,19	12,88	16,00	14,46	29,59	16,10
2011	9,68	28,37	41,46	22,03	13,35	10,67	8,77	20,95	14,74	20,08	20,27	19,76	20,21
2012	5,97	9,88	17,41	15,15	16,83	22,11	8,35	17,58	15,34	12,34	12,94	9,82	12,56
2013	0,01	17,33	24,25	14,18	14,28	20,84	9,98	19,45	12,36	18,91	14,43	21,78	15,29
2014	10,69	15,61	13,53	15,29	14,47	5,55	9,99	17,83	14,90	14,75	14,06	5,30	12,97
2015	19,84	12,46	15,07	13,86	13,50	19,02	10,30	22,66	11,27	8,66	13,97	17,63	14,39
2016	-0,09	10,79	17,18	8,17	13,15	24,37	11,53	13,01	18,38	12,13	11,56	11,41	11,54
2017	17,29	25,51	19,12	23,51	23,45	15,63	10,30	23,04	11,77	16,73	19,92	14,30	19,25
2018	14,52	29,30	0,39	25,84	17,23	11,12	13,69	14,24	27,14	20,44	20,98	9,97	19,73
2019	26,97	14,88	-13,18	17,89	14,23	24,11	13,06	14,62	23,20	21,94	15,56	9,49	14,93

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Tablo 2.3.'te GSYİH'ı oluşturan sektörlerin cari fiyatlarla büyüme hızları yıllar itibariyle gösterilmektedir. Tablodan anlaşıldığı üzere toplam GSYİH oranı ve diğer tüm sektörlerde inişli çıkışlı istikrarsız bir büyüme oranı görülmektedir. Bazı yıllarda önceki yıla göre iki katından fazla bir artış olurken, bazı yıllarda tam tersi bir seyir izleyerek yüksek oranda azalış olmaktadır. Aşağıdaki grafikte ise tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün toplam GSYİH miktarıyla birlikte nasıl bir büyüme oranına sahip olduğu gösterilmektedir.

Grafik 2.6. Yıllar itibariyle GSYİH ve Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektöründe Yıllık Nominal Büyüme Oranları

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Grafik 2.6'da ise toplam GSYİH ve Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün grafiksel olarak nasıl bir seyir izlediği gösterilmektedir. Buna göre genel anlamda tarım sektörünün miktarının arttığı yıllarda toplam GSYİH Miktarı da artış göstermiştir. Bazı dönemlerde ise tarım sektörü önceki yıla göre artarken, toplam GSYİH miktarı önceki dönemlere göre azalış göstermiştir. Grafikte görüldüğü gibi son 20 yılda tarım sektörü de toplam GSYİH da istikrarsız olarak azalma ya da yükselme göstermektedir.

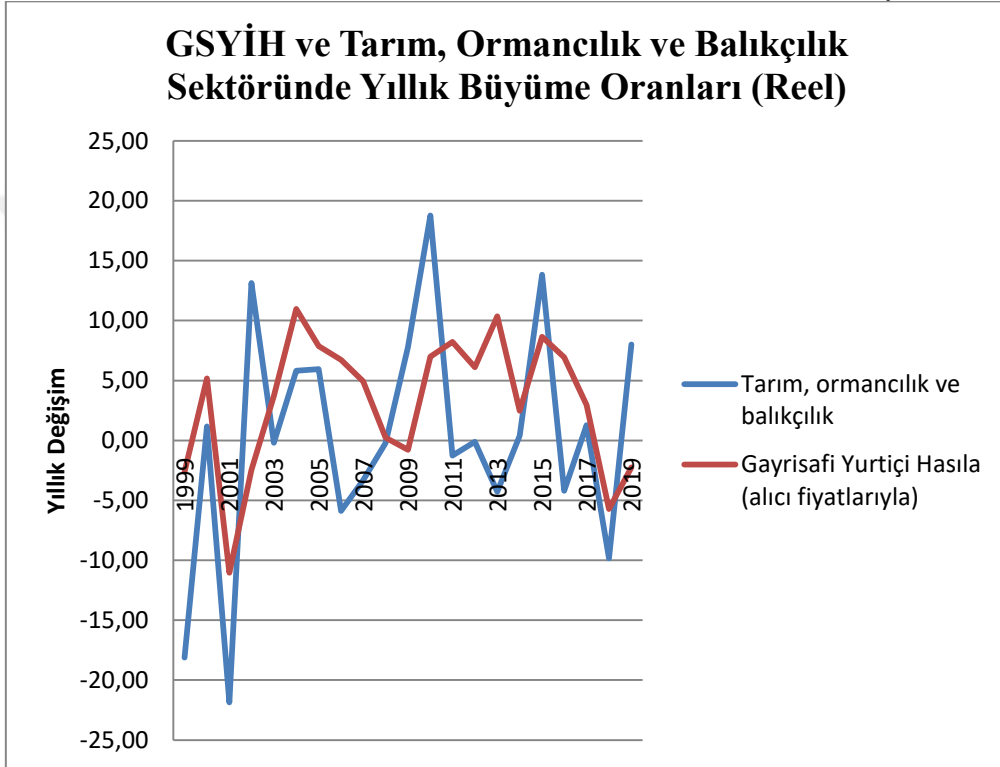
Tablo 2.4. Reel GSYİH Yıllık Değişimleri (Üretici Fiyat Endeksi ile İndirgenmiştir)

	Tarım, ormancılık ve balıkçılık(Bin TL)	Sanayi(Bin TL)	İnşaat(Bin TL)	Hizmetler(Bin TL)	Bilgi ve iletişim(Bin TL)	Finans ve sigorta faaliyetleri(Bin TL)	Gayrimenkul faaliyetleri(Bin TL)	Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri(Bin TL)	Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri(Bin TL)	Diğer hizmet faaliyetleri(Bin TL)	Sektörler toplamı(Bin TL)	Vergi-sübvansiyon(Bin TL)	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (alıcı fiyatlarıyla)(Bin TL)
1999	-18,11	-11,20	-10,61	-10,61	6,69	27,60	41,09	0,42	16,40	-2,90	-3,53	7,86	-2,63
2000	1,18	-0,67	0,35	11,68	8,81	-26,40	28,08	6,69	-1,86	11,58	3,20	25,64	5,16
2001	-21,87	-13,66	-22,22	-10,59	-0,50	9,45	-10,35	-4,22	-7,16	-13,87	-11,39	-8,01	-11,04
2002	13,13	-6,51	-4,86	1,38	1,08	-47,97	-8,39	14,80	0,77	11,79	-3,46	5,79	-2,46
2003	-0,19	4,37	5,89	2,86	1,24	-18,68	3,63	4,72	6,77	14,54	2,96	9,43	3,72
2004	5,81	8,69	28,11	12,20	8,98	7,26	13,30	12,52	9,06	-4,30	10,69	13,07	10,98
2005	5,96	7,51	12,66	5,63	16,90	7,64	13,49	10,07	5,35	6,84	7,79	8,42	7,87
2006	-5,88	7,12	20,76	7,60	1,71	-9,88	11,26	11,80	7,43	16,84	6,89	5,59	6,72
2007	-3,33	4,24	12,91	3,61	11,03	8,16	13,22	14,70	8,33	16,00	6,33	-4,76	4,94
2008	-0,22	-1,10	0,86	0,45	-0,51	12,22	1,71	3,77	0,19	5,73	0,70	-3,37	0,24
2009	7,78	-5,73	-18,40	-9,20	1,05	53,54	6,85	4,82	10,63	5,35	-0,61	-2,16	-0,78
2010	18,78	7,40	16,02	4,38	-3,26	-16,06	1,04	2,46	4,02	6,90	5,47	19,42	6,98
2011	-1,27	15,56	27,35	9,85	2,04	-0,37	-2,09	8,88	3,29	8,10	8,27	7,80	8,22
2012	-0,12	3,57	10,67	8,54	10,12	15,10	2,13	10,83	8,71	5,89	6,45	3,51	6,10
2013	-4,28	12,30	18,92	9,28	9,38	15,66	5,26	14,32	7,54	13,81	9,52	16,56	10,35
2014	0,40	4,86	2,98	4,57	3,83	-4,27	-0,24	6,88	4,21	4,08	3,45	-4,49	2,47
2015	13,82	6,82	9,30	8,14	7,80	13,05	4,76	16,50	5,69	3,21	8,25	11,72	8,65
2016	-4,21	6,22	12,35	3,71	8,49	19,25	6,94	8,35	13,50	7,51	6,96	6,82	6,94
2017	1,27	8,37	2,85	6,63	6,58	-0,16	-4,77	6,23	-3,50	0,78	3,53	-1,32	2,96
2018	-9,83	1,80	-20,96	-0,92	-7,70	-12,51	-10,49	-10,05	0,10	-5,17	-4,74	-13,42	-5,73
2019	8,00	-2,29	-26,15	0,28	-2,84	5,57	-3,83	-2,50	4,79	3,73	-1,70	-6,87	-2,24

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Cari fiyatlarla GSYİH büyüme oranlarının gösterildiği tablo ile üretici fiyat endeksi ile indirgenmiş reel GSYİH değişimlerinin gösterildiği tablo karşılaştırıldığında tam tersi bir durum olduğunu görmekteyiz. Cari fiyatlarla değişime bakıldığında nominal olarak artış olmasına rağmen, enflasyondan arındırıldığında reel olarak azalma oldu görülmektedir. Yıllar itibariyle de tüm sektörlerde azalmalar ve artışlar olduğu görülmektedir. Bu da sektörel anlamda istikrarsız bir değişim olduğunu göstermektedir.

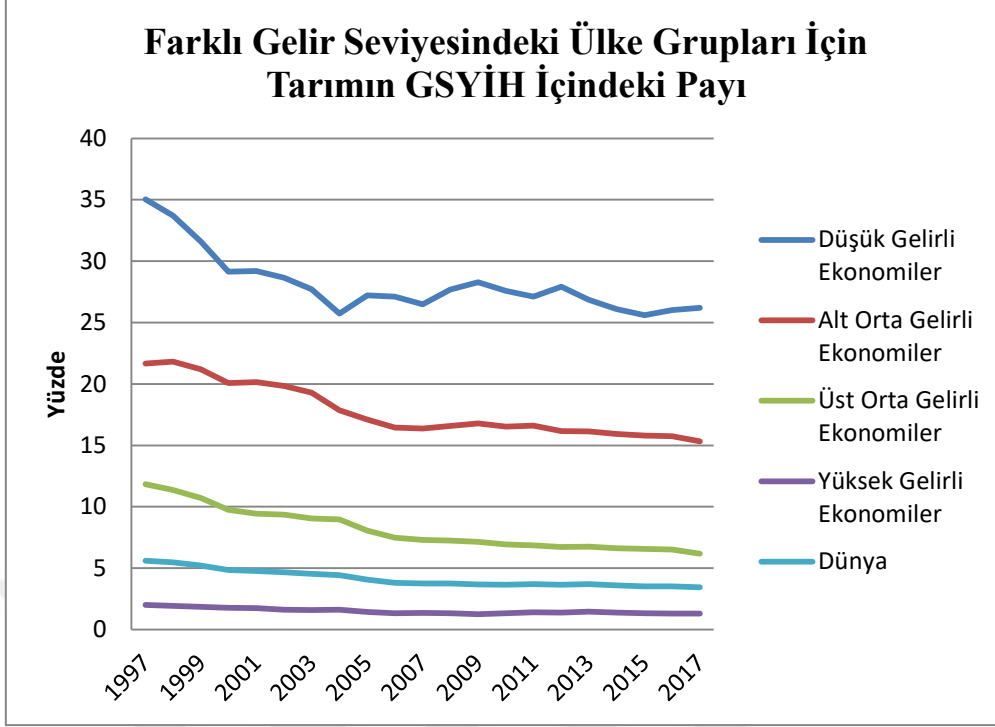
Grafik 2.7. GSYİH ve Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektöründe Yıllık Reel Büyüme Oranları

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Reel olarak tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü ve toplam GSYİH miktarı son 20 yıl içinde istikrarsız bir büyüme göstermiştir. 1999 ve 2003 yıllarında hem GSYİH hem de tarım sektörü yüksek oranda azalma göstererek sıfırın altında bir küçülme olmuştur. Nominal olarak tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü artmasına rağmen enflasyondan arındırıldığında yani reel olarak azalmalar olduğu görülmektedir. 2019 yılında reel olarak toplam GSYİH sıfırın altında seyrederken tarım sektöründe de GSYİH ile paralel olarak azalma olmuştur. Reel olarak yaşanan bu küçülmeler tarım sektöründe yeni politikalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Grafik 2.8. Farklı Gelir Seviyesindeki Ülke Grupları İçin Tarımın GSYİH İçindeki Payı

Kaynak: World Bank, (<https://data.worldbank.org/indicator> , 06.06.2020)

Yukarıdaki grafik incelendiğinde ise yüksek gelirli ülkelerde tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün GSYİH içindeki payı oldukça istikrarlı bir seyir izlemiştir. Toplam GSYİH içindeki payı en istikrarsız ilerleyen ülkelerin ise düşük gelir seviyesindeki ekonomiler olduğu görülmektedir. 1997 yılında düşük gelirli ülkelerde tarım sektörünün GSYİH içindeki payı % 35 seviyesindeyken yüksek gelirli ekonomilerde % 2 oranındadır. Son yıllarda ise düşük gelirli ülkelerde % 26 oranına kadar gerilemesine rağmen yüksek gelirli ülkelerde yine % 2 civarında istikrarlı payını devam ettirmektedir.

2.1.1.3.2. Tarım Sektörünün Dış Ticaret İçindeki Yeri

Ülkemizde ekonomi gelişme gösterdikçe tarım kesiminin ekonomiye yaptığı katkı oranı küçülmüştür. Uzun yıllar ülkemizde ihracat tarım ürünleri ile yapılmaktaydı. Fakat günümüzde sanayi ve hizmetler sektörünün ekonomiye olan katkısı tarım sektöründen daha büyüktür (Doğan, 2013: 23).

Türkiye’de iktisadi kalkınmanın ilk dönemlerinde ihracatımız ağırlıklı olarak tarım ürünlerinden oluşmaktaydı. Fakat yıllar ilerledikçe sanayi ürünleri toplam ihracatımız içerisinde yoğunluk kazanmıştır. İhracatın bileşenlerine bakıldığında sanayi ürünlerinin hızla artış gösterdiği görülmektedir. Bu da ihracatın yapısal değişiminde tarım ürünlerinin yerini sanayi ürünlerinin aldığını göstermektedir. Tarım ürünleri bundan sonra işlenerek ya da

hammadde olarak sanayi ürünlerine doğrudan katkı sağlamış ve sanayi ürünlerine sağladığı katkı nedeniyle önemini korumaya devam etmiştir (Orhan, 1999: 33).

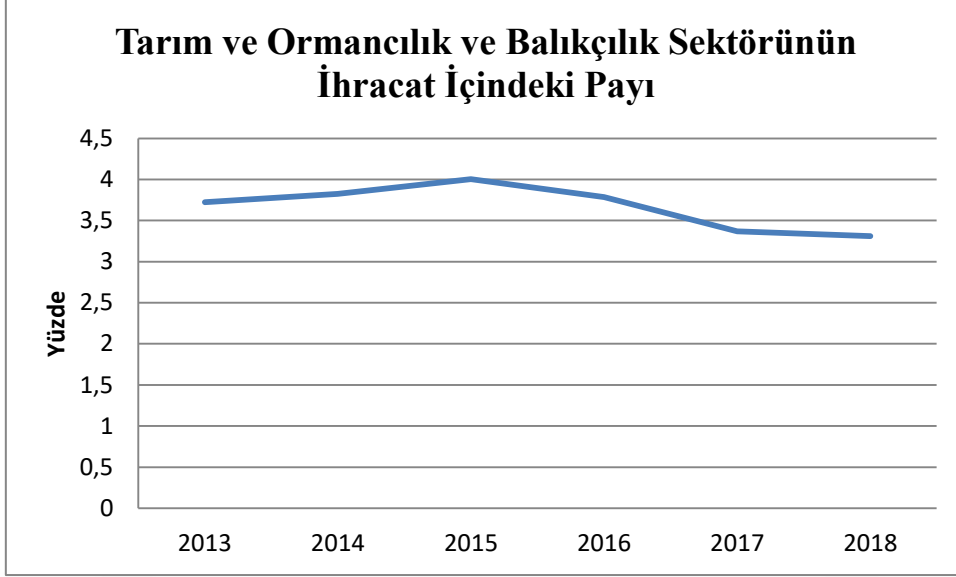
2018 yılında 167.923,90 milyon dolar olan ihracatın 5.556,50 milyon dolarını tarım ve ormancılık sektörü oluşturmaktadır. Son 6 yılın verilerine baktığımızda yıllar itibariyle ihracat toplamının büyük çoğunluğunu imalat sektörü oluşturmaktadır. İmalat sektöründen sonra, imalata göre oldukça düşük olsa da diğer sektörler göre ikinci olarak 5.5 milyon dolarlık kısım ile tarım sektörü gelmektedir. Yine yıllar itibariyle Türkiye ihracatında tarım sektörü genel anlamda düşüş eğilimi göstermiştir. 2013 yılında 5,6 milyon olan ihracat payı 2014 yılında 6,02 milyon dolara yükselmiş fakat sonraki 3 yılda her dönem azalarak 2017 yılında 5,2 milyon dolara gerilemiştir. 2018 yılında ise kısmi bir artış göstererek 5,5 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. (Bknz. Tablo 2.5).

Tablo 2.5. İhracatın Sektörel Dağılımı

(Milyon \$)	Yıllık					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Tarım ve Ormancılık	5.653,30	6.029,70	5.756,60	5.397,20	5.287,30	5.556,50
Balıkçılık	258,2	346,5	368,2	413,9	450,7	485,6
Madencilik ve Taş ocaklığı	3.879,40	3.406,10	2.798,90	2.676,80	3.509,30	3.399,70
İmalat	141.358,20	147.059,40	134.389,90	133.595,80	147.139,40	157.708,10
Elektrik, Gaz ve Su	29	88,9	73,9	13,6	81,9	99,7
Toptan ve Parakende Ticaret	606	672,9	445,3	423,7	510	648,2
İş Faaliyetleri	3,4	2,6	2	0,8	0,8	0,6
Diğer Sosyal Toplumsal ve Kişisel Hizmet	15,1	4	4,1	7,7	14,9	25,6
Toplam	151.802,60	157.610,20	143.838,90	142.545,50	156.994,30	167.923,90

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Grafik 2.9. Tarım ve Ormanlık Sektörünün İhracat İçindeki Payı

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

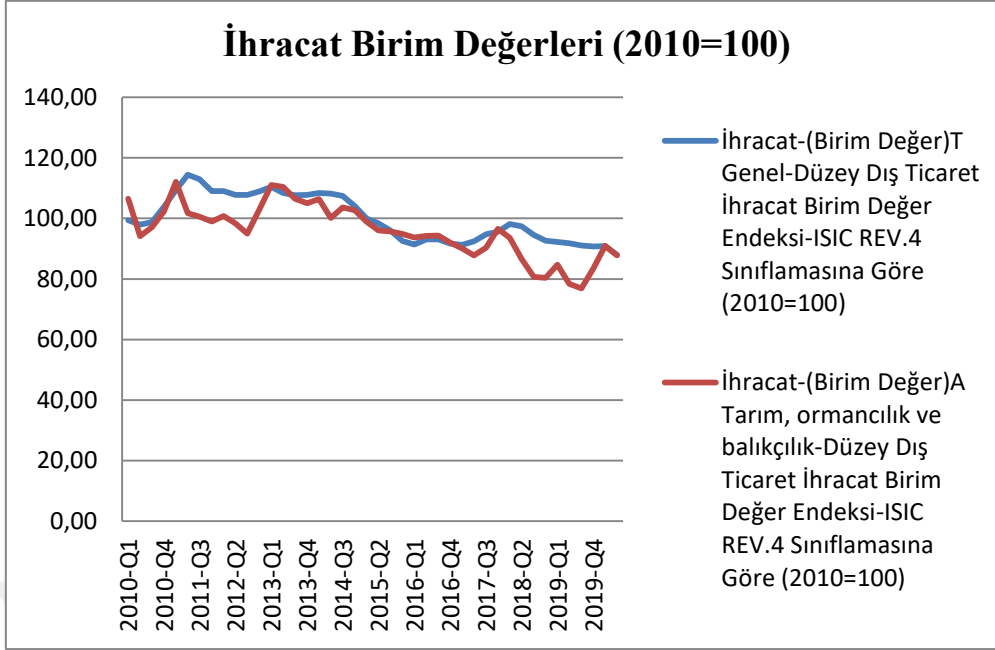
Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün toplam ihracat içindeki son 6 yıllık payı grafik üzerinde incelendiğinde, bazı yıllarda artış bazı yıllarda ise azalmalar olduğu görülmektedir. 2013 yılındaki tarım sektörü payı % 3,8 oranındayken 2015 yılı sonlarına kadar artış göstererek % 4 seviyesine ulaşmıştır. 2015 yılı sonrasında ise tarım sektörü payı sürekli azalma göstererek % 3,4 seviyesine kadar gerilemiştir.

Tablo 2.6. Dış Ticaret İhracat ve Tarım Ormançılık ve Balıkçılık Sektörünün Çeyrek Dönemler İtibariyle Değişimi

Tarih	İhracat-(Birim Değer)T Genel-Düzye Dış Ticaret İhracat Birim Değer Endeksi-ISIC REV.4 Sınıflamasına Göre (2010=100)	İhracat-(Birim Değer)A Tarım, ormançılık ve balıkçılık-Düzye Dış Ticaret İhracat Birim Değer Endeksi-ISIC REV.4 Sınıflamasına Göre (2010=100)
2010-Q1	99,40	106,47
2010-Q2	97,90	94,17
2010-Q3	98,80	97,07
2010-Q4	103,90	102,33
2011-Q1	109,40	112,10
2011-Q2	114,43	101,70
2011-Q3	112,97	100,60
2011-Q4	109,03	99,03
2012-Q1	109,07	100,83
2012-Q2	107,77	98,40
2012-Q3	107,80	94,93
2012-Q4	108,97	102,97
2013-Q1	110,37	111,10
2013-Q2	108,37	110,37
2013-Q3	107,70	106,53
2013-Q4	107,73	105,03
2014-Q1	108,36	106,37
2014-Q2	108,23	100,14
2014-Q3	107,44	103,68
2014-Q4	104,03	102,65
2015-Q1	99,94	98,90
2015-Q2	98,34	95,99
2015-Q3	96,00	95,69
2015-Q4	92,58	94,84
2016-Q1	91,40	93,66
2016-Q2	93,04	94,20
2016-Q3	93,10	94,29
2016-Q4	91,74	92,03
2017-Q1	91,22	90,14
2017-Q2	92,44	87,79
2017-Q3	94,74	90,29
2017-Q4	95,57	96,51
2018-Q1	98,11	93,65
2018-Q2	97,45	86,59
2018-Q3	94,50	80,65
2018-Q4	92,60	80,41
2019-Q1	92,23	84,71
2019-Q2	91,83	78,38
2019-Q3	91,11	76,91
2019-Q4	90,71	83,43
2020-Q1	90,86	90,98
2020-Q2	88,04	87,76

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Grafik 2.10. Yıllar İtibariyle İhracat Birim Değerleri (2010=100)

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Yukarıdaki tablo ve grafikte yıllar itibariyle tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün toplam ihracat miktarına göre değişimi gösterilmektedir. Tablodan ve grafikten anlaşıldığı üzere ihracat birim değeri 2010 yılı için 100 birim değere eşitlenmiştir. Buna göre son 10 yıllık ihracat değeri hem toplam ihracatta hem de tarım sektöründeki ihracat miktarında istikrarsız bir seyir halindedir. Yıllar itibariyle azalma ve yükselmeler olsa da 2015 yılına kadar 100 birimin üzerinde bir seviyededir. 2015 yılından sonra ise sürekli olarak 100 birimin altında seviyelerde olup 2019 yılına gelindiğinde ihracat birim değeri 90 birim değerindeyken tarım sektörü ihracat birim değeri 80 birim değerinde yer almıştır. 2019 yılı son döneminde ise hem tarım sektörü hem de toplam ihracat 90 birim seviyesinde kesişmiştir. Tabloya göre 2010 yılı başlarında tarım sektörü ihracatında birim bazında 106 birimi geçerken yıllar itibariyle zaman zaman artış ve azalışlar olsa da 2019 yılı 3. Çeyrek döneme kadar önemli bir düşüş olduğunu görmekteyiz. Sonraki dönemlerde bir miktar toparlanmakla beraber hala düşük seviyede kalmıştır. Bu verilere baktığımızda daha katma değerli ürünler üretip tarım sektörü ihracatında artış sağlayabiliriz.

Son 6 yıla ait ithalatın sektörel dağılımına baktığımızda; 2013 yılında 251,66 milyon dolar olan toplam ithalat 2018 yılında 223,46 milyon dolara gerilemiştir. Verilere göre ithalat oranları yıllar itibariyle azalma göstermiştir. Bunun yanında 2016 yılından sonra toplam ithalatta ve elektrik, gaz ve su sektörü dışındaki diğer sektörlerde de artış olduğunu görmekteyiz. 2017 yılında 233.803,90 milyon dolar olan toplam ithalat 2018 yılında 10.757

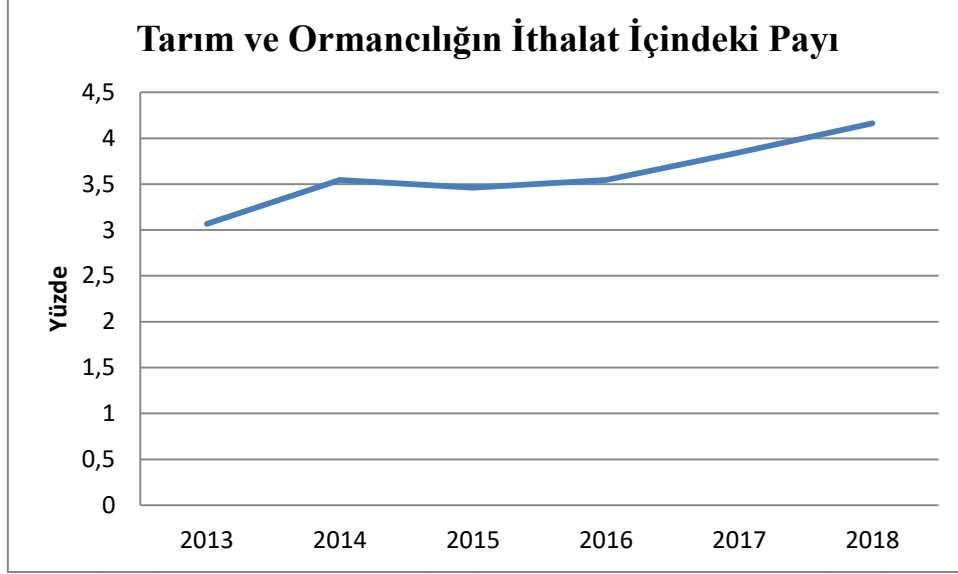
milyonluk düşüş göstererek 223.046,9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün toplam ithalata olan katkısına baktığımızda ise son 6 yılda inişli çıkışlı bir durum görmekteyiz. 2013 yılında 7,7 milyon dolar olan tarım sektörünün payı 2018 yılına kadar artarak 9.2 milyon dolara ulaşmıştır. Toplam ithalat içinde en büyük payı 175.979,0 milyon dolar ile imalat sektörü alırken, tarım sektörü 9.284,1 milyon dolar ile oldukça düşük bir seviyede kalmıştır.

Tablo 2.7. İthalatın Sektörel Dağılımı

(Milyon \$)	Yıllık					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Tarım ve Ormancılık	7.718,00	8.588,50	7.176,30	7.041,40	8.990,10	9.284,10
Bahkçılık	58	69,4	88,4	56	58	50,9
Madencilik ve Taşocaklığı	38.205,10	37.126,10	27.608,80	19.008,90	26.078,60	28.968,00
İmalat	196.822,80	187.842,20	166.821,20	167.243,40	190.749,00	175.979,00
Elektrik, Gaz ve Su	334,2	438,8	325,2	213,6	85,5	57
Toptan ve Parakende Ticaret	8.468,50	8.153,90	5.175,90	5.010,80	7.727,90	8.601,20
İş Faliyetleri	1,1	3	2,6	1,9	3,1	1,6
Diğer Sosyal Toplumsal ve Kişisel Hizmet	53,5	55,2	35,8	42,4	111,7	105,2
Toplam	251.661,30	242.177,10	207.234,40	198.618,20	233.803,90	223.046,90

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Grafik 2.11. Yıllar İtibariyle Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörünün İthalat İçindeki Payı

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Yukarıdaki grafikte ise tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün son 6 yılda ithalat içindeki payı gösterilmektedir. Grafikteki verilere göre tarım sektöründeki ithalat oranı yıllar itibariyle artma eğilimi göstermiştir. 2013 yılında % 3 olan bu oran 2018 yılına gelindiğinde % 4'ü geçmiştir.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak tarım sektörünün dış ticaret içindeki yerine bakıldığında; ihracat içindeki payı yıllar itibariyle azalma göstermesine rağmen ithalat içindeki payı giderek artış göstermektedir. Bu durumda tarım sektörünün dış ticaret dengesinde düzensizlik olduğunu göstermektedir. Dış ticaret dengemizin sağlanması için daha fazla tarımsal üretim gerçekleştirip ihracatın artırılması gerekmektedir.

2.1.1.3.3. Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Yeri

Bir ekonomide mevcut olan iş gücü ve sermaye stokunun tamamı, her zaman için fiili olarak üretime katılmıyor olabilir. Üretim faktörlerinin fiili olarak üretime katılmasına 'istihdam' denir (Yıldırım ve Karaman, 2003: 19). Tarım sektöründe de yıllar itibariyle istihdam azalma gösterse de işgücü olarak birçok kişiye istihdam olanağı sağlaması nedeniyle ülkeler için büyük öneme sahiptir.

Türkiye ekonomisine sektörlerdeki istihdam olanaklarına bakıldığında, istihdam da uzun yıllar tarım sektörü ağırlığını korumuştur. Ancak son yıllarda tarım sektörünün istihdam içindeki payı giderek azalmıştır ve bunun yerini hizmetler sektörü ve sanayi sektörünün daha fazla istihdam sağladığı görülmektedir. Tarım sektöründe daha iyi imkanlarda iş bulma

umudu ile her yıl on binlerce kişi büyük kentlere göç etmektedir. Bu çözülme ile kendi imkanları ile geçimlik üretim yapanlar ile pazara üretim yapanlar birbirinden ayrılmıştır. Bunun sonucunda ise tarım kesiminde yeni bir yapıyı beraberinde getirmiş ve yeni tarım politikaları çerçevesinde küçük üreticilik yok olurken, orta ve büyük ölçekli işletmeler ağırlık kazanmıştır (Dilben, 2010: 85-86).

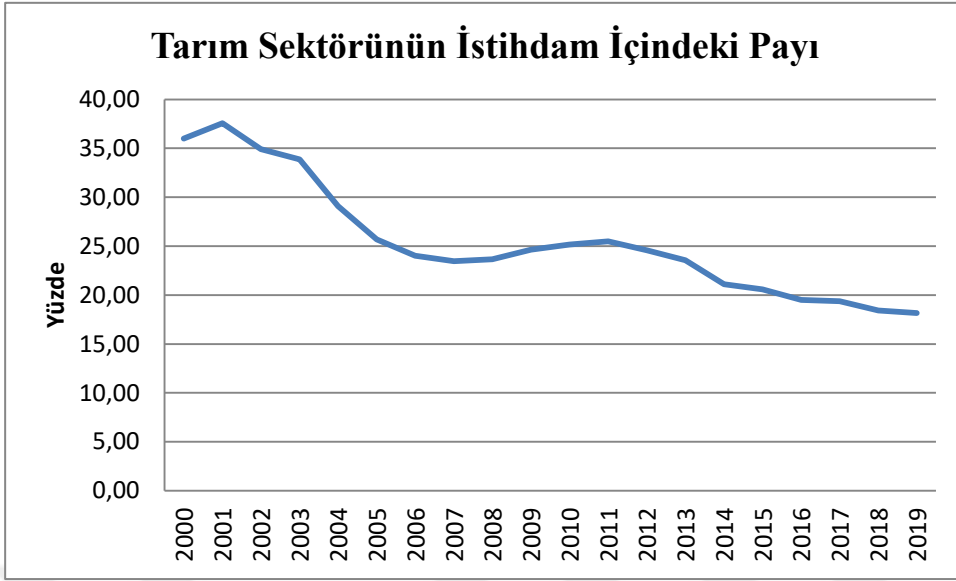
Tablo 2.8. İşgücü Piyasasının Sektörel Dağılımı

(Bin Kişi)	TOPLAM	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2000	21.580.000	7.769.000	3.810.000	1.364.000	8.637.000
2001	21.524.000	8.089.000	3.774.000	1.110.000	8.551.000
2002	21.354.000	7.458.000	3.954.000	958.000	8.984.000
2003	21.147.000	7.165.000	3.846.000	965.000	9.171.000
2004	19.632.000	5.713.000	3.929.000	967.000	9.023.000
2005	20.067.000	5.154.000	4.183.000	1.107.000	9.623.000
2006	20.423.000	4.907.000	4.283.000	1.196.000	10.037.000
2007	20.738.000	4.867.000	4.314.000	1.231.000	10.326.000
2008	21.194.000	5.016.000	4.440.000	1.242.000	10.495.000
2009	21.277.000	5.240.000	4.079.000	1.306.000	10.650.000
2010	22.594.000	5.683.000	4.496.000	1.431.000	10.986.000
2011	24.110.000	6.143.000	4.704.000	1.676.000	11.586.000
2012	24.821.000	6.097.000	4.751.000	1.709.000	12.266.000
2013	25.524.000	6.015.000	4.956.000	1.782.000	12.771.000
2014	25.933.000	5.470.000	5.315.000	1.912.000	13.234.000
2015	26.621.000	5.483.000	5.331.000	1.914.000	13.892.000
2016	27.205.000	5.305.000	5.297.000	1.987.000	14.616.000
2017	28.189.000	5.464.000	5.383.000	2.095.000	15.247.000
2018	28.738.000	5.297.000	5.675.000	1.992.000	15.777.000
2019	28.080.000	5.097.000	5.561.000	1.550.000	15.875.000

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Sektörler itibariyle işgücü piyasasının dağılımı incelendiğinde, işgücü piyasasında istihdamın çoğunluğunu hizmetler sektörü oluşturmaktadır. Tablodaki verilere göre son 19 yılda sanayi ve hizmetler sektöründe çalışan işgücünün arttığını, bunun yanında tarım sektöründeki işgücü sayısının azaldığını görmekteyiz. 2000’li yıllarda tarım sektöründeki işgücü sayısı hizmetler sektöründen yüksek olmasına rağmen, 2019 yılına gelindiğinde sanayi sektöründe çalışan işgücü sayısı tarım sektörüne göre daha yüksektir. İlerleyen yıllarda da köyden kente göçün artması ile bu rakamın gittikçe azalması beklenmektedir. Aşağıdaki grafikte tarım sektöründeki istihdamın toplam istihdama göre yıllar itibariyle değişimi gösterilmektedir.

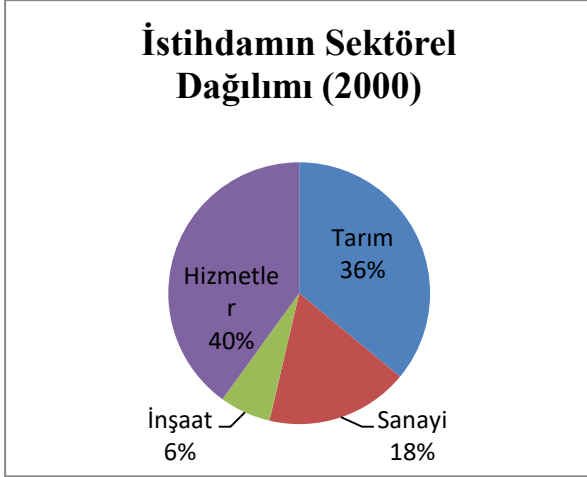
Grafik 2.12. Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Payı

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

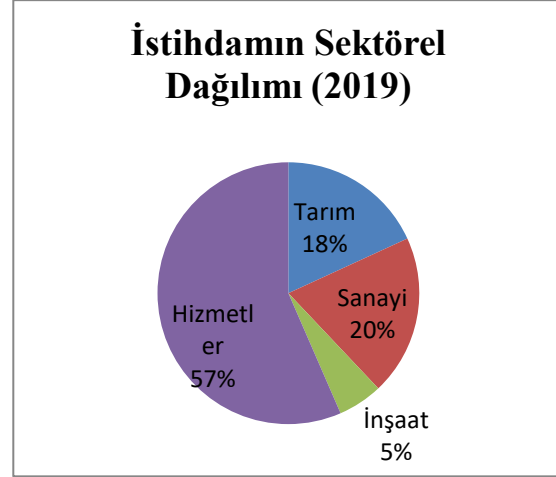
Yıllar itibariyle tarımın istihdam oranı azalma eğilimi göstermekle birlikte bazı yıllarda az miktarda da olsa artış göstermiştir. 2000 yılında % 40'a yakın olan istihdam payı 2019 yılına gelindiğinde %20'nin altına düşmüştür. Bu durum tarım sektöründen diğer sektörlere işgücü geçişi olduğunu göstermektedir. Ülkemizde toplam istihdamın çoğunu oluşturan hizmetler, sanayi, tarım ve inşaat sektörlerindeki istihdam oranları aşağıdaki şekillerde 2000 yılı ve 2019 için ayrı ayrı gösterilmektedir.

Grafik 2.13. 2000 Yılı İstihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistik Raporlar
(www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Grafik 2.14. 2019 Yılı İstihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: Bankalar Birliği, İstatistik Raporlar
(www.tbb.org.tr : 06.06.2020)

Yukarıdaki iki grafiği incelediğimizde 2000 yılından 2019 yılına gelinceye kadar tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı yarı yarıya düşüş göstermiştir. 2000 yılında bu oran % 36 iken 2019 yılında % 18'e gerilemiştir. 2000 yılından sonraki 9 yıl içinde en büyük artış ise hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir. Toplam istihdamın çoğunluğunu oluşturan hizmetler sektöründeki istihdam oranı 2000 yılında % 40 oranında bir paya sahipken 2019 yılında % 57'ye yükselmiştir. Sanayi sektöründe ise artış oranı hizmetler sektörüne göre daha düşük kalmıştır. 2000 yılında % 18 olan sanayi sektörü istihdam payı 2019 yılında % 20 olmuştur. 2000 yılında tarım sektörünün payı sanayi sektörüne göre oldukça yüksekken, 2019 yılında tarım sektörü, sanayi sektöründen daha düşük seviyede kalmıştır.

Sektörler bazında istihdam oranları incelendiğinde tarım sektörü Cumhuriyet döneminde oldukça yüksek seviyededir. Halkın çoğunluğunun geçim kaynağı tarım sektörü üzerinden olmaktadır. Fakat yıllar itibarıyla sanayi alanında yaşanan gelişmeler ile tarım sektörünün payı düşmeye başlamıştır. Son yıllarda ise hizmetler sektöründeki gelişmeler ile birlikte tarım sektörü iyice küçülerek istihdam oranı diğer sektörlerden oldukça düşük seviyelere gerilemiştir. Tarım sektörünün dış ticaret içindeki payı başlığı altında anlatıldığı üzere, ithalatımız yıllar itibarıyla artarken ihracat oranı giderek düşmektedir. Daha fazla tarımsal üretim sağlanarak hem ihracat oranı artırılabilir hem de tarım sektöründe istihdam artırılarak tarım sektöründe çeşitli gelişmeler sağlanabilir.

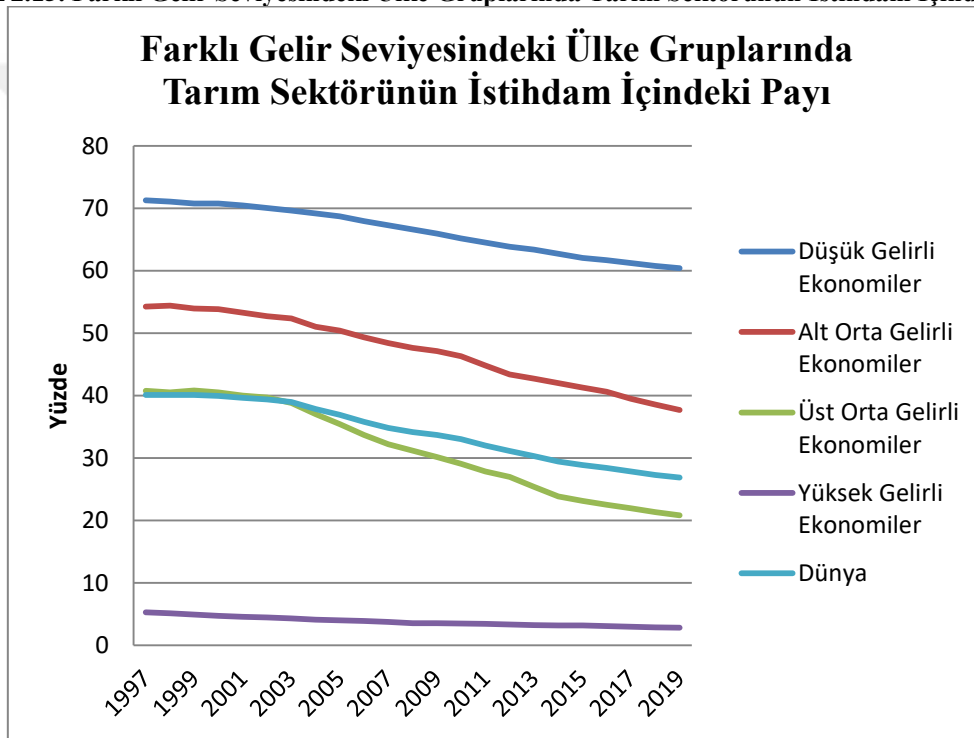
Tablo 2.9. Dünyada Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Payı

Ülkeler	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Düşük Gelirli Ekonomiler	71,30	71,09	70,76	70,75	70,47	70,07	69,65	69,19	68,73	67,95	67,28	66,60	65,96	65,19	64,52	63,82	63,40	62,70	62,07	61,70	61,23	60,76	60,39
Alt Orta Gelirli Ekonomiler	54,27	54,39	53,93	53,82	53,26	52,72	52,34	51,04	50,40	49,35	48,39	47,61	47,11	46,32	44,81	43,39	42,69	42,01	41,29	40,63	39,50	38,53	37,69
Üst Orta Gelirli Ekonomiler	40,75	40,50	40,81	40,48	40,01	39,66	38,83	37,03	35,40	33,69	32,20	31,19	30,14	29,08	27,82	26,95	25,36	23,82	23,13	22,47	21,93	21,33	20,82
Yüksek Gelirli Ekonomiler	5,24	5,11	4,91	4,70	4,54	4,43	4,29	4,08	4,00	3,86	3,71	3,53	3,52	3,48	3,40	3,31	3,21	3,18	3,14	3,04	2,94	2,86	2,78
Dünya	40,11	40,10	40,11	39,96	39,64	39,39	38,97	37,81	36,92	35,80	34,82	34,12	33,68	33,02	31,99	31,14	30,27	29,41	28,88	28,40	27,81	27,26	26,85

Kaynak: World Bank, (<https://data.worldbank.org/indicator> , 06.06.2020)

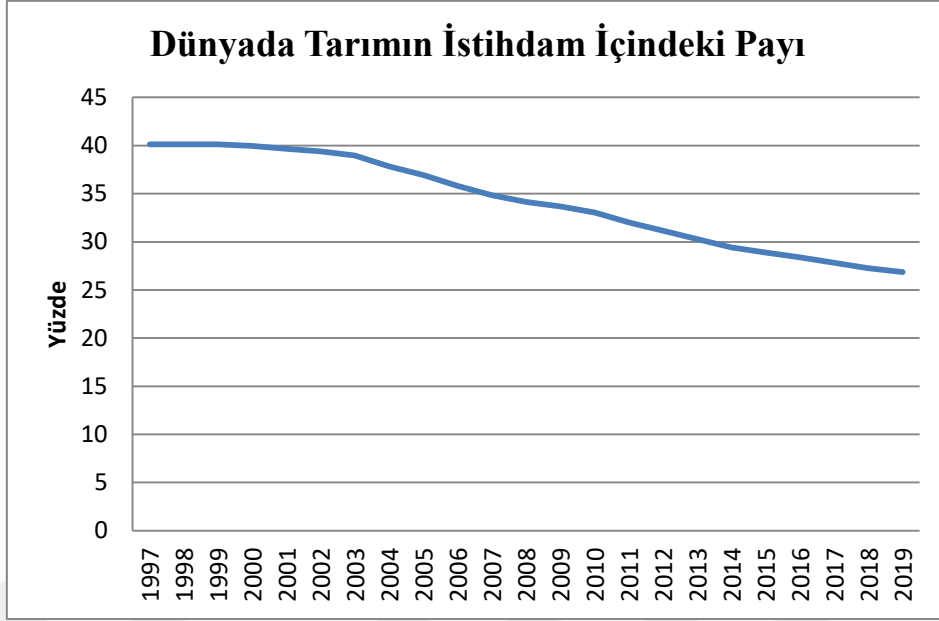
Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde son 23 yıl içinde, gelir seviyesine göre tüm ülkelerde tarım sektöründeki istihdam oranları düşmüştür. Bunun yanında ülke ekonomisinin gelişmişlik seviyesi arttıkça tarım sektöründeki istihdam payı diğer sektörlerle göre daha düşüktür. Dünya ortalamasına göre düşük gelirli ve alt orta gelirli ekonomilerde tarım sektöründeki istihdam daha yüksektir. Üst orta gelirli ekonomiler hemen hemen dünya ortalaması ile aynı seviyelerdedir. Yüksek gelirli ekonomilerde ise tarımsal istihdam oranı dünya ortalamasının oldukça altındadır. Aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere, yüksek gelirli ekonomiler de kısmen azalmalar olsa da tarımsal istihdamda en istikrarlı olan ekonomilerdir. Diğer ekonomi gruplarında ise yıllar itibariyle yüksek oranda düşüşler olmuştur.

Grafik 2.15. Farklı Gelir Seviyesindeki Ülke Gruplarında Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Payı

Kaynak: World Bank, (<https://data.worldbank.org/indicator> , 06.06.2020)

Grafik 2.16. Dünyada Tarımın İstihdam İçindeki Payı

Kaynak: World Bank, (<https://data.worldbank.org/indicator> , 06.06.2020)

Dünyada tarımın istihdam içindeki payının seyrini gösteren yukarıdaki grafik incelendiğinde son 23 yılda genel anlamda düşüş olduğu görülmektedir. 1997 yılından 2000'li yıllara gelinceye kadar % 40 seviyelerinde istikrarlı bir düzeydedir. 2000 yılından sonraki 19 yıl boyunca ise sürekli bir azalma olduğu görülmektedir. 1997 yılında % 40 oranında paya sahip olan tarım sektörü istihdamı 2019 yılında % 32 oranına kadar düşmüştür.

2.1.2. Tarımsal Destekleme Politikaları

2.1.2.1. Tarımsal Destekleme

Tarımsal destekleme, doğrudan ve dolaylı olarak tarımsal ürün fiyatı ya da tarımsal üretim mekanizmasını desteklemeyi hedef alan müdahale aracı olarak ifade edilmektedir. Bu açıdan tarımsal destekleme politikası maliye politikasının bir parçasını oluşturmaktadır. Maliye politikasının bir parçasını oluşturan tarımsal destekleme politikasının amacı, fiyatlarda istikrar, ürün arzının artırılması, üreticiye ucuz girdi sağlanması, çiftçi gelirlerinin korunması ve kalkınmanın sürdürülmesinin sağlanması olabilmektedir. Tarımsal desteklemeler ile gerçekleştirilen bu amaçlar doğrultusunda tarımsal destekleme politikalarının ekonomik, sosyal ve çevresel amaçları olduğu söylenebilir (Bulut, 2020: 6).

2.1.2.2. Tarımsal Desteklemeyi Gerektiren Sebepler

Tarım sektörü, kendine has özellikleri ve doğa koşullarına bağlı olmasından dolayı risk ve belirsizliklerle karşı karşıyadır. Bu nedenle, tarım ürünlerinin arzını kısa zamanda arttırmak veya azaltmak mümkün değildir. Bu özellikler dikkate alındığında, tarım sektöründe desteklemelerin olması ve ürünlere yönelik destekleme politikalarının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarımsal üretimin arttırılması için destekleme politikaları bir araç olarak kullanılmaktadır (Karlı vd., 2018: 309).

Tarım sektörünün desteklenmesine yönelik politikaların ekonomik, sosyal, siyasi ve çevresel amaçları vardır. Yapılan destekleme politikaları ile fiyatlara müdahale edilerek tarım kesiminin karar ve davranışları değişmekle birlikte ekonomik açıdan çeşitli fayda da sağlanmaktadır. Sosyal amaçla yapılan destekleme politikalarıyla ise özellikle geliri az olan üreticilerin gelir düzeyinin artırılması amaçlanmaktadır. Siyasal amaçlı desteklemeler ise özellikle nüfusun çoğunluğu tarımla uğraşan ülkelerde siyasal partilerin izlediği ve uyguladığı desteklemeleri artırmaya yönelik yapılan destekleme türüdür. Çevresel amaçlarla yapılan desteklemelerde ise amaç ekolojinin desteklenmesi ve alternatif tarım uygulamalarının teşvik edilmesidir (Uğur, 2013: 15).

Daha önce belirttiğimiz gibi tarımın kendine özgü yapısından dolayı devlet tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Tarım sektörünün desteklenmesi gerekliliğini doğuran sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz (Ataseven, 2016: 2):

- Nüfusun beslenmesi,
- Gıda güvencesi, gıda güvenliği ve kendine yeterlilik,
- Gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi,
- Tarım dışı sektörlerle tarımın katkısı,
- Tarımın kendine özgü risklerinin olması,
- Tarımsal ürünlerin arz ve talep esnekliklerinin düşük olması,
- Tarımsal üretim dönemlerinin diğer sektörlerle kıyasla daha uzun ve belirli zamanlarda yoğunlaşması
- Tarımsal ürünlerin depolanma koşullarının kendine özgü olması,
- Tarımda sermaye döngüsünün yavaş olması.

Tarımı desteklemeyi gerektiren sebeplerin başında insanların beslenmesi gelmektedir. Tarım sektörü insanların açlık hislerinin giderilmesi ve karın doyurma ihtiyacı ile doğrudan ilgili olduğu için bir toplumun öncelikli sorunu nüfusun beslenmesidir. Bunun yanında diğer

İhtiyaçlar ancak beslenme sorununun giderilmesinden sonra gündeme gelmektedir. İnsanların beslenme ihtiyacını karşılayan gıda ürünleri tarım sektöründen sağlandığı için tarım sektörü stratejik bir konumdadır. Bu sebeplerden tarım sektörü gerekli görüldüğünde yüksek kaynak aktarımı ile desteklenmelidir. Diğer bir destekleme sebebi ise olağanüstü hallerde zor durumda kalmamak için gıda güvenliğinin sağlanması ve üretim açısından kendine yeterliliğidir. Tüketicilere uygun fiyatla yeterli miktarda ürün sağlanması ve bunun garanti altına alınması için devlet tarım sektörüne müdahale eğilimine girmektedir. Tarımsal destekleme sebeplerinden bir tanesi de tarım kesimi ile diğer kesimler arasındaki gelir dengesizliğinin giderilmesidir. Sanayi ve hizmetler sektöründeki verimlilik ve gelir oluşturma imkanı tarım sektörüne göre daha yüksektir. Bu sebeple devlet yeniden dağıtımcı bir rol üstlenip müdahale ederek tarımla uğraşan kesimin ulusal gelirden çok düşük pay almasının önüne geçmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmak ve istikrarsızlığın önüne geçmek amacıyla devlet tarım kesimini desteklemektedir (Mumcu, 2009: 7-8).

Tarım sektörünün özellikleri kısmında belirtildiği gibi tarım sektörü diğer sektörlerin aksine tamamen doğal koşullara bağlı bir sektördür. Tarımsal üretimin doğal koşullara bağlı olması sebebiyle iklim, sulama suyu, toprak gibi ekolojik koşullar yetiştirilecek ürünün seçiminde rol oynayan etmenlerdir. Örneğin; çeltik tarımında sıcaklık isteği belirgin olan çeltiğin en az çimlenme sıcaklığı 16 derecedir. Çeltikteki bu sıcaklık isteğine karşılık, kışlık bir ürün olan buğday için kış aylarında kar yağışının olması ve tarlaların karla kaplı olması buğdayın verimini artıran bir husustur. Bunun yanında yine çay üretimi için ise havanın bulutlu yağışın bol ve yıl içinde düzenli düşmesi gerekmektedir (Mumcu, 2009: 8).

Üretimin doğal koşullara bağlı olduğu tarım sektöründe, her ürünün farklı iklim koşullarında yetiştirilmesinin yanında, değişik iklim ve toprakta yetiştirilecek aynı üründen alınacak verimde farklılık gösterecektir. Örneğin; çoğu iklimde yetiştirilebilen buğday üretiminde iklim, yağış ve toprak yapısının farklılığı nedeniyle Çankırı'da yetiştirilen buğdayla Balıkesir'de yetiştirilen buğdaydan alınan verim ve kalite aynı olmamaktadır. Bunun sebebi ise aynı ürün olmasına rağmen Balıkesir ilinin iklim, yağış, toprak yapısının Çankırı'ya göre daha elverişli olmasıdır.

Tarımsal üretimi desteklemeyi gerektiren sebeplerden önemli yere sahip olan üretimin dönemsellik olmasıdır. Tarım sektöründe sürekli üretim yapabilmek mümkün değildir. Tarıma ayrılan kaynak miktarını çok fazla artırsak da tarımsal üretim yine yılın belli dönemlerinde gerçekleşecektir. Çünkü tarım sektöründe ürünlerin hasadı için belli bir süre geçmesi ve ürünlerin belli bir olgunluğa gelmesi gerekmektedir (Mumcu, 2009: 10). Tarımsal üretim

dönemleri diğer sektörlerle oranla daha uzun ve belirli zamanlarda gerçekleşmektedir. Tarımsal üretim mevsimsel ve kesintili olmaktadır. Doğal koşullara bağlı olarak üretim belirli dönemlerde yapılmaktadır ve ancak yılın belli zamanlarında ürün elde edilmektedir. Bir sonraki hasat dönemine kadar o sene elde edilen ürünler ekonomi açısından stok niteliği taşımakta ve buna bağlı olarak ürünün piyasadaki fiyatı dönem boyunca eldeki stok miktarına göre belirlenmektedir. Çabuk bozulabilecek türdeki yaş ürünlerin stok süresi kısa olacağı için kısa sürede piyasaya sürülmesi gerekirken uzun dönem stok yapılabilecek ürünlerde piyasaya düzenli ve sürekli mal arzı mümkün olduğu için diğerine göre nispeten fiyat istikrarı sağlanmaktadır (Çomaktekin, 2009: 6).

2.1.2.3. Tarımsal Destekleme Politikalarının Amaçları

Her devletin temel amacı toplumun refah düzeyinin yükseltilmesidir. Tarım politikaları da diğer devlet politikaları gibi aynı amaca yönelik olmalıdır. Toplumun refah düzeyinin artması, başta ekonomik ve sosyal gelişmeler ile gelir düzeyinin yükselmesi, bunun yanında eşitlik, özgürlük ve güvenlik gibi konularda ortaya çıkan sorunların çözümü ile en üst seviyeye ulaşır. Bu yüzden tarım politikaları da aynı amaçlara yönelik olmalıdır (Gaytancıoğlu, 2009: 24).

Dünyada önemli bir yere sahip olan tarım sektöründe destekleme politikalarının uygulanmasının temel amaçları tarım kesiminin gelir düzeyinin yükseltilmesi, üretimin ve verimliliğin artırılması, fiyat istikrarının sağlanması, doğal kaynakların dengeli kullanılması ve kırsal kalkınmanın sağlanmasıdır (Korkmaz, 2015: 17).

Tarım politikalarının genel amaçları şu şekilde özetlenebilir.

2.1.2.3.1. Gelir Düzeyinin Yükseltilmesi

Tarım kesiminin gelir düzeyi ile diğer sektörlerde faaliyette bulunanların gelir düzeyi kıyaslandığında, tarım sektörü ile uğraşanların gelir düzeyinin daha düşük olduğu görülmektedir. Tarım sektörüne devlet müdahale edip yeniden dağıtıcı olarak rol almazsa, tarımcıların milli gelirden aldıkları pay daha az kalmakta, bu durumda gelir düzeyi açısından eşitsizliğe ve sosyal huzursuzluklara yol açmaktadır (Çomaktekin, 2009: 11). Tarım sektöründe faaliyette bulunanların gelir düzeyinin yükseltilmesi amacıyla başvurulan çeşitli politika araçları bulunmaktadır. İlk olarak devlet pazar fiyatı destekleriyle tarım kesiminin gelir düzeyini yükseltmektedir. Tarım kesimine üretimden bağımsız ya da üretimle kısmen ilişkili destekleme ödemeleri yapılması son dönemlerde yaygın olarak uygulanan bir

politikadır. Bunun yanında devlet tarafından tarım kesimine yönelik ucuz ya da karşılıksız girdi temini gibi politikalar da uygulanmaktadır. Devlet bu yolla üretici maliyetinin azaltarak, üreticinin gelir düzeyini artırmayı amaçlar (Çomaktekin, 2009: 12).

2.1.2.3.2. Üretim ve Fiyatların Yönlendirilmesi

Tarımsal politikalarda üretim amacı, tarımsal üretimin ülkenin kendine yetecek seviyede gerçekleşmesidir. Ülkenin kendi tarımsal üretimi, ülkenin tüketimini karşılamazsa ithalat ile tarımsal ürünler karşılanmaya çalışılır. Tarımsal ürünlerde ülkenin kendine yeterli olamaması, üretimin az olduğu dönemlerde o ülkede sorunlar yaşanmasına neden olur (Gaytancıoğlu, 2009: 25).

Tarımsal destekleme politikası amaçlarından üretimin yönlendirilmesinin temel amacı ülkede kendi kendine yeterliliği sağlamaktır. Bunun yanında fiyat istikrarının sağlanması, ürün arzının ve tarımsal üretimde istikrarın sağlanmasına bağlıdır. Devlet tarımsal üretime yönelik bir takım destekleme politikası araçları ile fiyat istikrarını sağlamaya çalışır. Üretimin yanında stok, ithalat, ihracat gibi politikalar kullanılarak da fiyat istikrarı sağlanabilir. Tarımsal ürünlerde fiyat istikrarının sağlanması hem üreticilerin gelirinde artış açısından hem de tüketicilere uygun fiyattan gıda ürünleri sağlanması konusunda oldukça önemlidir (Çomaktekin, 2009: 13).

2.1.2.3.3. İstihdam Amacı

Geçim kaynağının ağırlıklı olarak tarımdan sağlandığı yörelerde tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi ve yeni iş alanlarının kurulması tarım politikalarının başlıca istihdam amaçlarındandır. Tarım politikaları açısından tam istihdam hedefi oldukça önemlidir. Uluslararası ölçülere göre bir ülkede faal nüfustan iş bulamayanların oranı % 2 ile % 5 arasında ise ekonomik ve sosyal açıdan istenilen istihdam düzeyine ulaşılmış sayılır. İstihdam kavramı kısaca insanların çalışabilecek bir işinin olması ve bu işten gelir elde etmesidir. Tarım sektöründe çalışanların çalışabilecek bir işi olmasına rağmen bu işten elde ettikleri gelir düşük olduğunda bu kesimin istihdam olduğu söylenemez. Tarım kesiminin istihdam amacı 12 ay boyunca tarımsal üretim yapabilecek faaliyetin olması ve bu faaliyetten de düzenli bir gelir elde edilmesidir. Tarım kesiminin düzenli bir işinin olması için üretimin yanında hayvancılıkla uğraşmaları gerekmektedir. Çünkü hayvancılık tarımsal üretim gibi dönemlik bir faaliyet değil, sürekli yapılan bir uğraştır. Devlet, tarım politikaları kapsamında hayvancılığa yönelik desteklemeler ile bu faaliyeti teşvik ederek, tarımsal istihdamı da beraberinde artırabilir (Gaytancıoğlu, 2009: 27).

2.1.2.3.4. Verimlilik ve Kalite Amacı

Tarım sektöründe verimlilik genel anlamda gübre, ilaç, tohum, sulama, işgücü, toprak, alet-makine kullanımı, ürünlerin taşınması, pazarlama, girdi fiyatları, ürün fiyatları, vergi, teşvik, destekleme alımları, arazi mülkiyeti, üretici örgütleri, sosyal yapı, eğitim gibi birçok faktörü kapsamaktadır (Çelik, 2000: 14).

Tarımsal destekleme politikalarından verimlilik amacı, tarım sektöründe gelir düzeyinin yükselmesini hedef alan bir politikadır. Türkiye’de tarımda verimlilik amacı işletmelerde optimal kaynak kullanımını teşvik eder. Türkiye’de çiftçilerin büyük çoğunluğu henüz optimum düzeyde tarımsal girdi kullanmadığı için tarımsal ürünlerde dekar ve hayvan başına alınan verimler düşük olmaktadır. Bu sebeple tarımsal politikalar ile tarımsal üretim kaynaklarının daha etkin kullanılması, verimliliğin artırılması, tarım sektöründeki kuruluşlarda kapasitenin güçlendirilmesi, kurumsal hizmet akışında ortaya çıkan sorunların giderilmesi ve bilinçli tarımsal girdi kullanımı, verimin artırılması gibi durumlar hedeflenmektedir. Devlet tarafından uygulanan çeşitli politikalarla verimlilik artışı sağlamak amacıyla tarımsal girdi kullanımının yeterli düzeyde olması için girdilerde birtakım sübvansiyonlar uygulanmaktadır (Gaytancıoğlu, 2009: 27-28).

2.1.2.3.5. Doğal Kaynakların Dengeli Kullanımı

Tarım sektörünün sürdürülebilir olması için uzun dönemde doğal kaynakların korunması ve dengeli kullanılması gerekmektedir. Türkiye’de tarım tamamen endüstriyel karakter kazanmamakla birlikte dünyanın gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi, bir yandan sentetik üretim girdileri denetimsizce kullanılmamakta, diğer yandan da günümüzde olumsuz işleme teknik ve teknolojilerinin oluşturduğu sonuçları düşünmeden oldukça yoğun bir tarımsal üretim yapılmaktadır. Günümüzde bu uygulamalar doğal dengenin bozulmasına neden olmakta, besin zinciri yoluyla insanlara ve bütün canlılara ulaşabilen yaşamsal tehlike oluşturmaktadır (Turhan, 2005: 14). Tarımsal destekleme politikalarından doğal kaynakların dengeli kullanılması politikasının amacı, başta toprak ve su kaynağı olmak üzere doğal kaynakların dengeli kullanılmasını sağlamaktır.

Toprak, su, hava gibi doğal kaynakların uzun dönemde varlığının, üretkenliğinin ve verimliliğinin korunması ekolojik sürdürülebilirlik olarak ifade edilmektedir. Tarım kesimine yeterli ve sürekli bir gelir düzeyinin sağlanması, tarımsal üretimde verimlilik artışının sağlanması ve üretim maliyetlerinin azaltılması gibi amaçlar ise tarımsal üretimde ekonomik sürdürülebilirlik olarak ifade edilmektedir. Ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması için uzun

dönemde ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanması gerekmektedir. Bu anlamda devlet tarafından üretim sınırlaması, toprak kullanımı ile ilgili düzenlemeler, organik tarımın teşviki, sözleşmeli tarım uygulamaları, eğitim ve araştırma hizmetleri günümüzde doğal kaynakların dengeli kullanımını sağlamak üzere uygulanan politikalar (Çomaktekin, 2009: 20).

2.1.2.3.6. Kırsal Kalkınma

Tarımsal destekleme politikalarının amaçlarından birisi de kırsal kalkınmanın sağlanmasıdır. Tarımsal faaliyetler, niteliklerinden dolayı kırsal bölgelerde gerçekleşmektedir. Kırsal bölgelerde en önemli iktisadi faaliyet tarımsal faaliyettir. Tarımsal faaliyetin önemine rağmen kırsal bölgelerdeki tek faaliyet değildir. Özellikle gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün kırsal bölge ekonomilerindeki ağırlığı, gelişmekte olan ülkelere göre daha azdır. Hükümetlerin kırsal kalkınma politikalarına ayırdıkları kaynakların kısıtlı olması göz önüne alındığında bu kaynakların tarım ve tarım dışı faaliyetler arasında kırsal bölgelerin refahını en üst seviyeye çıkaracak şekilde dağıtılması gerekmektedir. Son dönemlerde tarım ve kırsal kalkınma ilişkisinde bu yaklaşımın öne çıkması, tarımsal destekleme politikalarında da kırsal bölge ekonomilerini bütüncül bir şekilde ele alan kırsal kalkınma desteklerinin önemini artırmıştır (Çomaktekin, 2009: 21).

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik destekleme politikalarından Tarım Bakanlığı sorumludur. 5488 Sayılı Tarım Kanununun 19. Maddesine göre kırsal kalkınma destekleri detaylı olarak açıklanmıştır. Bu kanuna göre “Bakanlık, kırsal alanlarda tarım ve tarım dışı istihdamın geliştirilmesi, gelirlerin artırılması ve farklılaştırılması, kadın ve genç nüfusun eğitim ve girişimcilik düzeyinin yükseltilmesine yönelik tedbirleri alır. Kırsal kalkınma program, proje ve faaliyetlerine ilişkin düzenlemeleri yapar ve kamu kuruluşları arasında koordinasyonu sağlar. Kırsal kalkınma program, proje ve faaliyetlerinde; katılımçılık, tabandan yukarı yaklaşım, yerel kapasitenin geliştirilmesi ve kurumsallaşması temel ilkelerdir.”

2.1.2.4. Tarımsal Desteklemelerde Devletin Rolü

Dünyada her ülke tarım sektörünü çeşitli politikalar ile desteklemektedir. Çünkü tarım sektörü insan hayatının devamlılığı için gerekli olan besin ihtiyacını karşılamaktadır. Tarım sektörünün bu özelliğinden dolayı günümüzde çok gelişmiş ülkelerde dahi tarım sektörü devlet tarafından çeşitli şekillerde desteklenmektedir (Gaytancıoğlu, 2009: 15). Devletin tarım sektörüne yaptığı harcamaların hepsi, tarımı destekleme amacına yönelik olduğu için destekleme politikaları arasında yer alır. Destekleme tarımın korunması, tarımsal faaliyetlerin

teşvik edilmesi ve sürdürülmesine yönelik konuları kapsamaktadır. Fiyat ve alım desteği, tarımsal ürünlerin dış ticaretine yönelik düzenlemeler, girdi desteği, kredi desteği, fark ödeme sistemi, araştırma, eğitim, pazarlama gibi alanlara yönelik devlet harcamaları tümüyle tarımsal destekleme içinde sayılabilir (Gaytancıoğlu, 2009: 17).

Tarımsal üretimin gerçekleşmesi için işgücü, iklim, makine gibi birçok girdi doğrudan etkilidir. Tarım sektörünün kendine özgü özellikleri nedeniyle arz esnekliği düşüktür. Sektörde üretim iklim şartlarından ciddi bir şekilde etkilenmektedir. Tarımsal üretimin arz ve talep esnekliğinin düşük olması nedeniyle sektörde üreticinin gelirinde ve fiyatlarda çeşitli istikrarsızlıklar söz konusudur. Ekonomideki istikrarı sağlamak, istihdamı artırmak, üretim ve ekonomiye katkıda bulunmak gibi amaçlarla tarım sektörüne müdahale ihtiyacı doğmaktadır (Bal, 2019: 12).

Tarım Kanunu dördüncü maddesine göre Tarım politikalarının amaçları; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, gıda güvencesi ve güvenliğinin güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi, tarımsal piyasaların güçlendirilmesi, kırsal kalkınmanın sağlanması ve tarım sektöründeki refah düzeyinin yükseltilmesidir.

Türkiye’de devlet tarım sektörüne doğrudan ve dolaylı olarak müdahale etmektedir. Bu yollarla sektör girdileri, gelirler, üretim şartları, fiyatlar, ihracat, destekler ve teşvikler gibi farklı alanlarda devlet desteklemesi uygulanmaktadır (Bal, 2019: 12).

2.1.3. Kooperatifçilik İle İlgili Genel Bilgiler

‘Kooperatif, bireylerin ortak ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaç ve arzularının karşılanmasında müşterek sahip olunan ve demokratik kurallar ile yönetilen bir işletme vasıtası ile gönüllü olarak oluşturdukları bağımsız bir organizasyondur’ (Mülayim, 2006: 31).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün tanımına göre; ekonomik olarak çeşitli güçlüklerle karşı karşıya olan kişilerin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak ve karşılaşılan zorlukları ortadan kaldırmak için kendi aralarında, ortaklaşa eşit hak ve görevler ile bireysel sorumluluk esasına dayanarak serbestçe birleşerek ekonomik görevlerinden bir kısmını devretmek üzere kurdukları ortaklıktır.

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’na göre; tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belli ekonomik çıkarlarını ve özellikle meslek ve geçimlerine ait gereksinimlerini karşılıklı

yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla, gerçek kişiler ve (belediyeler, özel idareler, dernekler, cemiyetler ve köyler gibi) kamu tüzel kişileri tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküllere kooperatif denir.

2.1.3.1. Kooperatiflerin Genel Özellikleri

Kooperatifler, diğer kuruluşlara göre farklı amaçlarla Kooperatifler Kanunu'na göre kurulmaktadır. Bu kanuna göre kurulan kooperatifler ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle de meslek ve geçimlerine ilişkin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Buradaki 'belirli' kelimesi ana sözleşmede belirlenmiş olan amaç ve konu hükümleri için önem taşımaktadır. Bu noktada kooperatifler, amaçları açısından kâr amacı gütmeyen ideal gayeler benimsemiş derneklerden ve kâr etme amacı dışında kurulmuş olması ile de şirketlerden ayrılmaktadır. Kooperatiflerin temel amacı ortaklarının ekonomisini geliştirmektir. Kooperatifler bireyler arasında işbirliğini ve bunun sonucunda da toplumsal dayanışmayı hedeflemektedir (Geray, 1991: 12).

Kooperatiflerin temel özelliklerini şunlardır:

- Kooperatiflerde ortakların bir araya gelme amacı yardım, dayanışma ve kefalet içindir. Yani kooperatiflerin amacı, ortaklarını yardımlaşma ve dayanışma içerisinde olmaları için bir araya getirmektir.
- Kooperatifler tüzel kişiliğe haiz teşekküller olup, gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulabilmektedir.
- Kooperatiflerin ortak sayıları ve sermayeleri değişiklik göstermektedir. Ortak sayısında sınırlama bulunmamaktadır. Ortak sayısının sınırlandırılmaması sermayenin de sınırlandırılmayacağı kaidelerini gerekli kılmaktadır.
- Kooperatiflerin diğer bir özelliği ise ortaklar arasındaki eşitlik prensibidir. Kooperatiflerde sermaye payına bakılmaksızın her ortak eşit oy hakkına sahiptir (Yıldız vd, 2006: 48).

2.1.3.2. Kooperatifçiliğin Genel İlkeleri

2.1.3.2.1. Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi

Gönüllü ve serbest giriş ilkesi, kooperatiflere girişteki serbestliğe vurgu yapmaktadır. Kooperatiflere giriş gönüllüdür. Bu anlamda kooperatifler, verilen hizmetlerden yararlanabilecek ve kooperatif sorumluluğunu taşıyabilecek herkese açıktır. Kooperatiflere girişte ırk, din, dil, cins, renk, ideolojik ve siyasi düşünce gibi engellemeler yapılamaz.

Kooperatiflerde sınırlamalar ancak kooperatifin ana sözleşmesi ile koyulabilir. Burada yapılacak sınırlamalarda da insanlar arasındaki doğal eşitliği zedeleyen sınırlamalar konulamaz. Serbest giriş ilkesi beraberinde serbest çıkış ilkesini de getirir. Kooperatif ana sözleşmesinde belirtilen şartlar altında ortaklar çıkma hakkına da sahiptir (Özcan, 2007: 8).

2.1.3.2.2. Demokratik Yönetim İlkesi

Kuruluş sebebi belli bir amacı gerçekleştirmek olan kooperatifin, ortakları bu amaca ulaşmak isteyen kişilerden oluşur ve yönetimi bu kişiler içinden seçilen üyeler tarafından gerçekleştirilir. Kooperatiflerin faaliyetleri, üyelerince seçilen bir yönetim kurulu veya kurulun seçtiği kişilerce yürütülmektedir. Kooperatiflerde ortakların sermaye payı ne olursa olsun, her üyenin sadece bir oy hakkı bulunmaktadır. Demokratik yönetim ilkesi, insan faktörünü ön plana çıkardığı için kooperatifleri özel şirketlerden ayırmaktadır (Karadağ, 2010: 8).

2.1.3.2.3. Ekonomik Katılım İlkesi

Bu ilkeye göre ortaklar, kooperatifin sermayesine adil bir şekilde katkıda bulunur ve bunu demokratik bir şekilde yönetirler. Bu sermayenin bir kısmı genellikle kooperatifin ortak mülkiyetindedir. Genellikle ortaklar, ortaklığın bir koşulu olarak taahhüt edildiği sermaye üzerinden kısıtlı miktarda gelir elde ederler. Üyeler gelir fazlasını, kooperatifi geliştirme ve üyelerce onaylanan diğer faaliyetlere destek olma gibi amaçlarla kullanırlar (Everest, 2015: 43).

2.1.3.2.4. Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi

Bu ilke ile belirtilmek istenen, kooperatiflerin ortaklarınca yönetilen özerk ve karşılıklı yardımlaşmaya dayalı bağımsız kuruluşlar olmasıdır (Karadağ, 2010: 9). Kooperatifler, hükümetler de dahil olmak üzere diğer kuruluşlar ile bir anlaşma ile dış kaynak sağlama yoluyla sermayelerini artırması durumunda, bunu kooperatifin özerkliğini sürdüreceği ve üyelerinin demokratik yönetimini koruyacak şekilde gerçekleştirebilirler (Everest, 2015: 45).

2.1.3.2.5. Eğitim İlkesi

Bu ilkeye göre, öncelikle kooperatif ortakları olmak üzere, kooperatif yöneticilerinin, memurlarının ve halkın kooperatif ilke ve usulleri hakkında bilgilendirilmesini ifade eder. Kooperatif ilkeleri arasında eğitim önemli bir yere sahiptir. Eğitime dayanmayan bir kooperatif hareketi ülkenin gelişmesine olumlu bir etki sağlamaz. Bu nedenle bütün

kooperatifler eğitim fonları tahsis etmeli ve bu yolla eğitim geliştirilmeye çalışılmalıdır (Özcan, 2007: 9).

2.1.3.2.6. Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi

Bu ilke, kooperatifleri ortaklarına ve topluma yararlı olabilmeleri için diğer kooperatiflerle yatay ve dikey işbirliği yapmaları ve kazandıkları deneyimleri birbirleri ile paylaşmaları konusunda teşvik eder. Bu anlamda kooperatiflerin mahalli, bölgesel, milli ve milletlerarası düzeyde işbirliği yapmaları amaçlarını gerçekleştirmede onlara önemli kazanç sağlamaktadır (Karadağ, 2010: 9).

2.1.3.2.7. Toplumsal Sorumluluk İlkesi

Toplumsal sorumluluk ilkesi ise, kooperatiflerin, kuruluş amaçlarına göre ortakları tarafından kabul edilen politikalar çerçevesinde bu politikalar ile toplumun kalkınması için çalışmayı öngörmektedir (Yıldız vd., 2006: 50).

2.1.3.3. Tarımsal Kooperatiflerin Kalkınmaya Etkisi

Tarımsal kooperatifler genel olarak arz ve pazarlama üzerine kurulmuş olup kırsal kesimin gelişmesini amaçlamaktadır. Dünya genelinde faaliyet gösteren tarımsal kooperatifler, tarımsal üretim ve verimliliğin artırılmasındaki katkılarının yanında, üreticilerin üretim kapasitelerinin geliştirilmesine ve kazançlarının artırılmasına imkân tanımaktadır. Böylece kırsal kalkınmanın sağlanmasında oldukça önemli bir rol almaktadır. Kooperatifler, Çiftçilere yönelik ucuz girdi, uygun kredi ve pazarlama imkânlarıyla üreticilerin sınırlı kaynaklarından daha yüksek kazanç elde etmelerine fırsat vermektedir (Çelik, 2012: 66-67).

Kooperatifler kendi özerk yapıları ile büyük ve güçlü bir ekonomik birleşmeyi sağlaması, arz ve talep ilişkilerini koordine etmesi, yerel piyasada kendi alanındaki sektörlere hareketlilik sağlaması, kâr etme amacı olmadan ortaklarına hizmet götürmesi ve bunların yanında demokratik yönetim anlayışına sahip olması gibi sebeplerle hem yerel hem de bölgesel olarak kalkınmaya önemli katkı sağlamaktadır (Çakırca, 2019: 36). Kooperatiflerin yerel kalkınmada sağladığı faydaların başında ortaklara sağlanan uygun kredi imkânı ve ürünlerinin pazarlama konusunda çekilen sıkıntılarının azaltılmasıdır. Rekabet konusunda küçük ölçekli işletmeler çeşitli sıkıntılar yaşamakta ve fiyatlar konusunda etkin olarak rol alamamaktadır. Kooperatifler bu noktada devreye girmekte ve sağladıkları imkânlar ile ortaklarını hem pazarda hem de üretim aşamasında korumaktadır (Çakırca, 2019: 37).

2.1.3.4. Kooperatif ile Devlet İlişkisi

Devletin kooperatifçilik üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Kooperatifçilik faaliyetlerinin uygulandığı ülkelerin hakim sistemleri ve ideolojileri kooperatifleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal yapılara hakim olan fikriyat kooperatifçilik faaliyetinin uygulanma şeklini de etkilemektedir (Ültanır, 2019: 28).

Türkiye’de kooperatifçilik; yardımlaşma, işbirliği, dayanışma ve belli konuda ortak amacı gerçekleştirmek için çeşitli kurumların bünyesinde bir araya gelerek eski tarihlerden beri çeşitli şekillerde görülmektedir. Türkiye’de kooperatifler bir yüzyıldan fazla süredir mevcut olmalarına ve belli bir sayıya ulaşmalarına rağmen istenilen düzeyde etkin olarak faaliyet gösterememektedir. Bunda kooperatif ile devlet ilişkilerinin etkisi vardır. Türkiye’de kooperatifçilik hareketi ilk olarak halkın gönüllü hareketinden çok üst düzey devlet memurlarının öncülüğünde başlamıştır. Kooperatiflerin sayısı devlet teşvikleri ile artmıştır. Devlet tarafından yapılan bu teşvikler kooperatif sayılarını artırırken, devlet müdahalesine de açık hale getirmiştir. Bu da beraberinde kooperatiflerin kendi ayakları üzerinde durmasını engelleyerek devlete bağımlı yarı kamu nitelikli örgütlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum kooperatiflerden beklenen amacın gerçekleşmesini engellemiştir. Kooperatiflerin sayısı çok olmasına rağmen etkinlikleri yeterli düzeyde değildir (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008: 137).

Devletin kooperatifler üzerinde doğrudan bir politika aracı olmasa da kooperatifler için oldukça önemli bir noktadadır. Çünkü kooperatifler faaliyetlerinin belli yasal düzenlemeler doğrultusunda sürdürürler ve bu yasal düzenlemeler devletin birincil yetki ve sorumluluğundadır. Kooperatiflerin temel amacı olan ekonomik amaçlarda da devlet kooperatif ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada devlet kooperatifler üzerinden ekonomi politikalarını uygulayabilmektedir (Ültanır, 2019: 29). Kooperatifler her ne kadar ticari bir işletme gibi faaliyet gösterse de faaliyetlerin yürütülüşü ve karar alma süreçlerinde diğer ticari işletmelerden ayrılmaktadır. Kooperatiflerin ilke ve değerleri ile faaliyet gösterdiği alanların çeşitliliği gibi konularda kamu hizmetleri ile benzerlik göstermektedir. Bu nedenle kamu yararı dolayısıyla, ortaklarının menfaatlerini korumak ve toplumun ekonomik düzeyini yükseltmek için kamu kurum ve kuruluşlarınca denetimi yapılabilmektedir. Bu denetimler kooperatiflerin iç işlerine ve faaliyetlerine doğrudan karışmadan ortakların haklarını korumak için kamu yararı çerçevesinde yapılmaktadır (Ültanır, 2019: 30).

2.1.4. Tarım Sektörünün Finansmanında Tarımsal Krediler ve Türkiye Örneği

2.1.4.1. Tarım Sektörünün Finansmanı

Bu bölümde tarım sektörünün finansmanı ele alınacak finansman kavramı açıklanarak işlevleri hakkında bilgi verilecek, tarım sektörünün finansmanında kullanılan yöntemler, tarımsal finansman yöntemleri ve tarım sektörünün finansmanı aracı olarak kredi kullanımı konuları incelenecektir.

2.1.4.1.1. Finansman Tanımı ve İşlevleri

Bir işletmenin elinde bulunan fon kaynaklarının tümü söz konusu işletmenin finans çerçevesini ve hacmini ifade eder. İşletmenin elinde bulunan ve işletmenin amaçları doğrultusunda kullanılacak bu fonların en uygun şartlarda elde edilmesi ve etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Finansman kavramı geçmişte sadece muhasebe kayıtlarının izlenmesi ve finansal raporların düzenlenmesi ve analiz edilmesi gibi konuları kapsamaktaydı. Günümüzde ise gerekli fonların alternatifler arasından uygun şekilde sağlanması ve bunların rasyonel kullanımı yanı sıra işletmenin varlık değerlerinin oluşumu ve onların geliştirilmesi, büyütülmesi gibi önemli bir takım kararları da kapsamaktadır (Çetin, 2020: 1). Tarım işletmeleri ya da tarım işletmesi olmayan diğer tüm işletmelerin temel fonksiyonları tedarik, üretim ve pazarlamadır. Ancak zamanla tedarik, üretim ve pazarlama fonksiyonları işletmelerin başarısı üzerinde yeterli olmadığı ve bu iki temel fonksiyonun yanında finansman fonksiyonunun da işletmelerin performansı ve başarısı üzerinde önemli bir rolü olduğu anlaşılmıştır (Çetin, 2020: 2).

Ekonomik sistemlerden sosyalist, kapitalist ve karma düzenlerin hepsinde işletmenin kurulabilmesi için para yani belirli bir finansman gerekmektedir. Finansman bir firmanın hangi uzun vadeli yatırımları yapacağını, firmada kullanılacak nakit yönetimi, işletmeye ait sermaye yönetimi gibi konulara çözüm aramaktadır. Mali yönetim olarak da adlandırılabilen finansman yönetimi kurumsal finansman veya iş finansmanı işletmede kredi ve nakit dengelerinin sağlanması, diğer firmalardan ve kurumlardan borçlanma ve bu tür ihtiyaçların yönetimi olarak tanımlanabilir. Daha açık bir ifade ile finansman işletmelerin hayatta kalabilmesi ve faaliyetlerini devam ettirebilmesi için gerekli olan parasal kaynakların bütünüdür. Finansman kavramı geçmiş dönemlerden bugüne faaliyet konusu olarak birçok değişiklik yaşamıştır. Geçmişte finansmanın temel işlevi muhasebe kayıtlarının tutulması ve finansal raporların düzenlenmesi olarak faaliyet göstermekteydi. Günümüzde ise işletmeye ait finansal planların hazırlanması, işletme için gerekli olan fonların sağlanması ve bunların etkin

bir şekilde kullanılması, işletmeye ait varlıkların etkin kullanılması, firmanın faaliyetlerinin denetimi, bu faaliyetlerin yönetiminde doğru ve etkin kararların alınması gibi önemli işlevleri yerine getirmektedir (Erdaş, 2012: 19).

Tarımsal işletmelerde, teknolojiyi etkin şekilde kullanabilmek, işletmenin faaliyet konusuna ait pazarlamasının yürütülmesi, girdileri temin edebilmek, üretim için gerekli yatırımları yapabilmek için gerekli finansmanı sağlamak zorundadır. Bunun yanında tarım dışı işletmelerden farklı olarak tarımsal işletmelerde üretimin doğal koşullara bağlı olması, sermaye devir hızının düşük olması, işletmelerin çoğunluğunu küçük aile işletmelerinin oluşturması, ürünlerin genel olarak yılda bir sefer hasat edilmesi, tarımsal arzın esnek olmaması, işletmelerin kendi kendini finanse edememesi, girdi maliyetlerinin yüksek olması gibi nedenlerden dolayı tarımsal işletmelerin öz sermaye ihtiyaçları diğer sektörler göre daha fazla olmaktadır. Tarımsal işletmelerin kendi kendini finanse edememesi, yabancı kaynaklar ile finanse edilerek devamlılık sağlamalarına yol açmaktadır. Yabancı kaynaklar ile finansman ise işletmenin kendi öz kaynakları ile finanse edilmesine göre maliyet olarak daha fazladır. İşletmelerin yabancı kaynak ile finanse edilmelerinden doğan maliyet fazlalığı, tarımsal işletmelerin küçülerek gündün güne erimesine, faiz yükü altında ezilmesine ve zamanla işletmelerin sermayesi olan topraklarının ve ekipmanlarını kaybetmelerine neden olmaktadır (Erdaş, 2012: 20).

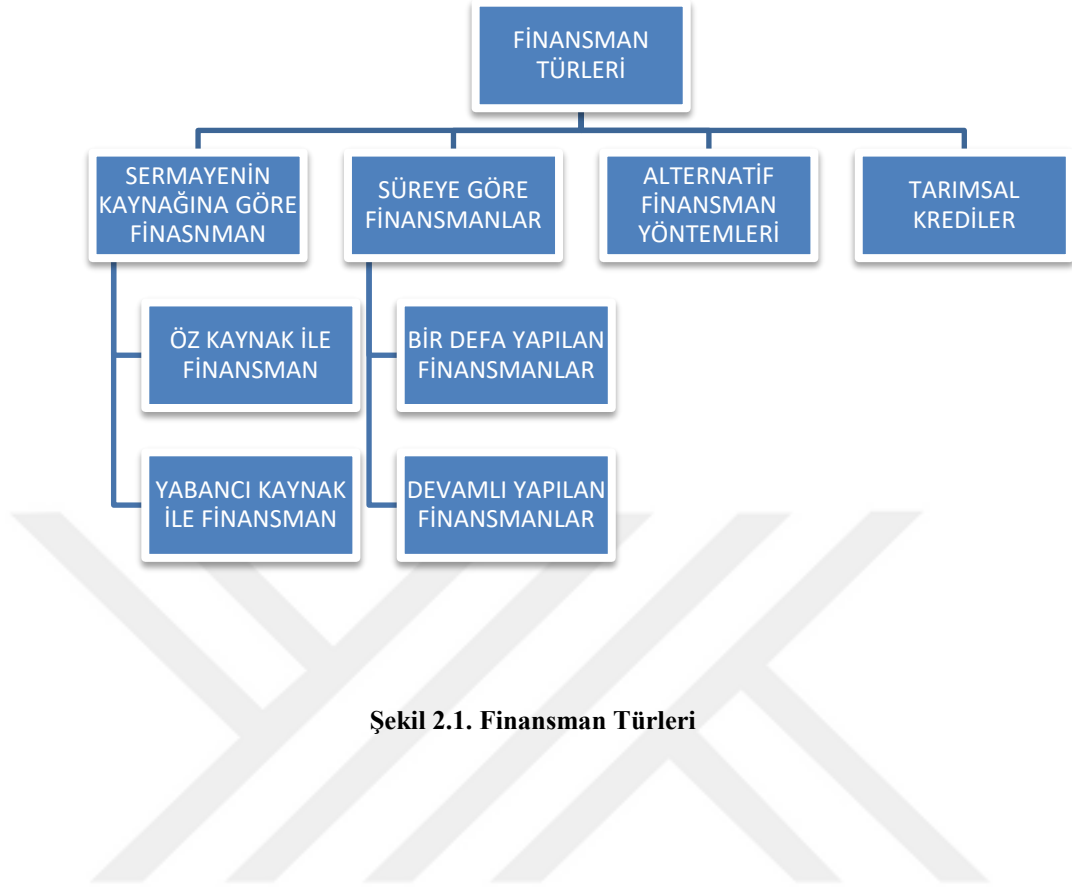
2.1.4.1.2. Tarımsal Finansman ve Özellikleri

Tarım sektörü, insanlık tarihi boyunca bütün toplumların gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş bütün ülkelerde tarım sektörü en önemli sektörlerden birisidir. Tarım sektörü çeşitli sektörler kaynak sağlaması özelliği ile gelişmiş ülkelerin kalkınmasında ve sanayileşmesinde yine önemli bir etkidir. Tarım sektörünün dünya genelinde önemli yeri olmasına rağmen tarımın finansman yapısına baktığımızda tarım sektörünün sermaye devir hızının düşük olduğu anlaşılmaktadır. Tarım sektörü, tarım ile uğraşan küçük aile işletmelerinin gelir seviyesinin düşük olması, tarım sektöründe üretimin belirli dönemlerde mevsimlere bağlı olarak gerçekleştirilmesi, üretilen ürünlerin arz talep esnekliklerinin düşük olması, tarımsal üretimin doğa koşullarına bağlı olması ve doğal şartlardan kolay etkilenmesi, üretimde meydana gelen hastalıklar ve doğal zararlara karşı yeterli önlemin alınmaması gibi bir takım özelliklere sahiptir. Bu özelliklerden dolayı sektörde sermaye birikimi yeterince olmayıp finansman eksikliğinin oluşmasına sebebiyet vermektedir. (Dernek 2006: 200).

Kırsal kesimde yaşayan insanların gelir seviyelerinin ve hayat standartlarının çoğunlukla düşük olması sebebi ile ülkeler tarım politikalarını oluştururken tarım kesiminin gelir seviyelerini ve hayat standartlarının yükseltilmesi esas amaç olmaktadır. Bu amacın gerçekleşmesi tarımsal üretimin temel maddesi olan toprak ve suyun üretime dönüştürülmesi, üretim faaliyetlerinin düzenli olarak etkin bir şekilde yapılabilmesi yeterince tarımsal yatırımların yapılmasına bağlıdır. Diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründeki işletmelerinde temel amacı süreklilik ve kar sağlamaktır. Tarım işletmelerinin faaliyet konusu bitkisel ve hayvansal ürünleri tedarik etmek, üretmek, pazarlamak, kâr sağlamak konuları üzerindedir. Tarımsal işletmelerin faaliyet konularını gerçekleştirebilmeleri için çiftçiler işletmelerini finanse etmek zorundadır. Günümüzde işletmelerde ürün, üretim ve pazarlama süreçlerinin arasında köprü görevi gören sermaye piyasası faaliyetleri de eklenerek önemli rol almıştır. Tarımsal alanda kalkınma ve bunun sonucu olarak da gerçekleşen sanayileşme hareketlerine bağlı olarak işletmelerin finansman talebi artması ile finansman ihtiyacının gerçekleşmesi için birtakım arayışlara başvurulmuştur. Tarım sektöründe sermaye birikiminin önemli adımlarından bir tanesi olan tarım sektörünün finansmanı bu süreçte önemli bir konu olarak görülmektedir (Erdaş, 2012: 50-51).

2.1.4.1.3. Tarımsal Finansman Çeşitleri

Teknolojinin gelişmesi ve sanayi sektöründeki kalkınma ile birlikte tarım sektörü de büyüme göstermiş ve bunun sonucunda da tarım sektörünün finansman talebinde artış olmuştur. Tarım sektöründeki finansmanın yetersiz kalması ise farklı finansman yöntemlerinin doğmasını sağlamıştır (Yurtoğlu, 2015: 30-31). Tarım sektöründe uygulama alanı bulan başlıca finansman türleri, sermayenin kaynağına göre; öz kaynak ile finansman ve yabancı kaynak ile finansman, süreye göre sağlanan finansmanlar; bir defa yapılan finansman, devamlı yapılan finansman, alternatif finansman yöntemleri ve tarımsal krediler olarak uygulanmaktadır. Aşağıda şekil 2.1’de finansman türleri gösterilmektedir (Erdaş, 2012: 21).

Şekil 2.1. Finansman Türleri

2.1.4.1.3.1. Sermayenin Kaynağına Göre Finansman

İşletmelerde finansmanın sağlandığı yerin kaynağına göre kendi öz sermayesi ile finansman ve yabancı kaynaklar ile finansman olarak iki çeşit olarak incelenmektedir.

2.1.4.1.3.1.1. Öz Kaynaklarla Finansman

İşletmeyi kuran kişilerin kendi varlıklarından işletmede kullanılmak üzere ayırdıkları maddi ve maddi olmayan varlıklar söz konusu işletmelerin öz kaynaklarını oluşturmaktadır. Bütün işletmelerde en uygun finansman çeşidi öz kaynaklar ile sağlanan finansmanlardır. Öz kaynakları ile finansman sağlayan işletmeler yabancı kaynak ile finansmana başvurmadıkları için kendi sermayelerini yabancı sermayeye ödemek yerine kendi işletmelerinde kullanmaktadırlar. Tarım işletmelerinde öz kaynak devir hızının düşük olması, girdi fiyatlarının yüksek oluşu, daha çok küçük aile işletmelerinden oluşması, daha çok parçalı arazi yapısının olması gibi sebepler tarım sektörünün öz kaynaklarla finansmanını düşürmektedir. Devlet destekleme politikaları ile işletmeler kendi sermayeleri yetebilir hale gelmektedir. Öz kaynak ile finansmanın vadesi olmayıp işletme için sabit bir yükü yoktur,

sürekli bir sermaye akışı vardır. Öz kaynak ile finansman işletmelere güven verip sıkıntılı dönemlerde kendi sermayesini kullanarak dar boğazdan kurtarır (Erdaş, 2012: 22).

Tarım işletmelerinde faaliyet alanlarına göre değerlendirme yapıldığında farklılıklar olmasına rağmen genel varlıkların içinde öz varlıkların payı daha yüksektir. Bu durumun temel nedeni tarım işletmelerinin yapısal özellikleridir. Tarım işletmeleri miras yoluyla babadan çocuklara nakleden işletmeler oldukları için genellikle tüm sabit varlıkların (arazi, tarımsal yapılar, arazi ve üretimi iyileştirme yatırımları, damızlık hayvan ve bitki sermayesi) aktarımı söz konusudur (Çetin, 2020: 21).

2.1.4.1.3.1.2. Yabancı Kaynaklarla Finansman

İşletmenin dışarıdan kurumsal veya kurumsal olmayan kaynaklardan borçlanmak yoluyla sağladığı fonlar işletmenin yabancı kaynaklardan gelen sermayesini oluşturmaktadır. Öz kaynaklardan sağlanan sermaye işletmede genellikle uzun bir süre kullanılırken, yabancı kaynaklardan elde edilen sermaye sürelidir. Yabancı kaynaklarla sağlanan finansmanda borcun ne zaman geri verileceği önceden belirlidir, ya da borcu veren istediği zaman parasını alma hakkına borç-alacak ilişkisinin başlangıcında belirtilen sözleşme ile sahip olabilir. Dolayısıyla yabancı kaynak ile sağlanan sermayenin likidite derecesi öz sermayeye göre daha düşüktür(Çetin, 2020: 22). Yabancı kaynaklar ile sağlanan finansman da öz sermaye ile finansmandan farklı olarak işletmelerin vadesi ileri bir tarih olduğundan faiz yüküyle karşı karşıya bırakmaktadır. Tarımsal finansmanda tarım sektörünün kendine özgü özellikleri nedeniyle yabancı kaynaklar ile sağlanan finansmanın vadelerinin uzun olması ve faiz oranlarının diğer kredi türlerine göre düşük olması gerekmektedir (Erdaş, 2012: 24).

2.1.4.1.3.2. Süresine Göre Finansman

Sürelerine göre sağlanan finansman türleri bir defa yapılan finansman ve sürekli yapılan finansman olarak iki kısımda incelenmektedir (Yurtoğlu, 2015: 11).

2.1.4.1.3.2.1. Bir Defa Yapılan Finansmanlar

İşletmede faaliyet gösteren üretim konusu ile ilgili olmayıp, işletmenin kurulmasında yada yeni yatırım yapılmasında bir kez yapılan ve sonraki üretim dönemlerinde devamlılık gösteren finansman şeklidir. Bir defa yapılan finansman çeşidinde işletmede mevcut bulunan binalar yenilenmesi veya genişletilmesi, makine ve ekipmanlar yenilenmesi veya yerine yenisinin alınması gibi faaliyetler için yapılan süreklilik sağlayan finansmanlardır (Erdaş, 2012: 25).

2.1.4.1.3.2.2. Devamlı Finansmanlar

İşletmelerin faaliyetleri boyunca düzenli olarak tekrar eden ihtiyaçlarının yerine getirilmesi için yapılan finansman çeşididir. Tarımsal işletmelerde kullanılan tohum, gübre, motorin gibi girdilerin satın alınması, kullanılan ekipman ve araçların bakımı için kullanılan kısa süreli finansman çeşididir. Tarımsal üretimde küçük işletmelerde genelde gelir sadece hasat döneminde elde edildiği için ve üretim faaliyetinin devamı için sürekli girdi kullanımı zorunluluğu gibi nedenler tarımsal işletmelerin yabancı kaynak kullanımını artırmaktadır. Devamlı finansman çeşidinde tarımsal finansmana olan ihtiyaç genel olarak üretim döneminde başlar, hasat döneminde ise sona erer (Erdaş, 2012: 25).

2.1.4.1.4. Tarımın Finansman Aracı Olarak Kredi

Tarımsal üretimdeki gelişmeler ekonomik kalkınmada en temel etkenlerden birisidir. Tarımsal yatırımların artması, teknolojik gelişmelerle birlikte verimlerin yüksek olduğu sürekli üretime bağlıdır. Tarım sektöründe üretimin süreklilik göstermesinde ve verimlilik artışında önemli faktörlerden birisi de finansman sağlanmasıdır (Terin vd.: 2014: 68).

Ekonomik açıdan kredi gelecek dönemlerde ihtiyaç olabilecek sermayenin peşin olarak sağlanmasıdır. Tarımsal işletmelerde genellikle üretimin dönemlik olması ve üreticinin belli dönemlerde gelir elde etmesi sebebiyle mali açıdan oluşabilecek sıkıntılara karşı belli bir sermaye elde tutma ve giderlerini karşılayabilme açısından kredi kullanarak finansman ihtiyacı karşılanmaktadır. Bunun yanında tarım sektöründe etkili olabilecek doğal afet, çeşitli hastalıklar, haşere ve hayvanların verdiği zararlar, işletmelerin küçük ölçekli olması, tarım sektöründe gelir düzeyinin düşük olması, üretimin ve verimliliğin artırılmasına yönelik yatırımlar ve sosyo-ekonomik faktörler tarım sektöründe kredi ihtiyacını doğuran başlıca etkenlerdir (Taşkiran ve Özüdoğru, 2010: 152).

Tarım sektöründe faaliyet gösteren üreticilerden sermayesi yeterli olmayanlar üretim faaliyetlerini eksiksiz ve zamanında yapabilmek için işletme dışı kaynaklardan finansman sağlanması yolu ile sermaye ihtiyacını karşılamaktadır. Daha çok borçlanma ile elde edilen bu kaynak günümüzde genel olarak devlet tarafından desteklenen uzmanlaşmış kredi kuruluşları tarafından verilmektedir (Terin vd.: 2014: 68). Çalışmanın ilerleyen kısımlarında kredi veren kuruluşlar detaylı olarak anlatılacaktır.

2.1.4.2. Tarımsal Krediler

Kredi kelimesi inanmak, itibar etmek anlamlarına gelmekte ve karşılıklı güven esasına dayanmaktadır. Kredi gelecekte ihtiyaç duyulacak sermayenin peşin olarak kullanılması imkanı sağlamaktadır. Tarım işletmelerinde; doğal afetler, çeşitli hastalık, haşere ve hayvanların verdiği zararlar, savaş ve göçler, işletmelerin küçük ölçekte olması, tarımsal gelirlerin yetersiz düzeyde ve dönemsel olması, üretimin artırılmasına yönelik yatırımlar gibi etkenlerden dolayı kredi ihtiyacı doğmaktadır. Tarım işletmelerinin finansal olarak zayıfladığı dönemlerde tarımsal krediler işletmenin devamlılığına destek olmaktadır (Taşkıran ve Özüdoğru, 2010: 152).

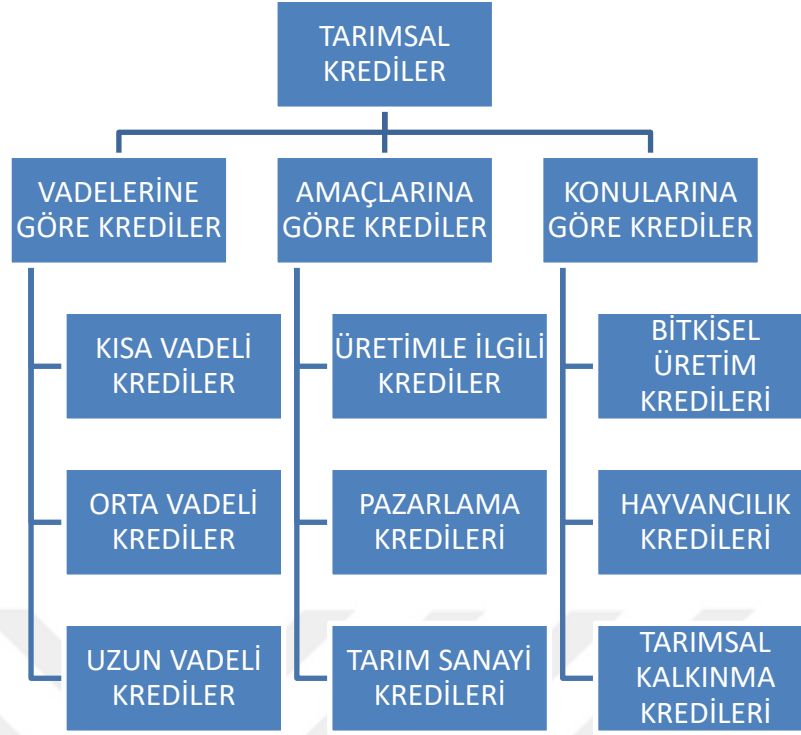
Dünya genelinde ekonomik krizler, ülkelerin hızlı nüfus artışı ve bununla birlikte gıda talebinin artışı tarımın önemini göstermektedir. Olumsuz koşul ve doğal şartlardan etkilenmesi kolay olan tarım sektörünün bu etkenlerden korunması için desteklenmesi gerekmektedir. Bu tür destekler konusunda tarımsal krediler, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde tarım sektöründe üretimin ve yatırımın geliştirilmesinde önemli bir faktör olmaktadır. Tarımsal gelişmenin sağlanmasında tüm kalkınma programlarında tarımsal kredilerden etkili bir şekilde yararlanma temel hedefler arasında yer almıştır. Günümüzde tarım sektörünün gelişmesine yönelik girdi kullanımı, sulama, alet ve edevat temini, doğa dostu tarımsal üretim geliştirme amaçlı krediler düşük faizle yararlanma imkanı sağlandığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında tarım kredilerinin, risk düzeyinin yüksek olması nedeniyle diğer kredilere kıyasla kullanım oranı düşük kalmaktadır. Tarım kredileri genellikle devletin desteklediği bazı kredi kurumları, tarımsal kooperatifler ve bunlara benzer diğer kredi kurumlarınca kullanılmaktadır (Adanacıoğlu vd., 2017: 195).

Tarım sektöründe üretilen ürünlerin çoğunda maliyet-fiyat arasındaki farklılıklar en önemli risk olarak ortaya çıkmaktadır. Arz talep dengesine bağlı olarak, üretimin arttığı dönemlerde, söz konusu ürünlere olan talep aynı hızda artış göstermediği zaman tarımsal ürünlerin fiyatı düşmektedir. Bunun sonucunda üreticinin gelirinde de azalma olduğundan tarımsal kredinin ödenmesi zorlaşmaktadır. Bir taraftan da üreticilerin fiyat düşüşüne karşı tepki verme imkanı diğer sektörlerle göre olmamaktadır. Örneğin; sanayi işletmeleri, fiyatlar düştüğünde buna tepki olarak üretim planlamalarında hızla değişiklik yaparak üretimi belli süre durdurma ya da artırma, üretilen malzemeyi değiştirme gibi yollara başvurabilmektedirler. Tarımsal üretim yapan kişi ya da firmalar ise üretim faaliyetleri uzun bir süreç olmakla birlikte iklime, mevsime ve ekonomik durumlarına bağlı olduğu için büyük ölçüde değiştirememektedirler. Bazı yörelerde sezonda birden fazla ürün hasat yapma imkanı

olduğundan, çiftçiler ürünlerini çeşitlendirerek alternatif üretim yollarına başvurabilmektedirler. Ancak söz konusu ürün çeşitliliği ve alternatif üretim sınırlı bölgelerde olmaktadır. Tarım ürünlerinin arz ve talebi esnek olmamasından dolayı gelirde meydana gelen aksaklıklar üreticilerin mali imkanlarında sıkıntı çıkardığı için tarımsal kredilerin riski diğer sektörlerle göre daha yüksek olmaktadır. Bu tür gelir dalgalanmalarının önüne geçmek için devlet tarafından taban fiyat uygulamaları, belirli fiyattan ürün alım garantisi, sözleşmeli üretim gibi imkanlar ile tarım ürünlerinin fiyatları dengelenmeye çalışılmakta ve böylelikle üreticinin maliyeti ile geliri arasında üreticilerin faydasına çalışmalar yapılmaktadır (Bulut, 2019: 27).

2.1.4.2.1. Tarımsal Kredi Çeşitleri

Tarım sektörünü diğer sektörlerden ayıran sorunların en önemlisi sermaye yetersizliğidir. Teknolojik gelişmelerin sağlanması, tarımsal yapının geliştirilmesi, pazarlama imkanlarının geliştirilmesi için tarım sektörünün tarımsal krediler ile desteklenmesi gerekmektedir. Tarımın çalışma alanı ve konularında çeşitlilik fazla olduğu için kredi verilme şekillerinde de değişiklik ve çeşitliliğe yol açmaktadır. Bu anlamda tarımsal kredileri vadelerine göre; kısa vadeli krediler, orta vadeli krediler, uzun vadeli krediler, amaçlarına göre; üretim kredileri, pazarlama kredileri, tarım sanayi kredileri, konularına göre; bitkisel üretim kredileri, hayvancılık kredileri olmak üzere üç grupta incelemek mümkündür (Erdaş, 2012: 55). Aşağıdaki şekilde tarımsal kredi çeşitleri ayrıntılı olarak gösterilmektedir (Dernek, 2006).

Şekil 2.2. Tarımsal Kredi Çeşitleri

Tarımsal krediler vadelerine göre;

- Kısa vadeli krediler (1-6 ay), genel olarak ekim ve hasat dönemlerinde maliyetin fazla olması sebebiyle verilen kredilerdir. Çok kısa süreli olarak kullanılmaktadır.
- Orta vadeli krediler (6-12 ay), üretim sırasında girdi temini, ekim ve hasat dönemlerinde kullanılan kredilerdir.
- Uzun vadeli krediler (1 yıl ve üzeri), tarımsal işletme tesis makine ve ekipmanların satın alınmasında, arazi satın alınmasında kullanılan donatma kredileri denilen kredilerdir.

Tarımsal krediler amaçlarına göre;

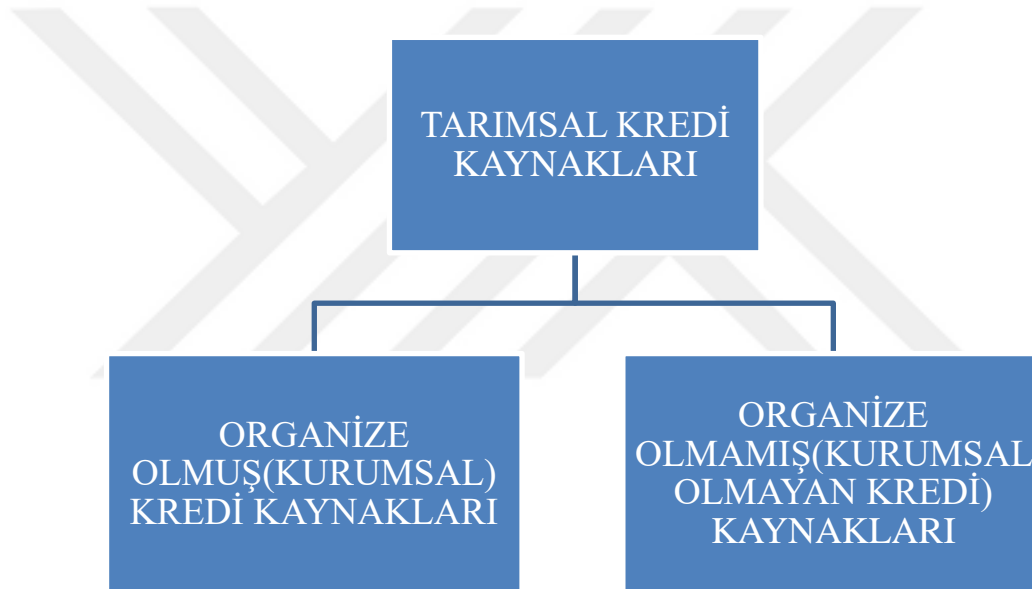
- Üretimle ilgili krediler, tarımsal üretimi artırmaya yönelik bitkisel ve hayvansal üretim için verilen kredi çeşitleridir.
- Pazarlama kredileri, tarımsal ürünlerin üretilmesinden tüketimine kadar geçen aşamalarda pazarlama faaliyetleri için verilen kredilerdir.
- Tarım sanayi kredileri, tarımsal sanayinin geliştirilmesi için verilen kredilerdir.

Konularına göre tarımsal krediler;

- Bitkisel üretim kredileri, bitkisel üretimin geliştirilmesi ve artırılmasına yönelik kısa ve orta süreli verilen kredilerdir.
- Hayvancılık kredileri, hayvancılık üretimini arttırmak ve saf hayvan ırklarının oluşturulabilmesi için orta vadeli verilen kredilerdir.
- Tarımsal kalkınma kredileri, tarımsal ekipman, arazi, ve yatırım gibi konularda uzun vadeli olarak verilen kredilerdir.

2.1.4.2.2. Tarımsal Kredi Kaynakları

Tarım sektörünün finansmanında kullanılan kredilerin kaynakları incelendiğinde iki grupta toplamak mümkündür. Bu gruplar organize olmuş (kurumsal) kredi kaynakları ve organize olmamış (kurumsal olmayan) kredi kaynaklarıdır (Çetin, 2020: 65).

Şekil 2.3. Tarımsal Kredi Kaynakları

Tarım sektöründe finansman ihtiyacının önemli kısmı gelişmiş ülkelerde organize olmuş tarımsal kuruluşlar tarafından karşılanırken, gelişmekte olan ülkeler için organize olmamış kredi kuruluşlarınca karşılandığı görülmektedir. Günümüzde Türkiye’de ve dünyada tarımsal krediler, genel olarak devlet tarafından desteklenen ve bu tür krediler konusunda faaliyet gösteren yerel bankalar ve tarımsal kredi alanında uzmanlaşmış kredi kuruluşları, kooperatifler ve bankalar tarafından verilmektedir (Taşkiran ve Özudoğru, 2010: 152).

2.1.4.2.2.1. Organize Olmuş Kredi Kaynakları

Bu organizasyonlar tarımsal faaliyette bulunan işletmelerin kredi ihtiyacını karşılamak amacıyla kanun ve yönetmeliklerle kurulmuş ve tarımsal kredilendirme işlevini kanun ve yönetmeliklerin en son haline göre yürüten kamu ve özel sektör teşebbüsleridir. Bu tür kurumsal finans kaynaklarından sağlanan kredilerin koşulları (vade, faiz, kredi masrafları, teminat vb.) çok az farklarla benzerlik göstermekte olup, genel ekonominin o gün içinde olduğu koşullara göre belirlenmektedir. Özel sektör bankaları dışındaki tarımsal kredi sağlayan kamu kuruluşlarından ve kooperatiflerden (T.C Ziraat Bankası ve TKK'leri) sağlanan kredilerin, faiz oranları yanı sıra vadeleri bakımında da daha uygun koşullara sahiptir. Tarımsal işletmeleri belirli bir esasa göre finanse eden bu kuruluşlar; Kamu Kredi Kuruluşları, Tarım Kredi Kooperatifleri, Özel Kredi Kuruluşları, Merkez Bankaları şeklinde gruplandırılabilir (Çetin, 2020: 67).

Şekil 2.4. Kurumsal (Organize Olmuş) Kredi Kaynakları

2.1.4.2.2.2. Organize Olmamış Kredi Kaynakları

Şahısların birbirlerinden aldıkları borç en eski ve yaygın kullanılan finans yöntemidir. Kurumsal kredi organizasyonları kurulmadan önce çiftçiler çevrelerinde bulunan ve genellikle tarımsal faaliyetle ilgili olan veya olmayan şahıslardan borç temini yoluyla üretim için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır (Çetin, 2020: 65).

Organize olmamış kredi kaynakları olarak ise aracı, tüccar, esnaf, akraba, arkadaş, tefeci gibi şahısları sayabiliriz. Organize olmuş kredi kuruluşlarının yanında üreticiler bazen organize olmamış kuruluşlardan kaynak sağlama yoluna başvurarak yüksek faizle, daha kısa

vadeli ve ağır ödeme şartlarında krediler kullanmaktadırlar. Organize olmamış kaynakları iki guruba ayıracak olursak; ilki, karşılıklı güven esasına dayanan faiz ödemesi ve yazılı sözleşme esasına dayalı olmadan komşu, akraba ve arkadaş gibi tanıdık çevreden borç almak üzere sağlanan kaynaklardır. İkincisi ise; borç vermeyi meslek haline getirmiş olan tüccar, esnaf, aracı gibi kişilerden kredi sağlama yöntemidir. Üreticilerin daha çok üretim aşamasında muhtaç kaldıkları için bu yola başvurup aldıkları çok kısa vadeli ve yüksek faizli kredilerdir. Bu tür alınan borçlarda taraflar arasında çoğunlukla yazılı bir sözleşme yapılmaz. Böyle bir sözleşme olmadığı için taraflar arasında anlaşmazlıklar meydana gelmektedir. Bu tür organize olmamış kredi kaynakları genellikle tarımsal kredi sisteminin iyi işlemediği toplumlarda ortaya çıkmış ve kaynak ihtiyacı boşluğunu doldurmuştur. Birde organize olmamış kaynaklardan alınan borçlarda, borçlanmanın kolay olması ve formalitenin az olması, alınan borcun nerede kullanılacağı borcu vereni bağlamaması gibi kolaylıklar bazı toplumlarda üreticiyi bu tür organize olmamış kredi kaynaklarına yöneltebilmektedir (Taşkıran ve Özüdoğru, 2010: 161).

2.1.4.2.3. Türkiye’de Tarımın Finansmanında Tarımsal Kredilerin Önemi

Tarımsal krediler, tarım sektöründe uygulanan destekleme politikaları arasında önemli bir yere sahiptir. Tarım sektöründe gelirlerin düşük olması, giderlerin yüksek olması, verimin az oluşu, doğal şartlar gibi etkenlerden dolayı tarım işletmelerinde sermaye ihtiyacı fazla olmaktadır. Tarım sektörünün bu tür özelliklerinden dolayı sermaye birikimi yavaş olduğu için tarımsal kredilere ihtiyaç duyulmaktadır. Üretimin artırılması, üretim faaliyetinin zamanında eksiksiz yerine getirilmesi, satın alma ve yatırımların zamanında yapılabilmesi, pazarlama aşamasında sıkıntı yaşanmaması gibi sorunları ortadan kaldırmak için üreticinin tarımsal kredilerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu sebeplerden tarımsal politikaların önemli bölümünü oluşturan tarımsal krediler, tarım sektörünün gelişmesi ve desteklenmesinde temel faktörlerden birisidir. Tarımsal krediler tarımsal gelişime sağladığı katkının yanında ülke ekonomisinin gelişmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle tarımsal krediler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde tarım sektöründeki üretimin artmasında ve bu sektördeki hayat seviyesinin yükselmesinde yardımcı olan en önemli faktördür. Çünkü tarım sektörü insanların yaşamını devam ettirebilmesi için ihtiyacı olan temel besin maddelerinin üretiminin yapıldığı sektördür (Erdaş, 2012: 57)

Tarımsal işletmelerin diğer sektörlere göre devlet tarafından desteklenme miktarı az olduğu için tarım işletmeleri yabancı kaynak kullanma durumundadırlar. Bu finansman

eksiğini de işletmelerin aynı yada nakdi kredi kullanarak kapatmaları gerekmektedir. Kullanılan yabancı kaynaklarda ise faiz oranları ve kaynak maliyetinin eklenmesi işletmelerin zararına olup öz sermayelerini azaltmaktadır. Bu nedenle tarım sektörü diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi daha fazla desteklenmeli ve işletmelerin finansman sorunu giderilmelidir. Tarımsal kredi sağlayan devlet yada özel finans kurumlarının tarımsal işletmelerin gelirini artırıcı tesis ve ekipman kredilerini arttırmaları ve verilen kredilerin faiz oranlarının düşük, vadesinin yüksek olması gerekmektedir. Tarımsal işletmelerin girdi maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle işletmeleri desteklemek için tarımsal girdi ve kredi teminlerinde faiz oranlarının düşük tutulması gerekmektedir. Bu nedenle tarım devlet tarafından diğer ülkelerde olduğu gibi daha fazla desteklenmeli ve finansman açığı kapatılmalıdır. Tarımsal kredilerin faiz oranının düşük tutulması ve vadelerinin arttırılması gerekmektedir. Tarımsal kredi veren devlet ya da özel sektör finans kurumlarının tarımsal işletmelerin gelirini artırıcı tesis ve ekipman kredilerini arttırmaları gerekmekte, aynı zamanda verilecek kredilerin vadesinin yüksek, faiz oranının düşük olması gerekmektedir. Tarımsal işletmelerin girdi maliyetlerinin yüksek olması tarımsal girdi teminlerinde faiz oranlarının düşük tutulmasını gerektirmektedir (Erdaş, 2012: 59).

2.1.4.2.4. Tarım Sektöründe Kredi Gereksinimini Doğuran Sebepler

Tarım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin çeşitli sebeplerden ötürü finansman ihtiyacını karşılamak için kredi gereksinimine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu işletmelerin kredi gereksinimine sebep olan etkenleri şu şekilde sayabiliriz; doğal afetler, çeşitli hastalık ve zararlı maddeler, küçük çaplı ölçekte olmaları, yetersiz tarımsal gelire sahip olmaları, tarımsal gelirin yetersiz olması, üretimin ve kalitenin artırılmasına yönelik yatırım faaliyetleri, sosyo ekonomik faktörler olarak sıralanması mümkündür.

2.1.4.2.4.1. Doğal Afetler

Kuraklık, sel ve su baskını, taşkın, dolu vb. meteorolojik olaylar tarımsal üretimin gerçekleşmesini ve üretim miktarını olumsuz etkileyerek verimin azalmasına neden olmaktadır.

Tarımsal üretimin kredi ihtiyacındaki önemli etkenlerden birisi, söz konusu faaliyetlerin büyük ölçüde doğal şartlara yani hava koşullarına bağlı olarak gelişmesidir. Tarımsal faaliyetlerde bitki besleme ve koruma ürünleri kullanılmakta ve sulama faaliyetlerinde artış gerçekleşmektedir. Fakat üretim kontrol edilmesi mümkün olmayan hava şartlarına bağlı olduğu için üretim faaliyetleri büyük ölçüde sekteye uğramakta ve üretim

zamanlamasında sıkıntı yaşanmaktadır. Bunun yanında bazı doğal afetlerinde tarımsal faaliyette büyük bir yıkıcı etki yaşatması mümkündür. Kuraklık, don, yağış fazlalığı, yağış artışına bağlı sel ve su baskınları gibi doğal afetler üretime konu olan arazilerden elde edilen gelirlerin olanaksız hale gelmesine sebep olmaktadır. Hava koşullarından meydana gelecek zararları öngörebilmekte yaşanan güçlükler nedeniyle, kredi kurumları tarımsal kredilerin analizinde büyük zorluklar yaşamaktadır (Ünlüer ve Güneş, 2013: 92).

2.1.4.2.4.2. Çeşitli Hastalık ve Zararlar

Tarımsal üretimde yaşanan çeşitli hastalık ve zararlar nedeniyle üreticinin kazancında düşüş meydana gelebilmektedir. Üreticilerin karşılaştığı bu zararların telafi edilmesi ve bu zararların etkisinin azaltılması için Tarım Bakanlığı biyolojik ve kimyasal mücadele konusunda destekte bulunmaktadır. Örneğin; çoğunlukla Ege ve Marmara bölgelerinde yetiştirilen zeytin üretiminde karşılaşılan zararlı böcek türüne karşı devlet tarafından toplu olarak zeytin bahçelerinin olduğu yöreye süne ilaçlaması yapılmaktadır. Bunun yanında çeltik ve buğday üretiminin yapıldığı yörelerde süne tespiti yapıldığında çiftçilerin süneye karşı ilaçlama yapması konusunda bir takım uyarılar yapılmaktadır. Tarımsal üretimde karşılaşılan bu tür hastalık ve zararlardan dolayı yaşanan verim düşüşü nedeniyle üreticinin gelirinde azalma olmaktadır. Bu azalmayı telafi etmek ve yeteri kadar sermaye sağlayabilmek için üreticiler kredi gereksinimi duymaktadır (Taşkiran, 2011: 20).

2.1.4.2.4.3. Küçük Ölçekli İşletmelerin Kredi İhtiyacı

Tarım işletmelerinin yapısal özellikleri incelendiğinde %98,5'unun küçük işletmelerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Böylesi bir yapıya sahip işletmelerin birçoğunda verimli bir üretim faaliyeti olmadığı için kârlılık ve gelir unsurları da bundan olumsuz yönde etkilenmektedir (Çetin, 2020: 15). Tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun küçük ölçekli olması çeşitli ekonomik sıkıntılara neden olmaktadır. Tarımsal faaliyette bulunan üreticiler bu tür sıkıntılar karşısında tarımsal ihtiyaçlarını karşılamak için tarımsal krediye ihtiyaç duymaktadırlar.

Türkiye'de faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin büyük bölümü yeterli gelire sahip işletme büyüklüğünün altında kalmaktadır. Bu nedenle bu işletmelerin kredi gereksinimi oldukça yüksek fakat geri ödeme konusunda durumları yetersiz kalmaktadır. Türkiye'de tarımsal işletmeler daha çok tarla tarımı olarak faaliyet göstermektedir. Bu işletmelerin hayvancılık, seracılık vb. gibi entansif tarıma yönelebilmeleri için kredi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Tarımsal işletmelerin çoğunluğu bir çiftçi ailesinin yaşamını devam ettirebilmesi

için gerekli büyüklükte değildir. Özetle Türkiye’de tarım işletmelerinin büyük çoğunluğu düşük gelirlili küçük aile işletmesi niteliğinde faaliyet gösteren, kısıtlı sermayeye sahip işletmelerdir. Bu tür işletmelerin ölçeğini büyütme ve tarımsal faaliyetlerinde ve gelirlerinde artış sağlayabilmesi için kredi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Taşkiran, 2011: 21).

2.1.4.2.4.4. Yetersiz Tarımsal Gelir

Tarımsal üretimin gerçekleştirilebilmesi için sadece toprak ve tarımsal girdi kullanımı yeterli değildir. Bunların yanında işgücü, tarımsal üretimi hızlandıracak ve verimliliği artıracak makine ve teçhizat gibi etmenlerde gereklidir. Bu tür ihtiyaçların karşılanması için tarımsal üretimde daha fazla sermaye ihtiyacı doğmaktadır. Tarımsal üreticinin geliri sadece tarımsal üretimden geldiği için ve yeterli düzeyde olmadığı için üretimin gerçekleşmesi aşamasında tohum, ilaç, gübre, mazot gibi tarımsal girdilerin karşılanması için finansman ihtiyacı doğmaktadır. Bu durumda yine çoğunlukla tarımsal kredilere başvurularak giderilmeye çalışılmaktadır (Aksu, 2012: 54). Tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşük seviyede olması üreticinin gelirinin dolayısıyla da sermayesinin yetersiz düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Üretim faaliyetinde ortaya çıkan sermaye ihtiyacının giderilmesi için tarımsal kredilere ihtiyaç duyulmaktadır. Üreticilerin ihtiyacı olan kredileri yeterli düzeyde ve miktarda karşılayamaması durumunda tarımsal üretim azalmaktadır (Taşkiran, 2011: 21).

2.1.4.2.4.5. Üretim ve Kaliteye Yönelik Yatırımlar

Tarım sektöründe kaliteli ürün yetiştirip sunmadan, üretimin devamlılığını sağlamak ve rekabet edebilmek oldukça güçtür. Tarım sektöründe devamlılık ve rekabet edilebilirlik kaliteli üretim yapılmasıyla mümkündür. Tüketicilerin zevk ve tercihlerindeki değişiklik ile eski yöntem tarım yöntemleriyle üretilen ürünler tüketicinin talebini karşılamamaktadır. Bunun sonucu olarak tarımsal üreticiler piyasaya yönelik üretim faaliyetlerine yönelmek zorunda kalmakta ve finansman ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Buda üreticiyi tarımsal krediye başvurmaya yöneltmektedir (Aksu, 2012: 56).

2.1.4.2.4.6. Tarım Ürünleri Fiyatlarındaki Dalgalanmalar

Tarımsal üretim sırasında doğa şartları önemli bir etken olmaktadır. Doğa şartlarından dolayı tarımsal üretimde çeşitli sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Üreticinin planladığı üretim ile gerçekleşen üretim arasında yıldan yıla göre büyük değişiklikler meydana gelmektedir. Bunun sonucunda da ürünlerin fiyatlarında dalgalanma meydana gelmektedir. Bu fiyat dalgalanmaları şu şekilde karşımıza çıkmaktadır; ürünün bol olduğu yıllarda fiyatın düşmesi, az olduğu yıllarda ise fiyatın artmasıdır, buna ‘King Kanunu’ denilmektedir. Diğer bir etken;

tarımsal ürün fiyatının toplu durum hareketlerinin önünde seyretmesi ile tarımsal ürün fiyatlarının tarım dışı ürün fiyatlarına göre daha fazla dalgalanmasıdır. Bir diğer etken ise; tarımsal ürün arzının o ürünün bir önceki piyasa fiyatının bir fonksiyonu olmasından kaynaklanan devresel fiyat dalgalanmalarıdır. Buna da ‘Örümcek Ağı Teoremi’ denir. Son etken ise tarımsal ürünlerin mevsimsel olarak yaşanan fiyat dalgalanmalarıdır (Doğan, 2010: 51).

Tarım ürünlerinde bu tür fiyat dalgalanmaları yaşandığı için üretici tarımsal gelirini yıldan yıla tahmin edememektedir. Bu durum karşısındaki üretici yeteri seviyede gelir düzeyine ulaşabilmek için tarımsal kredi kullanmaktadır.

2.1.4.2.4.7. Sosyo-Ekonomik Faktörler

Toprak-insan ve toprak üzerindeki insan-insan ilişkileri sosyo-ekonomik faktörler altında incelenmektedir. Türkiye’de tarımsal işletmelerin ölçeğinin küçük ölçekli olması, arazilerin küçük ve parçalı yapıda olması, bazı bölgelerde arazi mülkiyet dağılımının dengesiz oluşu, kiralanan üretim arazilerindeki kiracı-toprak ilişkileri, tapu dağılımında görülen düzensizlikler gibi etkenler üreticileri olumsuz yönde etkilemektedir (Kazgan, 2003: 316). Özellikle kiralama ve ortakçılık yöntemiyle üretim yapıp geçimini sağlayan ailelerin gelir düzeyi oldukça düşük seviyededir. Bu tür aileler yüksek faizli tarımsal krediyi geri ödemekte güçlük çektiği için sermaye temininde sağlanan krediler yeterince karşılanamamaktadır. Özellikle özel bankaların sağladığı tarımsal kredilerde, bankalar üreticinin sahip olduğu gayrimenkulleri ipotek etmekte ve üreticinin ödeme gücüne göre kredi imkanı sağlamaktadır. Fakat tarımın doğasında olan doğal koşullara bağlılık ve çeşitli risklerden dolayı üreticinin mal varlığını kaybetmesine de neden olabilmektedir. Dolayısıyla üretimin gerçekleştirildiği her dönemde üreticilerin temin ettikleri kredilerin geri ödenmesinde karşılaştıkları sorunlar tarım sektörünün karşılaştığı sorunların başında gelmektedir.

Ancak tarımın doğasında olan doğal koşullara bağlılık ve riskler üreticinin mal varlığını kaybetmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle geçmiş yıllarda olduğu gibi gelecek yıllarda da üreticilerin temin ettikleri kredilerin geri ödenmesinde karşılaştıkları sorunlar tarım sektörünü bekleyen sorunların başında gelmektedir. Buna bağlı olarak gelişmiş ülkelerde tarımsal üretim faaliyetleri çeşitli yöntemlerle desteklenirken gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde desteklenememektedir (Taşkıran, 2011: 23).

2.1.4.2.5. Türkiye’de Tarımsal Kredi Sağlayan Kuruluşlar

Türkiye’de tarımsal kredi sağlayan kuruluşların organizasyon yapısı incelendiğinde bu yapının, T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri olmak üzere iki önemli kuruluş tarafından büyük ölçüde üstlenildiği görülmektedir. Bunun yanında özel bankalar, diğer satış kooperatifleri de tarım sektörüne aynı ve nakdi kredi sağlayarak tarım sektörü finansmanına katkı sağlamaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri hem nakdi hem ayni kredi sağlamakla beraber diğer Pancar Ekicileri Kooperatifleri, Çay Ekicileri Kooperatifleri ve Yağlı Tohumlar Kooperatifleri gibi kooperatiflerde sınırlı sayıda nakdi kredi, çoğunlukla ayni kredi imkanı sağlamaktadır. Saydığımız Kredi Kuruluşları ve Kooperatifler organize olmuş, kurumsal yapıya sahip kurumlardır. Bunların yanında bir de organize olmamış kredi piyasası olarak adlandırabileceğimiz daha çok şahıslara dayalı kaynaklar olan esnaflar, tefeciler, arkadaşlar, aile bireyleri olarak sayılabilir (Erdaş, 2012: 60-61).

Bankacılık sektöründe tarımın finansmanını çoğunlukla T.C. Ziraat Bankası karşılamakla birlikte ülkemizde dönemsel yaşanan kuraklık ve doğal etkenlerden dolayı Ziraat Bankasının verdiği tarımsal krediler yetersiz kalması sebebiyle özel bankalarda tarım sektöründe faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye’de tarım sektöründe faaliyet gösteren ve kredi paketi sağlayan büyük bankalar aşağıda sıralanmıştır.

- Ziraat Bankası,
- Vakıfbank
- Denizbank
- Halk Bankası
- İş Bankası
- Garanti Bankası
- Finans Bank
- Akbank
- Şeker Bank
- Türk Ekonomi Bankası

Tarım sektörüne kredi sağlayan bankaların başında kamu bankası olarak Ziraat Bankası gelmektedir. Ziraat Bankası’ndan sonra Denizbank son yıllarda tarım sektöründe aktif bir şekilde yer almaktadır. Bunların yanında diğer bankalarda da kısmen de olsa tarımsal kredi kullanılmaktadır.

2.1.4.2.5.1. Ziraat Bankası

T.C. Ziraat Bankası, ülkemizde tarım kesiminin finansmanındaki kurumsal kaynakların en organize olmuş, tarihi geçmişi en eski olan ve bu konuda ihtisaslaşmış kuruluştur. Ziraat bankası önce 1924 yılında daha sonra 1937 yılında yasasında yapılan değişikliklerle bir yandan diğer ticari bankalar gibi çalışma özelliğine kavuşmuş olsa da, esas kuruluş gayelerinden olan çiftçilere üretim, yatırım ve işletme kredisi sağlama işlevini de günümüze kadar sürdürmektedir. T.C. Ziraat Bankası çiftçiyi bir tarım işletmesine sahip kılmak veya bir işletmeyi genişleterek arazi edindirmek, çiftçinin işletme sermaye noksanlığını tamamlamak, tarımsal üretimde verimi artırmak ve kaliteyi yükseltmek, tarımsal ürünlerin sürüm ve satışını kolaylaştırmak amaçları ile çiftçiye kredi vermektir (Çetin, 2020: 68).

1860'lı yıllarda Osmanlı İmparatorluğunun maliyesinde devam eden sıkıntılarla birlikte tarım sektöründe de finansman sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Tarım sektöründe yaşanan finansman sorununu çözmek amacıyla 1863' te 'İkraz Sandığı' kurularak 1867'de Memleket Sandıkları Nizamnamesinin yürürlüğe girmesi ile ülkenin tamamında yaygınlaşmıştır. Kurulan bu sandık amacına tam olarak ulaşamaması nedeniyle merkezi bir otoriteye bağlanması amacıyla 1883'te Menafi Sandıkları kurulmuştur. 1888 yılında ise sandıklara yeniden düzenleme getirilerek T.C. Ziraat Bankası kurulmuştur. Ziraat Bankasının temel amacı satılması mümkün olan gayrimenkul rehini ve kefalet karşılığında çiftçiye kredi imkanı sağlayarak, faiz karşılığında senet kabul etmek, tarımla ilişkin aracılık faaliyetleri yapmaktır (Arslanbey, 2011: 38)

Günümüzde tarım sektörünün finansman ihtiyacını sağlama konusunda büyük rol üstlenen T.C. Ziraat Bankasının verdiği tarımsal kredileri şu başlıklar altında sayabiliriz (Erdaş, 2012: 70):

- Kredi ürünleri;
 - İşletme Kredileri,
 - Hasat ve Pazarlama Kredileri
 - Destekleme Ödemelerinin Temliki Karşılığı Kredi
 - Yatırım Kredileri

- Arazi Alım Kredisi
- İşletme Edindirme Kredisi
- Sözleşmeli Üretim Kredisi
- Birlik ve Kooperatif Kredileri
- Girdi Alımına Yönelik Teminat Mektupları
- Hibe Desteklerine Yönelik Teminat Mektupları
- Tarımsal Döviz Kredisi
- Çiftçi Destek Kredisi
- Nakliye Aracı Kredisi
- Tarımsal Kredili Mevduat Hesabı
- Sübvansiyonlu krediler
- % 0 faizli hayvancılık kredileri
- Damızlık süt sığırcılığı
- Büyükbaş süt hayvancılığı
- Küçükbaş süt hayvancılığı
- Damızlık etçi sığır yetiştiriciliği
- Damızlık düve yetiştiriciliği
- Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği
- Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği
- % 0 faizli tarımsal sulama kredileri
- Başak kart
- Tarla, bahçe ve seralarda tahıl, baklagil, yağlı tohumlu bitki, endüstri bitkisi, mantar, meyve ve sebze gibi bitkisel ürünlerin yetiştiriciliğini yapan gerçek ve tüzel kişilere bitkisel üretim kredisi

- Hayvansal üretim kredileri
- Arıcılık
- Damızlık Süt Sığırcılığı
- Büyükbaş Süt Hayvancılığı
- Küçükbaş Süt Hayvancılığı
- Damızlık Düve Yetiştiriciliği
- Damızlık Etçi Sığır Yetiştiriciliği
- Büyükbaş Hayvan Besiciliği
- Küçükbaş Hayvan Besiciliği
- Kanatlı Sektörü
- Safkan At Yetiştiriciliği
- Su ürünleri yetiştiriciliği kredileri
- Su ürünleri avcılığı kredileri
- Tarım makineleri kredileri
- Tarımsal mekanizasyon kredileri
- Sabit faizli tarımsal mekanizasyon kredileri
- Sabit faizli traktör kredileri
- Değişken faizli traktör kredileri
- İkinci el traktör kredisi
- Biçerdöver kredisi
- Sabit faizli biçerdöver kredisi

Aşağıda tablo 2.10'da 2001-2018 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de kurumsal kredi kaynaklarının en önemlileri olan bankaların genel anlamda verdikleri toplam kredi hacmi, onun yanında tarımsal kredilerin gelişimi ve tarım kredilerini sağlayan T.C. Ziraat

Bankası, diğer özel ve yabancı bankalar gibi kurumların değişimi gösterilmektedir (Çetin, 2020: 70).

Tablo 2.10. Türkiye’deki Tarımsal Kredilerin Toplam Kredilerdeki Payı

Yıllar	Kredi Toplamı (Milyon TL)	Tarımsal Krediler(Milyon TL)			Tarım Kredilerinin Geneldeki Payı (%)	Özel Bankaların Tarımsal Kredilerdeki Payı (%)
		T.C. Ziraat Bankası	Diğer Bankalar (Özel+Yab. Sermayeli)	Toplam		
2001	37 086	2 705	20	2724	7,3	0,7
2002	52 632	2 431	8	2439	4,6	0,3
2003	69 002	3 207	9	3216	4,7	0,3
2004	102 482	3 739	108	3847	3,8	2,8
2005	152 294	5 089	187	5277	3,5	3,5
2006	217 309	5 448	530	5978	2,8	8,9
2007	278 998	6 575	906	7481	2,7	12,1
2008	363 861	8 368	1 466	9834	2,7	14,9
2009	379 405	10 027	1 463	11 490	3,0	12,7
2010	506 994	16 164	1 563	17 727	3,5	8,8
2012	764 197	21 904	2 964	24 868	3,6	11,9
2018	2 367 433	62 582	15 242	77 824	3,3	19,6

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği Kayıtları, 2019. (Tarımsal Sanayi Kredileri Dahil Edilmemiştir)

Tablo 2.10’da görüldüğü üzere 2001 yılında 37.086 milyon TL olarak kullanılan toplam kredi miktarı yıllar itibariyle sürekli artış göstermiştir. 2004 yılında 102.482 milyon TL olan tüm sektörlere açılan toplam kredi hacmi 2010 yılında yaklaşık dört kat artarak 506.994 milyon TL’ye ulaşmıştır. 2018 yılında ise toplam kredi hacmi 2010 yılına göre nominal olarak yaklaşık 5 kat artışla 2.367.433 milyon TL’ye ulaşmıştır. Bu dönemde bankalarca tarım sektörüne açılan toplam nakdi kredi ise 3.847 milyon TL’den 2010 yılında 5 kat artışla 17.727 milyon TL’ye yükselmiştir. Bu değer 2018 yılında ise 2010 yılına göre nominal olarak yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. Tabloya bakıldığında yıllar içinde büyük artışlar varmış gibi bir durum söz konusudur. Ancak söz konusu değerler nominaldir. Dolayısıyla paranın zaman değeri dikkate alınarak bir düzeltme yapılması durumunda gerçekte tarım sektörünün yeteri kadar kredilendirilmediği ortaya çıkacaktır (Çetin, 2020: 70-71).

2.1.4.2.5.2. Özel Bankalar

Bu tür kurumsal finans kaynakları, sermaye sahipleri tarafından şirket şeklinde yapılandırılmış ve önceliği tarım dışı sektörlerde olmanın yanında tarım işletmelerine de kredi açan kuruluşlardır. Özel bankaların bazıları tarım kesimine de özellikle arazi teminatı karşılığı kredi vermektedirler. Bu kuruluşların toplam tarım kesiminin finansmanındaki payları 2003 yılına kadar %14'ler seviyesindeki payının giderek artarak 2018 yılı itibariyle %19,6'lar düzeyine yükselmiştir. Bu gelişmenin, özel sektör kuruluşlarının kamu kesiminden yeterli olarak kredi kullanamayan üreticilerin özel (yabancı + yerli) bankaların tarım sektörüne açtıkları kredi miktarlarındaki artıştan kaynaklandığı ifade edilebilir (Çetin, 2020: 68).

Tarım sektöründe günümüzde faaliyet gösteren kamu bankalarının başında T.C. Ziraat Bankası gelmektedir. Bunun yanında son dönemlerde Vakıfbank ve Halkbank'ta kısmen de olsa tarım sektöründe faaliyet göstermeye başlamıştır. Özel bankalarda ise tarım bankacılığı üzerine en eski ve büyük faaliyet gösteren banka Denizbank'tır. Bunun yanında ise son yıllarda tarım sektörünün kredi ihtiyacı ve finansman sıkıntısından kaynaklı olarak İş Bankası, Garanti Bankası, Finansbank, Akbank, Şekerbank, Türk Ekonomi Bankası gibi özel bankalarda tarım sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu özel bankalar arasında faaliyet büyüklüğü sebebiyle Denizbank'ın tarım sektörü finansmanında sağladığı krediler ve tarım bankacılığına başlaması açıklanacaktır.

Denizbank; 2003 yılında Tarih Bank, Denizbank tarafından satın alınmıştır. Tarih bankın geleneksel faaliyet konusu olan tarım sektörü bankacılık faaliyeti olarak Denizbank bünyesinde devam etmiştir. Denizbank bu satın alma işlemi ve tarım bankacılığına hizmet etmeye başlaması ile banka içinde bir tarım birimi kurması ile Türk bankacılık sisteminde bir ilk gerçekleşmiştir. Tarım sektörüne girmesinin bir yıl sonrası 2004 yılında tarım kredilerinin coğrafi alanı ve kapsamı genişletilerek, 72 şubeye, 12.000 üreticiye ve toplamda 100 milyon TL kredi hacmine ulaşmıştır. Sonraki yıllarda ise günümüze kadar tarım sektörü finansman veren kurumlar içinde sürekli büyüyerek önemli bir yere sahip olmuştur. Denizbank'ın tarım sektörüne vermiş olduğu tarımsal kredi paketleri Ziraat Bankası tarımsal kredi paketleri kadar çeşitlilik göstermektedir. Bu durum yıllar itibariyle tarımsal kredilere ihtiyacın arttığının bir göstergesidir (Erdaş, 2012: 73).

Denizbank'ın tarım sektörüne sağladığı kredi paketlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Erdaş, 2012: 73):

- Çiftçilerin hesaplarında yeterli bakiyeleri olmadığı zamanlarda otomatik ödeme talimatı verilen faturaların ödenmesi için kullanılan hasat vadeli kredili mevduat hesabı
- Tarımsal Yatırım Kredileri
 - Traktör ve ekipman kredisi
 - Arazi alım kredisi
 - Sera yapım ve modernizasyon kredisi
 - Meyve tesis kredisi
 - Hayvancılık kredileri
 - Süt hayvanı alım kredisi
 - Besi hayvanı alım kredisi
 - Su ürünleri kredisi
 - Damla sulama kredisi
- Toprak Mahsülleri Ofisi tarafından çiftçiden teslim alınan bitkisel ürüne karşılık çiftçi adına tanzim edilen makbuz senetleri teminat alınarak kullanılan krediler
- TMO Avans Kredisi
- Üreticilerin tarımsal faaliyetleri ile ilgili girdi temini ve tarımsal üretime yönelik ihtiyaçları için verilen krediler
- Üreticilerin tarımsal gereksinimlerine ve nakit akışlarına uygun olarak tanımlanan kredi limitli üretici kart
- Tarımsal işletmelerin kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, vade ve faizi sabit spot krediler
- Tarımsal işletmelerin kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faizleri ayda bir, 3 ayda bir, 6 ayda bir veya 12 ayda bir tahsil edilebilen rotatif krediler
- Tarımsal projelere dayalı gerçekleştirilecek olan yatırımların finanse edildiği projeli yatırım kredileri
- Gecikmiş Bağ-Kur borçları için kullanılan krediler

T.C. Ziraat Bankası tarafından tarım sektörüne yönelik kullanılan kredilerde yıllara göre mutlak bir artış gözükmemekte ise de özel ve yabancı sermayeli bankaların tarım kredileri içerisindeki payının 2004 yılındaki %2,8’lerde olan değeri, 2010 yılında %8,8’lere ve devam eden sıçrama ile %19,6’lara varmıştır. Türkiye’de özel ve yabancı sermayeli bankalardan tarım sektörüne doğrudan nakdi finans sağlayanların sayısı (tarıma dayalı sanayiler hariç) başlıca 3 bankadan oluşmaktadır (Çetin, 2020: 71). Söz konusu bankaların 2003-2018 yılları arasında tarıma verdikleri kredilerin miktarı ve dağılımı Tablo 2.11’de özetlenmiştir.

Tablo 2.11. Türkiye’de Özel ve Yabancı Sermayeli Bankaların Nakdi Tarımsal Kredi Dağılımı (Milyon TL)

Yıllar	Denizbank		Şekerbank		Anadolu Bank		Toplam	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%
2003	5	55,6	4	44,4	-	-	9	100,0
2004	50	46,7	14	13,1	43	40,2	107	100,0
2005	174	92,6	14	7,4	-	-	188	100,0
2006	450	86,7	69	13,3	-	-	519	100,0
2007	671	74,1	234	25,9	-	-	905	100,0
2008	1119	76,3	347	23,7	-	-	1466	100,0
2009	1192	81,5	271	18,5	-	-	1463	100,0
2010	1172	74,9	354	22,7	37	2,4	1563	100,0
2018	12 847	84,3	2178	14,3	217	1,4	15 242	100,0

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, 2019.

Tablo 2.11’de görüldüğü gibi 2018 yılı itibariyle Denizbank’ın tarım kesimine verdiği kredi 12.847 milyon TL’lik değeri ile toplam içinde %84’ler düzeyinde bir paya sahipken, onu %14,3’lük pay ile Şekerbank izlemektedir (Çetin, 2020: 72).

2.1.4.2.5.3. Tarım Kredi Kooperatifleri

Ülkemizde tarım sektöründe faaliyet gösteren üreticilere kredi kullandıran önemli finans kuruluşlarından bir diğeri olan Tarım Kredi Kooperatifleri üreticilerin kendi aralarında kurdukları ve birçok durumda devletin katkı ve destekleri ile çiftçilere kredi sağlayan tarımsal kooperatiftir. Birçok ülkede gerek tarım kredi kooperatifleri gerekse diğer tarımsal kooperatiflerin(Tarım Satış, pancar ekicileri, tarımsal kalkınma ve diğer tarımsal kooperatifler) geliştirilmesi, kırsal kesimin hayat standardının yükseltilmesi ve tarımsal üretimin artırılmasında en geçerli araçlardan birisidir. Ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan

ülkelerde kooperatifçilik hareketi gerçek anlamıyla gelişmediği için kredi kooperatifleri yolu ile tarım sektörünün finansmanı çok fazla etkili değildir. Bu kooperatiflerin gerçekte adından anlaşıldığı gibi tarım üreticilerinin nakit ve aynı üretim girdilerini sağlama işlevini yerine getirmektedir. Örgütlenme modeli olarak benimsenmemeleri ve yönetimlerine bizzat kendilerinin sahip çıkmamaları (vesayet sistemi nedeniyle) ve diğer nedenlerden dolayı bu örgütlerin tarım kesiminin finansmanında (kredilendirilmesinde) yurt dışındaki benzerlerine nazaran yeterli ölçüde başarılı olabildiklerini söylemek güçtür (Çetin, 2020: 68).

Tarım Kredi Kooperatiflerinin kuruluşu, 1863 yılında Mithat Paşa'nın Niş Valisi iken Memleket Sandıklarını kurduğu döneme dayanmaktadır. Geçmiş dönemlerden günümüze kadar süre gelen İmece ve Ahilik gibi yardımlaşma ve dayanışma esasına dayanan oluşumlar, kooperatifçilik faaliyetleri ile daha da gelişmiştir. Memleket Sandıkları 1883'te Menafi Sandıkları olarak değiştirilmiştir. Kooperatifçilik hareketi ülkemizde 1935 yılında çıkan 2836 sayılı 'Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu' ile bugünkü TKK'lerin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Mersin'in Silifke kazasında 1936 yılında Tekir çiftliğinde ilk TKK kurulmuş ve Mustafa Kemal Atatürk, bu kooperatifte kurucu ve ortak olmuştur.

Tarım Kredi Kooperatifleri 1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı 'Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu' ile Bölge Birlikleri ve Merkez Birliğinin kurulmasına imkan sağlamış ve 17 Mayıs 1977 tarihinde de Merkez Birliği'nin kurulmasıyla tamamen bağımsız bir çiftçi kuruluşu olmuştur (Karagaytan, 2019: 23).

Tarım kredi kooperatifleri tarafından kullanılan tarımsal kredi çeşitleri şu şekilde sıralanabilir (Erdaş, 2012: 78):

- Kısa vadeli işletme kredileri: Kısa Vadeli İşletme Kredileri, ortakların tarım işletmesinin tohumluk, fide, fidan, kimyevi gübre, zirai mücadele ilacı, karma hayvan yemi, akaryakıt gibi girdilerin temini ve nakit ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile bir yıl vade ile verilen kredilerdir.
 - İşletme (Çevirme) Kredileri
 - Tohumluk Kredileri
 - Kimyevi Gübre Kredileri
 - Hayvancılık İşletme Kredileri

- Tarımsal İlaç Kredileri

- Akaryakıt Kredisi

- Tüketim Kredisi

- Orta vadeli yatırım kredileri: Donatma Kredileri; tarımsal işletmenin canlı ve cansız demirbaş unsurlarını oluşturan her nevi tarımsal araç, meyve fidanı ile irat hayvanlarının sağlanması amacıyla en çok 5 yıla kadar vade ile açılan aynı olarak kullanılan kredilerdir.

- Tarımsal Araç-Gereç Kredileri

- Hayvancılık Donatma Kredileri

Tarım Kredi Kooperatiflerinin kuruluş yapısı ve tarımsal üretime yönelik kullandığı krediler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak açıklanacaktır.

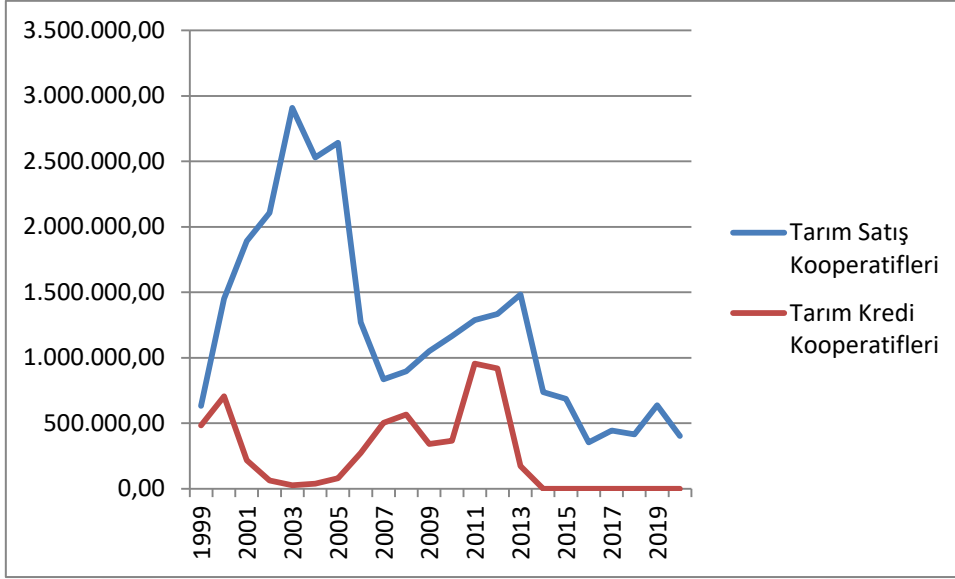
2.1.4.2.5.4. Diğer Kooperatifler

Bu kooperatifler, Tarım Satış Kooperatifleri ve Pancar Ekicileri Üretim Kooperatifleridir. Tarım Satış Kooperatiflerinin temel amacı üreticiye tarımsal faaliyette katkı sağlamak için ihtiyaç duyulan makine ve teçhizatı ucuza sağlamak, ürünlerin kalitesini yükseltmek, üretim maliyetlerini düşürmek ve üreticiyi tarımsal üretimde menfaatlerinin korunması gibi konularda desteklemektir. Pancar Ekicileri Üretim Kooperatifleri ise; kooperatifçilik hareketini etkili bir şekilde gerçekleştirmek için sosyal ve ekonomik verimliliği sağlayabilmek amacıyla üretim aşamasında yürütülen toprak hazırlığı, ekim işleri ve tarım ürünlerinin yetiştirilmesi gibi konularda üreticiye katkı sağlamaktır (Taşkiran, 2011: 64).

2.1.4.2.6. Bankaların Tarım Satış Kooperatiflerine Kullandığı Krediler

Türkiye’de faaliyet gösteren tarım kooperatifleri çiftçilere yönelik kullandığı aynı ve nakdi krediler ve diğer tarımsal faaliyetleri için gerekli olan finans ihtiyacını bankalardan kullandığı krediler ile yerine getirmektedir. Türkiye Bankalar Birliği’nden alınan verilere göre aşağıdaki grafikte ülkemizde faaliyet gösteren tarım satış kooperatiflerine ve tarım kredi kooperatiflerine bankaların kullandığı kredi miktarları gösterilmektedir.

Grafik 2.17. Tarımsal Kooperatiflere Bankaların Kullandırdığı Krediler

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği Kayıtları, 2020.

Yukarıdaki grafikte tarım kooperatiflerin bankalardan kullandığı kredilere son 20 yıl itibariyle bakıldığında, yıllar itibariyle kooperatiflerin kullandığı kredilerde azalma olduğu görülmektedir. Tarım satış kooperatifleri, Tarım Kredi Kooperatiflerine göre daha çok kredi ihtiyacı duymaktadır. 1999 yılında tarım satış kooperatiflerinin kullandığı kredi miktarı Tarım Kredi Kooperatiflerine göre fazla olmakla beraber ikisi de 500.000,00 TL seviyelerindedir. 2000’li yıllara gelindiğinde Tarım Satış Kooperatiflerinde yüksek bir artış gözlemlenirken Tarım Kredi Kooperatiflerinde azalma olduğu görülmektedir. Buna göre Tarım Satış Kooperatifleri 2003 yılında 3.000.000,00 TL’ye yakın kredi kullanırken Tarım Kredi Kooperatifleri sıfır seviyesinde hiç kredi kullanmamıştır. Sonraki yıllarda ise yıllar itibariyle azalmalar ve artışlar olduğu görülmektedir. 2010’lu yıllarda her iki kooperatifte de azalma olmakla beraber Tarım Satış Kooperatifleri yine daha yüksek seviyededir. 2013 yılından sonra her iki kooperatifte azalmış, Tarım Satış Kooperatifleri 500.000,00 TL seviyelerinde kredi kullanırken, Tarım Kredi Kooperatifleri bu yıldan sonra bankalardan kredi kullanmamıştır. 2019 yılına kadar Tarım Satış Kooperatifleri 500.000,00 TL seviyelerinde azalış ve artış gösterirken, Tarım Kredi Kooperatifleri son 6 yılda hiç kredi kullanmamıştır. Bu durumda Tarım Kredi Kooperatiflerinin dışardan finansman ihtiyacı olmadan kendi öz kaynağı ve gelirleri ile kooperatif faaliyetlerini devam ettirebildiğini göstermektedir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde yapılan literatür çalışmaları kapsamında ‘Tarım Sektörünün Finansmanı’ ve ‘Tarımsal Krediler’ konuları ile ilgili yapılmış bazı araştırma ve yayınlar incelenerek bunların sonuçlarına kısaca yer verilmiştir.

Mülayim (2006), Kooperatifçilik kitabında genel kooperatifçilik, tarımsal kooperatifçilik, tarım dışı kooperatifçilik, Türkiye’de kooperatifçiliğin genel durumu ve sorunları gibi konuları detaylı olarak anlatarak başta tarım sektörü olmak üzere diğer sektörlerinde gelişmesine katkı sağlayacak olan kooperatifleşmenin önemine yoğunlaşmıştır.

Abasov (2007), Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri isimli doktora tezi çalışmasında tarım sektörünü desteklemek ve bunun yanında mevcut piyasa ekonomisinde güçlü bir finans sistemiyle rekabet ortamının ihtiyaçlarına cevap verebilmek için kooperatif örgütleri temelinde oluşturulacak bir kooperatifler bankası modeli üzerinde durulmuştur.

Taşkıran ve Özudoğru (2010), Türkiye’de Tarımsal Kredi Uygulamaları isimli makalede, organize olmamış kredi kaynakları karşısında yüksek faiz ile karşı karşıya kalan üreticilerin desteklenmesi için ne tür yollar izlenebileceğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma sonucunda tarım sektöründe faaliyette bulunan üreticilerin finansal açıdan desteklenmesi, faiz oranlarının piyasa koşullarına göre düşürülmesi, üreticiden kredi talebinde makul teminatlar istenmesi, Ziraat Bankası gibi finansman sağlayan kuruluşların sayısının artırılması gibi konulara değinmiştir.

Özcan (2011), Kooperatifçilik, Tarım Kredi Kooperatiflerinin Gelişim Süreci ve Malatya Bölge Birliği Örneği isimli yüksek lisans tezi çalışmasında, Avrupa Birliği ve Türkiye’de kooperatifçilik uygulamaları üzerinde bir inceleme yapmıştır. Bu çalışma kapsamında AB üye ülkelerindeki kooperatifçilik uygulamalarının devlete yük olmayan, kaynak tüketen değil kaynak üreten bir sistem üzerine kurulduğunu, ülkemizde de kooperatifçilik faaliyetlerini kanunlardan gelen farklı uygulamalardan kurtararak tek bir kanun bünyesinde toplanması gerektiğini savunmuştur.

Erdaş (2012), Türkiye’de Tarımın Finansmanında Tarımsal Kredilerin Rolü: Edirne Bölgesi Örneği isimli Doktora Tezi çalışmasında, tarım sektörünün finansmanında tarımsal kredilerin yeri ve önemini ortaya koymuştur. Bu çalışmada örnek olarak Edirne bölgesi anlatılmıştır. Erdaş bu çalışmada elde edilen veriler ışığında Türkiye’de mevcut olan tarımsal

destekleme politikalarını ve tarımsal kredi politikalarını değerlendirmiştir. Bu araştırma sonucunda Türkiye’de tarım sektörünün devlet tarafından daha fazla desteklenmesi gerektiğini ve üreticilerin kullandıkları kredilerin etkin bir şekilde kullanılmasını gerektiğini savunmuştur.

Özkan ve Karaköy (2018), Türkiye’de ve Avrupa Birliğinde Tarımsal Desteklerin Değerlendirilmesi isimli çalışmada, Avrupa Birliği ve Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikalarını anlatarak karşılaştırmasını yapmıştır.

Bulut (2019), Kredi Analizinde Makine Öğrenmesi Kullanımı: Tarımsal Kredilerde Uygulama Örneği isimli doktora tezi çalışmasında, tarımsal kredi limitlerinin tespit edilmesinde kullanılan değişkenler ile kredi kullanan şahıslara ait bazı demografik özelliklerin kredilerin vadesinde tahsil edilmesinde ne kadar etkili olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaçla farklı bölgelerde faaliyet gösteren 19 Tarım Kredi Kooperatifinin 2012-2016 yılları arasındaki verilerini kullanarak kredilerin vadesinde ödenmesine etki eden faktörler açıklanmıştır. Yapılan inceleme sonucunda tarımsal kredilere ait veri setinin genişletilmesi ve daha fazla sayıda değişken modellemeye dahil edilmesi, vadesinde ödenmeyen kredilere ilişkin yüksek düzeyde doğru sınıflandırma yapılabilecek bir model geliştirilmesi gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Karagaytan (2019), Samsun İli Çarşamba İlçesindeki Tarım İşletmelerinin Tarım Kredi Kooperatiflerinin Kredisine Erişimi ve Kredi Talebini Etkileyen Faktörler isimli yüksek lisans tezi çalışmasında, tarımsal işletmelerin Tarım Kredi Kooperatiflerinin kredisine ulaşabilme imkanını ve kredi taleplerini etkileyen faktörleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaçla Samsun ili Çarşamba ilçesinde bulunan Tarım Kredi Kooperatifine ortak olan ve ortak olmayan 160 üretici ile yüz yüze anket yapma yöntemi kullanılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda TKK’nin kullandığı kredilere erişebilme imkanının ve kredi kullanım miktarının artırılabilmesi için, kredi kullanım koşullarının daha esnek hale getirilmesi, kredi geri ödeme alışkanlığı olan ortakların kredi kullanımı için istenen teminatların hafifletilmesi, TKK’lerin daha verimli çalışmasının sağlanması, TKK’lerin kooperatif bankası kurarak mevduat toplamaya başlamaları ve öz kaynaklarını artırmalarının gerektiği gibi sorunlara değinilmiştir.

Topuzoğlu ve Artukoğlu (2019), Bazı Ülkelerde ve Türkiye’de Bankaların Tarımsal Kredi Uygulamalarının Analizi isimli araştırma makalesinde seçilen ülkeler ve Türkiye’de tarımsal kredi piyasasının genel durumu ve bankaların kullandığı tarımsal kredi

uygulamaları karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda ise Türkiye kredi uygulamaları konusunda seçilen ülkelerden bazı konularda ayrıldığı ve Türkiye’de de uygulanması gereken sistemler olduğunu ortaya koymuştur.

Yücesoy (2019), Türkiye ve Hollanda Tarım Sektörleri Açısından Dış Ticaretlerinin Karşılaştırılması: Hollanda Örneği adlı yüksek lisans tezi çalışmasında, yüzölçümü bakımından dünyanın en küçük ülkelerinden olan ve buna rağmen dünyada en fazla tarım ürünleri ihracatı yapan Hollanda’nın tarım uygulamaları ile Türkiye’deki tarım uygulamalarını karşılaştırmış ve örnek alınması gereken yönleri vurgulamıştır.

Çetin (2020), Tarımsal Finansman kitabında tarımsal işletmeciliğin temel konularından biri olarak önemi sürekli artan tarımsal finansmanla ilgili konulara detaylı bir şekilde yer vererek üretimin içinde bizzat bulunan üreticilere, işletmecilere, geniş bir alanı kapsayan tarımsal faaliyetlere ve sektöre ışık tutmayı amaçlamıştır.

3. YÖNTEM

Bilimsel bir araştırmada kullanılacak araştırma yöntemi oldukça önemli olup ilgili araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, yapılan çalışmada kullanılan araştırma modeli, evren ve örneklem, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, veri toplama teknikleri, verilerin toplanma süreci ve bu verilerin analizi konuları hakkında bilgiler verilecektir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Tarım sektörünün finansmanında tarımsal kredilerinin rolünün ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin kullandığı kredilerin incelendiği bu araştırmada sosyal gerçekliğin ve insan davranışlarının arkasında yatan nedenlerin anlaşılmaya çalışıldığı, gözlem, görüşme ve literatür taraması ile yapılan sosyal bilimlerdeki nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yapılan araştırma, elde edilen veriler neticesinde karşılaştırma yapılması, neden sonuç ilişkilerinin ortaya konulması ve sonuçların bilimsel veriler ile kanıtlanması modeline dayanmaktadır. Çalışmada tarım sektörünün finansmanında sadece ulusal bazda değil, seçilen diğer ülkelerdeki finansman yöntemleri ile de karşılaştırma hususuna da önem gösterilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni Türkiye ekonomisi ve ülke tarım sektöründen oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Araştırma kapsamında öncelikli olarak tarım sektörü hakkında genel bilgiler, tarım sektörünün finansmanı, tarımsal krediler, Tarım Kredi Kooperatifleri gibi konularda alanyazın taraması yapılmıştır. Alanyazın taraması yapılırken konuyla ilgili literatürde yer alan çeşitli kitaplar, makaleler, tez çalışmaları, raporlar, yayınlanan istatistiksel veriler, internet ortamında sunulan bilimsel kaynaklar gibi ikincil veri kaynakları kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan ikincil veri kaynakları politik yazılar ya da kaynağı olmayan internet verileri değildir. Kullanılan bu kaynaklar Dünya Bankası, FAO, TÜİK, TKK, TBB gibi ulusal ve yerel kuruluşlardan alınmış bilimsel veriler ile üniversite yayınlardan oluşmaktadır.

3.4. Verilerin Toplama Süreci

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Gerekli dokümanlar incelenerek analiz yapılmıştır. Bu çalışmaya ilişkin verilerin toplanma süreci 2018 yılı Mayıs ayında başlamıştır. Bu anlamda tarım sektörü, tarımsal krediler, Tarım Kredi Kooperatifleri ve tarım sektörünün finansmanı konularında kitap, tez, makale, istatistiksel veriler, raporlar araştırılarak literatür taraması yapılmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Çalışmada kullanılan teorik verilerin analizinde, verilerin özgün şekline mümkün olduğunca bağlı kalınarak betimsel bir yaklaşımla anlatılmasının yanında bazı bölümlerde yorumlara da yer verilmiştir. Bu kapsamda tez konusu hakkında yapılan çalışmalar incelenerek tarım sektörünün finansmanı hakkında bulgular ve yorumlar ortaya konulmuş ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışmada kullanılan veriler analiz edilirken konu ile ilgili yapılan farklı çalışmalar ve aynı alanda faaliyet gösteren kurumların yayınlamış olduğu veriler arasında karşılaştırma yapılarak kontrol edilmiştir. Veriler toplanırken güncel veri olmalarına dikkat edilmiştir. Ayrıca değerlendirmeler bilimsel veriler ışığında bilimsel ve objektif bakış açısına bağlı kalınarak yapılmıştır.

Çalışmada Türkiye ve dünyada tarımsal istatistikler ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin tarımsal kredi istatistikleri tablo ve grafik halinde zaman serileri itibariyle sunulmuş, elde edilen veriler yorumlanarak karşılaştırma yapılmıştır.

Yapılan analizlerden elde edilen bulgular ve sonuçlar sonraki bölümlerde detaylı olarak ele alınarak yorumlanacaktır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde yapılan literatür taraması ile elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucu oluşturulan tablo ve grafiklerle ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda konu ile ilgili yorum ve açıklamalar yapılmıştır.

4.1. Tarım Kredi Kooperatiflerinin Tarım Sektörü Finansmanındaki Rolü

Çalışmanın bu kısmında Tarım Kredi Kooperatifleri hakkında genel bilgiler verilerek, kurumun tarımsal üretime yönelik kullandığı kredi çeşitleri ve bu kredilerin miktarları tablo ve grafikler üzerinden anlatılacaktır.

4.1.1. TKK Genel Bilgiler

4.1.1.1. TKK Kuruluş ve Tarihi Süreç

Türkiye AB'ye tam anlamıyla üye olduğunda Ortak Tarım Politikasını (OTP) uygulamak zorundadır. OTP kamu kesimine tarımsal anlamdaki görevlerinde çeşitli kolaylıklar sağlayacaktır. Bu konuda üretici örgütleri akla gelmektedir. Üretici örgütleri, tarımsal girdilerin zamanında, ucuz ve kaliteli, yerinde ve yeteri miktarda karşılanması, teknolojik gelişmelere ayak uydurulması, üretimin talebe göre yapılması, pazarlanması, fiyatların belirlenmesi gibi konularda büyük rol üstlenmektedirler. Tarım Kredi Kooperatifleri, Türkiye Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda sürdürdüğü çalışmalar kapsamında COGECA'ya gözlemci statüsünde üye olmuştur (Öz, 2018: 12).

Türkiye'de belli bir ortak amacı gerçekleştirmek için yardımlaşma, işbirliği, dayanışma gibi faaliyetler eski dönemlerden beri çeşitli kurumların bünyesinde farklı şekillerde devam etmektedir. Bu amaçla kooperatifler uzun süredir ülkemizde faaliyet göstermektedir. Türkiye'de kooperatifler yüzyıldan fazla dönemde faaliyet göstermelerine ve sayısal olarak belli sayıya ulaşmalarına rağmen istenilen düzeyde etkinlik göstermemektedirler. Kooperatifler ülkemizde halkın kendi istediği ve katılımının dışında genel olarak üst düzey devlet memurlarının öncülüğünde başlamıştır. Devletin yapmış olduğu teşvikler sayesinde kooperatifçilik hareketi bunun yanında da kooperatifleşme yaygınlaşmıştır. Devlet tarafından yapılan bu teşvikler ile kooperatiflerin sayısı artmakla birlikte devletin kooperatiflere müdahale gücü de artmıştır. Bunun sonucu olarak ise

kooperatiflerin kendi gücüyle piyasada durabilen kurumlar olmaktan çıkarıp, devlete bağlı yarı kamu türü örgütler olmalarına yol açmıştır (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008: 137).

Türkiye’de tarımsal krediler ilk olarak 1863 yılında Mithat Paşa döneminde başlayıp günümüze kadar gelmiştir. Gerçek anlamda kredi kooperatifçiliği hareketi ise 1929 yılında kabul edilen 1470 Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu ile başlamıştır. Çıkan bu kanunun uygulanmasında çeşitli güçlüklerle karşılaşıldığı için Atatürk’ün direk talimatları ile 1935 yılında 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarılmış ve 1470 sayılı kanuna göre kurulan tarım kredi kooperatifleri ve yeni kurulacak olan diğer kooperatifler bu kanuna bağlı olmuştur. 1972 yılında 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu çıkarılmıştır. 1935 ile 1972 yılına kadar ise 2000’den fazla tarım kredi kooperatifi kurulmuştur. 1581 sayılı kanunun çıkarılmasından sonra 1977 yılına kadar yasada ön görüldüğü şekilde 16 bölge birliği ve Merkez Birliği kurulmuştur. Bunların sonucu olarak ise kooperatiflerin Ziraat Bankası’na olan bağımlılıkları büyük ölçüde azalmıştır (www.tarimkredi.org.tr, 2020).

1977 yılı ile 2005 yılları arasında 1581 sayılı kanunda birçok değişiklik yapılmış olup, son olarak 2005 yılında 553 sayılı genel mektup ile düzenleme yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikler ile (TKK Eylem Planı, 2011),

- Kooperatifler daha demokratik hale getirilmiştir.
- Ülkemizde ilk kez kooperatifler arası işbirliği ilkesi yasal düzenleme altına alınmıştır.
- Çiftçilere yönelik uygun şartlarda tarımsal kredi temin etmek için Ziraat Bankasıyla birlikte diğer yurtiçi bankalar ve finans kuruluşlarından da kredi kullanabilme imkanı sağlanmıştır.
- Tarımsal faaliyette bulunan kişilerin tarım kredi kooperatiflerine ortak olabilmelerine imkan sağlanmıştır.
- Kooperatiflere sigortacılık faaliyetlerinde tam yetkili acentelik hakkı verilmiştir.
- Çiftçilerin ucuz akaryakıt alabilmelerinin yolu açılmıştır.

Tarım Kredi Kooperatiflerin kuruluşunu Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olmak üzere iki bölümde inceleyebiliriz. Buna göre;

Cumhuriyet Öncesi Dönem;

Türkiye’de kooperatifçilik hareketleri ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1863’lü yıllarda ‘Memleket Sandıkları’ ve ‘Menafi Sandıkları’ adı altında başlamış olmakla

birlikte, bu hareketlerin temelinde benzer fikirler Türk kültür hayatında ve geleneklerinde sosyal bir durum olarak yer almaktadır (Ortoğlu, 2012: 130).

Tarım Kredi Kooperatifleri kuruluş ve işleyiş şeklini ilk uygulama olarak 1863 yılında kurulan Memleket Sandıklarında bulmuştur. 1863 yılında Mithat Paşa Niş valisiyken Pirot Kasabasında kurduğu ‘Memleket Sandıkları’ tarımsal anlamda ilk kredilendirmenin Türkiye’de başlangıcı olmuştur. 1867 yılında Mithat Paşa tarafından hazırlanan nizamname ile sermaye, yönetim, ikraz işleri, karın kullandırılması, muhasebe gibi işlemler belli esaslara bağlanarak faaliyetler yürütölmüştür (Mülayim, 2006: 47).

Memleket Sandıklarının çalışma esasına göre, çiftçinin devlete ait toprakları eşit paylaşım ilkesine göre işlemesi yer almaktadır. Buna göre; her çiftçi ailesine devlete ait boş arazilerde, bulunmadığı takdirde kiralamak suretiyle temin edilen arazilerde eşit şartlarda, ortaklaşa ve imece usulüyle ürün ekimi ve hasadı yaptırılmıştır. Devlete ait bu hisselerden elde edilen gelirlerden ise kredi ihtiyacı olanlara kredi verilirken, ayrıca bayındırlık, çeşme, okul, köprü, yol yapımı gibi hayır işleri de bu sandık gelirlerinden karşılanıyordu (TKK Kuruluş Mevzuatı).

Memleket sandıklarının gerekli olan sermayesinin karşılanması için 1883 yılında devletin topladığı aşar vergilerinin % 10 oranında Menafi Hissesi adı altında bir zam yapılmıştır. Bu sebeple Memleket Sandıklarına bu tarihten sonra Menafi Sandıkları adı verilmiştir. Menafi Sandıklarının yıllık mali raporlarını Ticaret ve Kamu İşleri Bakanlığına sunma şartı getirilerek Devletin bu tür kuruluşların işlerine doğrudan karışmaları sağlanmıştır. 15 Ağustos 1888 tarihinde çıkarılan bir nizamname ile Menafi Sandıkları Ziraat Bankası olarak teşkil edilen yeni bir bünyenin kuruluşu haline dönüştürölmüştür (Mülayim, 2006: 50).

Cumhuriyet Sonrası Dönem;

21.04.1924 tarihinde 498 sayılı ‘İtibari Zirai Birlikleri (Kooperatifleri) Kanunu’ yürürlüğe konularak, bugünkü anlamıyla Tarım Kredi Kooperatifleri kanunu olarak yer almaktadır. Bu kanuna dayalı olarak ilk kooperatif 1927 yılında İzmir’de İtibari Zirai Birliği adı altında kurulmuştur. 1925 yılında Atatürk’ün de kurucu ortağı olduğu ‘Ankara Memurin Erzak Kooperatifi’ Ankara’da kurulmuştur.

Bunun yanında Atatürk, kendisi de Silifke Taşucu’nda Tekir Çiftliğinde kurulan Türkiye’nin ilk tarım kredi kooperatifi olan Tekir Kooperatifi ile daha önce değinilen Ankara Memurin Kooperatifine 1 numaralı kurucu ortak olmuştur. Günümüzde Silifke’ye taşınmış

olan bu kooperatifin adı 'Atatürk Tekir Tarım Kredi Kooperatifi' olmuştur. Atatürk, bu kooperatife kurucu ve 1 numaralı ortak olmakla hem kooperatifçiliğe olan inancını ortaya koymuş, hem de modern tarım tekniğinin uygulama konusunda yol gösterici olmuştur.

Kooperatifçilik çalışmaları 1950'li yıllardan itibaren bir canlılık sürecine girmiştir. Nitekim ilk olarak 1961 Anayasası'nda kooperatifçiliğe yer verilmiştir. 1960 sonrası dönemin en önemli özelliği kooperatifçilik konusunun ilk defa Anayasa'da yer almasıdır. 1961 Anayasasının 51. Maddesinde 'Devlet Kooperatifçiliğinin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır' hükmüne yer verilmiştir. Bununla birlikte 1969 yılında 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu yürürlüğe konulmuştur. (TKK Kuruluş Mevzuatı).

Özet olarak, 1935 yılında çıkarılan 2836 sayılı 'Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu' ile kuruluş ve bugünkü halini almıştır. 1972 yılında ise 1581 sayılı 'Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu' ile Bölge Birlikleri ve Merkez Birliğinin kurulmasıyla Tarım Kredi Kooperatifleri'nin dikey teşkilatlanması sağlanmıştır. Tarihte bir çok Kanun ile teşkilat yapısı ilerleyerek; genel anlamda tarımsal üretimle iştigal eden üreticilerin, ekonomik menfaatlerini korumak, meslekleri ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak üzere karşılıklı dayanışmayı sağlama amacı üzerine faaliyet göstermektedir. TKK'nın kuruluş, kapsam, amaç, çalışma koşulları ve örgütlenmelerine ilişkin olarak 1581 sayılı Kanun 18.04.1972 tarih ve 14172 sayı ile Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Kol, 2011: 140).

4.1.1.2. TKK Organizasyon Yapısı

1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununda yer alan hükümlere göre TKK Anasözleşmesi'nin 6. Maddesi doğrultusunda bir TKK'nın kurulabilmesi için en az otuz çiftçi ortağın bulunması, Anasözleşmenin ortaklarca imzalanmış olması, imzalanan Anasözleşmenin TCZB'nce onaylandıktan sonra Ticaret Bakanlığı tarafından kabul edilmesi gibi şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, Bölge Birlikleri Anasözleşmesi'nin 6. Maddesinde 'ortak kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmeleri için faaliyette bulunmak ve çalışmalarını düzenlemek amacıyla ortak sayısı sınırlandırılmadan kuruluşta en az 30 kooperatifin ortak olması ile kurulurlar' ibaresi yer almakta ve bu şekilde oluşturulmaktadır. 1581 sayılı TKK ve Birlikleri Kanunu esaslarına göre kurulan ve 17 Bölge Birliğine tek üst kuruluş olan Merkez Birliği'nin Anasözleşmesi'nin 3. Maddesinde açık olarak belirtilen amacı 'TKK ile Bölge Birliklerinin, müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmeleri yolunda faaliyette bulunmak ve her türlü çalışmalarını düzenlemekten ibarettir (Kol, 2011: 143). 1 Merkez Teşkilatı ve 17

Bölge Birliğinden oluşan TKK'ların kurulmaya başlandığı 1930'lu yıllardan günümüze gelinceye kadar toplam kooperatif sayısı, ortak sayısı ve ortalama ortak sayısını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4.1. Tarım Kredi Kooperatiflerinin Yıllar İtibarıyla Sayısal Gelişmeleri

Yıl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Ortalama Ortak Sayısı
1930	191	20.170	105.6
1940	543	138.126	254.3
1950	900	438.410	487.1
1960	1.572	937.696	596.4
1970	2.021	1.305.461	645.9
1980	2.236	1.435.790	642.1
1990	2.459	1.579.208	642.2
2000	2.489	1.569.844	630.7
2010	1.791	1.083.041	604.7
2019	1625	809.725	498.2

Kaynak: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri 2019 Yılı İstatistik Yıllığı

Tarım Kredi Kooperatiflerinin 2000'li yıllara kadar sayısal olarak sürekli büyümüştür. Bu da beraberinde işletmecilik sorunlarını beraberinde getirmiştir. Enflasyon ve kredi faizlerinin yüksek olması, ürün bedellerinin geç ödenmesi kooperatiflerin mali yönetimini güçleştiriyor ve zarar eden kooperatif sayısı artıyordu. Bunun sonucu olarak ise ödemede güçlük çeken ortaklar yeni kooperatif kurma girişiminde bulunuyor veya başka kooperatife ortak oluyordu. Böylece kooperatif ve ortak sayısı sürekli artıyordu. 2001 ekonomik krizi sonrası başlatılan yeniden yapılandırma döneminde tarım kredi kooperatiflerinin kooperatif sayısı birleşme veya kapanma şeklinde gelişmelerle azalmıştır (Türkiye'de Kooperatifçilik Raporu, 2013: 31).

1 Merkez Birliği, 17 Bölge Birliği ve 1625 kooperatiftan oluşan TKK'nin 2019 yılı sonu itibarıyla kooperatif sayılarını gösterir tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4.2. Tarım Kredi Kooperatiflerinin İl, İlçe ve Kasaba/Köy Bazında Kooperatif Sayıları

Bölge Adı	İl Koop. Sayısı	İlçe Koop. Sayısı	Belde Koop. Sayısı	Kasaba/Köy Koop. Sayısı	Toplam
Tekirdağ	3	26	9	63	101
Balıkesir	2	34	7	108	151
Sakarya	6	44	3	34	87
İzmir	40	65	4	158	231
Kütahya	6	52	24	70	152
Antalya	3	31	6	47	87
Konya	4	35	13	52	104
Ankara	4	53	8	81	146
Kayseri	4	37	13	63	117
Sivas	3	29	8	22	62
Samsun	4	29	0	33	66
Trabzon	7	37	2	6	52
Erzurum	5	21	1	18	45
Malatya	6	28	2	14	50
Gaziantep	2	15	0	19	36
Mersin	3	29	2	73	107
Şanlıurfa	4	20	3	4	31
TOPLAM	70	585	105	865	1625

Kaynak: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri 2019 Yılı İstatistik Yıllığı

1975 ve 1976 yıllarında TKKBB'lerin ve 17 Mayıs 1977 yılında da TKKMB'nin kurulmasıyla, TKK'ların dikey teşkilatlanması tamamlanmıştır. 2008 yılına gelinceye kadar Türkiye'de yalnızca Hakkari ve Şırnak illerinde TKK bulunmazken, 2008 yılında Hakkari İl'i Yüksekova İlçesi ile Şırnak İl'i Cizre İlçesinde de kooperatifler kurularak 81 İl'de TKK'ların teşkilatlanması gerçekleşmiştir.

Çalışmanın devamında Tarım Kredi Kooperatiflerinin teşkilatlanmasında birim kooperatifler, Bölge Birliği ve Merkez Birliği'ndeki organizasyon yapısı anlatılacaktır.

4.1.1.2.1. Birim Kooperatifler

Tarım Kredi Kooperatiflerinin hukuki dayanağı olan 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'nun birinci maddesidir. Bu madde; 'Bu Kanunda yazılı hükümlerden faydalanılmak suretiyle üreticiler, aralarında ekonomik menfaatlerini korumak ve özellikle meslek ve geçimleriyle ilgili ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla karşılıklı yardım ilkesine dayanan ve tüzel kişiliği olan değişir ortaklı, değişir sermayeli Tarım Kredi Kooperatifleri kurabilirler' denilmektedir. Buna göre Tarım Kredi Kooperatifleri Ana sözleşmesi 6. Maddesine göre kooperatifin ortak sayısı sınırlandırılmaz fakat kuruluşta en az otuz ortak olması şarttır. Üreticilerin başvurması üzerine kooperatifin kurulmasına, çalışma

merkezi ve çalışma alanlarının tespit edilmesine Merkez Birliği yönetim kurulunca karar verilir (TKK Ana Sözleşmesi, Madde-2).

Tarım Kredi Kooperatifleri Anasözleşmesi madde 3'e göre; Kooperatif, 1581 Sayılı Kanun'un 21. Maddesine göre tescil ve ilana tabi değildir. Kurucu ortaklarca imzalanan kooperatif anasözleşmesinin noterce tasdikinden sonra, Merkez Birliği yönetim kurulunca Tarım ve Orman Bakanlığı'nın iznine sunulur. Bakanlığın izin ve tasdikinden sonra kooperatif tüzel kişilik kazanır.

Tarım Kredi Kooperatifleri'nin organizasyon yapıları 1581 Sayılı Kanun ile belirtilen hükümler doğrultusunda oluşturulan ana sözleşme ile belirlenmiştir. Birim kooperatifin en yetkili organı genel kuruldur. Genel kurul sonucunda 4 yıl için, 5 adet yönetim kurulu üyesi ve 2 denetçi seçilmektedir. Diğer kooperatif personelleri ise yönetim kuruluna bağlı olarak görev yapmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi Tarım Kredi Kooperatiflerinde faaliyet gösteren 1625 tane birim kooperatif vardır. Bu kooperatiflerin yönetim sistemi şekilde gösterilen teşkilat şemasına göre faaliyet göstermektedir.

4.1.1.2.2. Bölge Birlikleri

1581 sayılı kanunda belirtilen Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birliği Anasözleşmesi'ne göre kurulacak bölge birliğine bağlı olacak tarım kredi kooperatifleri arasında çalışma merkezi ve sınırları belirlenmiştir. 1581 Sayılı Kanun ile ek ve değişikliklerine göre belirli bölge birliği adı altında sınırlı sorumlu, değişir ortaklı ve değişir sermayeli kooperatif şeklinde bir tarım kredi kooperatifleri bölge birliği kurulmaktadır. Bölge Birliği Anasözleşmesi 2. Maddeye göre ise Bölge Birlikleri, ancak Merkez Birliği Anasözleşmesinin 4. Maddesinde belirtilen bölgelerde kurulur. Birliğin kurulmasına, çalışma merkezi ve çalışma alanının tespit edilmesine Merkez Birliği yönetim kurulunca karar verilir. Birliğin tescil, ilan ve tüzel kişilik kazanması ise anasözleşmenin 3. Maddesine göre 'Kurucu kooperatiflerce imzalanan ve noterce tasdik edilen bölge birliği anasözleşmesi, Merkez Birliği yönetim kurulunca Tarım ve Orman Bakanlığı iznine sunulur ve kuruluş işlemlerinin tamamlanmasından sonra, Birlik ticaret siciline tescil ile tüzel kişilik kazanır ve bu husus Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan edilir.' Kurulan bölge birliği Merkez Birliği'ne girmek mecburiyetindedir.

1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'na göre bölge birlikleri, ortak sayıları sınırlandırılmadan kuruluşta en az 30 ortak kooperatifin bir araya gelmesiyle oluşturulabilen ve ortak kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını

gerçekleştirmeleri yolunda faaliyette bulunmak ve çalışmalarını düzenlemek üzere kurulan yapılardır. Bölge birliğinin organları, genel kurul, yönetim kurulu, denetçiler ve bölge birliği müdürlüğüdür. 2019 yılı itibariyle coğrafi, iktisadi ve ulaşım şartları göz önüne alınarak tespit edilen 16 bölge birliğine bağlı iller aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4.3. Bölge Birliği Çalışma Merkezleri ve Faaliyet Alanları

Bölge No	Bölge Birliği	Bölge Birliğinin Faaliyet Alanları
1	Tekirdağ	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Çanakkale (Avrupa Yakası), İstanbul (Avrupa Yakası)
2	Balıkesir	Balıkesir, Bursa, Çanakkale (Anadolu Yakası)
3	Sakarya	Sakarya, Kocaeli, Bolu, Zonguldak, Bartın, Yalova, Karabük, Düzce, İstanbul (Anadolu Yakası)
4	İzmir	İzmir, Manisa, Aydın, Muğla, Denizli
5	Kütahya	Kütahya, Eskişehir, Uşak, Bilecik
6	Antalya	Antalya, Burdur, Isparta
7	Konya	Konya, Niğde, Aksaray, Karaman
8	Ankara	Ankara, Çankırı, Çorum, Kırıkkale, Kastamonu
9	Kayseri	Kayseri, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir
10	Sivas	Sivas, Tokat, Erzincan
11	Samsun	Samsun, Sivas, Amasya, Ordu
12	Trabzon	Trabzon, Rize, Gümüşhane, Giresun, Artvin, Bayburt
13	Erzurum	Erzurum, Kars, Ağrı, Ardahan, Iğdır
14	Malatya	Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl, Diyarbakır, Bitlis, Van, Hakkari, Muş
15	Gaziantep	Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis
16	Mersin	Mersin, Adana, Hatay, Osmaniye
17	Urfa	Şanlıurfa, Adıyaman, Mardin, Siirt, Şırnak, Batman

Kaynak: T.K.K. Merkez Birliği Web Sitesi, (www.tarimkredi.org.tr, 18.07.2020)

Tarım Kredi Kooperatiflerinde yukarıda tablodan görüldüğü üzere 17 bölge birliği bulunmaktadır. 2017 yılı nisan ayına kadar 16 bölge birliği ile faaliyet gösteren kuruluş, 6 Nisan 2017 tarihinde Şanlıurfa Bölge Birliğinin kurulmasıyla 17 bölge birliği olmuştur. Bölge birliklerinde de birim kooperatiflerinde olduğu gibi belirli bir hiyerarşik düzen ile faaliyetler devam etmektedir. Bölge birliklerinin hiyerarşik düzeninde en yetkili organ genel kuruldur. Genel kuruldan sonra denetçiler, yönetim kurulu, bölge birliği müdürü, hukuk işleri bürosu, kontrolör ve müdür yardımcısından oluşmaktadır.

4.1.1.2.3. Merkez Birliği

Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu esaslarına göre kurulmuştur. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Anasözleşmesine göre, bölge birlikleri arasında çalışma merkezi Ankara'da olmak üzere 1581 Sayılı Kanun ile ek ve değişikliklerine göre sınırlı sorumlu, değişir ortaklı ve değişir sermayeli Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği kurulmuştur. Yine Merkez Birliği Anasözleşmesi madde 2'ye göre kurucu bölge birliklerince imzalanan ve noterce tasdik edilen Merkez Birliği Anasözleşmesi Tarım ve Ormancılık Bakanlığı'nın iznine sunulur ve kuruluş işlemlerinin tamamlanmasından sonra, Merkez Birliği, ticaret siciline tescil ve ilan ile tüzel kişilik kazanır.

Merkez Birliği Anasözleşmesinin 3. Maddesinde, birliğin amacı 'Tarım Kredi Kooperatifleri ile Bölge Birliklerinin, müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmeleri yolunda faaliyette bulunmak ve her türlü çalışmalarını düzenlemek' olarak belirtilmiştir.

4.1.1.3. TKK Amacı ve alışma Konuları

1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve ana sözleşmeler ile kuruluşun içinde yer alan birim kooperatiflerin, bölge birliklerinin ve merkez birliğinin amaçları ve çalışma konuları belirtilerek düzenlenmiştir belirlenmiştir (Atik, 2014: 25). Tarım Kredi Kooperatiflerinin amacı ve çalışma konuları birim kooperatifler, bölge birlikleri ve merkez birliği olmak üzere  başlık altında anlatılacaktır.

4.1.1.3.1. Birim Kooperatifler

Tarım Kredi Kooperatifleri Ana sözleşmesinin 5. Maddesine göre üreticilerin ekonomik menfaatleri gözetilerek korunması, özellikle üreticilerin meslek ve geimleriyle ilgili ihtiyaçlarının yardım prensibine dayanılarak karşılanması olarak belirlenmiştir. Tarım Kredi Kooperatifleri Anasözleşmesine göre kooperatiflerin çalışma konularını şu şekilde sıralayabiliriz;

A) Ortakların:

- a) Kısa ve orta vadeli kredi ile her türlü tarımsal girdi ihtiyaçlarını karşılamak,
- b) Mahsullerini değerlendirmek ve pazarlamak,
- c) Müştereken faydalanabilecekleri her çeşit makine, ekipman ve tesisleri temin etmek.

- B) Ortak ve gerektiğinde diğer üreticilerin:
- Üretim ve zaruri tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak ve bu maksatla, Merkez Birliği yönetim kurulunun müsaadesi ile kuruluşlara iştirak etmek,
 - Hükümetçe görev verildiği takdirde, Devletçe yapılacak destekleme ödemelerine aracılık etmek,
 - El sanatlarını geliştirmek ve mamullerini değerlendirmek,
 - Mesleki ve teknik yönden bilgilerini arttırmak, sosyal ve kültürel konularla ilgili faaliyetlerde bulunmak, kurslar açmak, seminerler tertip etmek,
- C) Mevduat toplamak, bankacılık hizmetleri ve sigorta acenteliği yapmak.
- D) 1581 Sayılı Kanun ile ek ve değişikliklerine göre kurulmuş diğer kooperatifler, bölge birlikleri ve Merkez Birliği ile kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere banka ve sigorta şirketi kurmak veya bu kuruluşlara iştirak etmek,
- E) Bölge birliğince kendisine verilecek diğer görevleri yapmak. Kooperatif bu faaliyetlerini üst kuruluşlarca tespit edilecek genel uygulama esaslarına göre yürütür.

4.1.1.3.2.Bölge Birlikleri

Bölge birliklerinin amaçları ise Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birliği Anasözleşmesinin 5. Maddesinde ortak kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmeleri için faaliyette bulunmak ve çalışmalarını düzenlemek olarak belirtilmiştir. Buna göre bölge birliğinin çalışma konularını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kooperatiflerin finansman işlerini düzenlemek,
- Ortak mahsullerinin değerlendirilmesi ile ilgili işleri yürütmek,
- Gerektiğinde kooperatiflerin ihtiyaç duydukları üretim ve zaruri tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak veya imal etmek, imal eden kuruluşlara Merkez Birliği'nin müsaadesi ile iştirak etmek,
- Kooperatiflerin işlerinin kooperatifçilik prensiplerine ve mevzuat hükümlerine uygun olarak yürütülmesini sağlamak üzere gerekli tedbirleri almak, teknik ve idari yardımlarda bulunmak ve ortakların genel ve mesleki eğitim faaliyetlerini düzenlemek,
- Kooperatifleri denetlemek,
- Mevduat toplamak, bankacılık hizmetleri ve sigorta acenteliği yapmak,

- g) 1581 Sayılı Kanun ile ek ve değişikliklerine göre kurulmuş kooperatifler, diğer bölge birlikleri ve Merkez Birliği'nin kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, banka ve sigorta şirketi kurmak veya bu gibi kuruluşlara iştirak etmek,
- h) Merkez Birliğince kendine verilecek diğer görevleri yapmak,
- i) Devletçe kooperatiflere verilen desteklerden yararlanmak için gerekli tedbirleri almak.

4.1.1.3.3. Merkez Birliği

Merkez Birliği'nin çalışma konuları, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Anasözleşmesi 3. Maddesine göre, Tarım Kredi Kooperatifleri ile bölge birliklerinin, müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmeleri yolunda faaliyette bulunmak ve her türlü çalışmalarını düzenlemek olarak belirlenmiştir. Merkez Birliği Anasözleşmesine göre merkez birliğinin çalışma konularını şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Kooperatif ve bölge birliklerinin 1581 Sayılı Kanun ile ek ve değişiklikleri hükümlerine ve kooperatifçilik prensiplerine uygun olarak gelişmesini sağlamak, kooperatifçilik ve mesleki eğitim faaliyetlerinde bulunmak,
- b) Kooperatif ve bölge birliklerine finansman kaynakları temin etmek ve bunların geliştirilmesi için her türlü tedbirleri almak, kredi işlerinin düzenle yürütülmesini sağlamak,
- c) Kooperatif ve bölge birliklerinin üretim ve zarurî tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak, imal etmek ve ortak mahsullerinin değerlendirilmesi ile ilgili faaliyetleri rasyonel bir şekilde düzenlemek ve bu konularda her türlü teşebbüse girişmek veya iştirak etmek ve gerekli tesisleri kurmak, faaliyet konularına giren hususlarda ithalat ve ihracat yapmak,
- d) Kooperatif ve bölge birliklerinin görev ve çalışma konularının düzenle yürütülmesini sağlamak üzere genel uygulama esaslarını tespit etmek,
- e) Kooperatif ve bölge birliklerini denetlemek,
- f) Kooperatiflerle, bölge ve Merkez Birliği'nin personel politikasını tespit etmek ve yürütmek,
- g) Kooperatif ve bölge birliklerinin kuruluşuna karar vermek ve kuruluş merkezini ve çalışma alanını tespit etmek,
- h) Kooperatif ve bölge birliklerinin finansman ihtiyaçlarını karşılamak üzere tahvil çıkarmak,

- i) Hükümetçe finansman sağlanarak görevlendirildiğinde, Devlet destekleme alımları ile ilgili faaliyetleri yürütmek,
- j) Kooperatiflerin ve bölge birliklerinin toplayacakları mevduatın kullanılma şekil ve şartları ile bu konudaki üst kuruluşlarla olan bağlantılarını gösteren yönetmeliği hazırlayarak Tarım ve Orman Bakanlığı kanalı ile Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı'ndan izin almak,
- k) Birlik ve kooperatiflerce sağlanan kredi ile edinilen araç ve gereçlerin kullanılış şekil ve şartları ile amaca uygun olarak kullanıldığının kontrolünü gösteren bir yönetmelik hazırlamak,
- l) Bölge birlikleri ve kooperatiflerle, kredi ihtiyaçlarını da karşılamak üzere ortaklaşa bir banka ve sigorta şirketi kurmak veya bu gibi kuruluşlara iştirak etmek.

4.1.2. TKK'nin Tarımsal Üretime Yönelik Kredileri ve Tutarları

Tarımsal üretimin devamlılığı ve gelişmesi amacıyla Tarım Kredi Kooperatifleri, ortaklarının finansman ihtiyacını karşılama konusunda önemli bir katkı sağlamaktadır. Kurum, banka şubelerinin bulunmadığı köy, belde ve kasaba gibi küçük yerlerde de faaliyet gösterdiği için birçok çiftçiye finansman konusunda yardımcı olmaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri, üreticilerin tarımsal nitelikteki ayni ve nakdi kredi ihtiyaçlarını mümkün oldukça düşük maliyetle ve zamanında karşıladığı için ülke tarımına önemli katkılar sağlamaktadır. Tarımsal kredi kullandırmada Ziraat Bankası en çok kredi kullandıran kurum olmakla beraber ikinci sırada Tarım Kredi Kooperatifleri yer almaktadır (Ülker, 2011: 52).

Tarım Kredi Kooperatifleri, kuruluş amaçlarının başında ortakların her türlü kısa ve orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak gelmektedir. Ortaklarından sağlamış olduğu ortaklık payı yani sermaye ile kredi vermek yöntemiyle faaliyetlerini devam ettirmektedir. Tarım Kredi Kooperatifleri kredi kullandırma konusunda, kredi taleplerinin değerlendirilmesinde seçici davranmak maksadıyla, kendi iradesi ve günün koşullarına göre belirli kriterler belirlemiş ve belirlediği bu kriterlere göre kredi talepleri değerlendirilmektedir. Bir üreticinin Tarım Kredi Kooperatiflerinden kredi kullanabilmesi için öncelikle birim kooperatiflerden birine ortak olması gerekmektedir (İpek, 2013: 93).

Tarım Kredi Kooperatiflerinde kullanılan kredi türlerine baktığımızda, vadesi 1 yıldan az olan işletme kredileri, vadesi 1 yıldan fazla olan yatırım kredileri, tüketim kredileri, faizsiz krediler ve sabit faizli krediler olmak üzere dört ana başlıkta toplanmaktadır. İşletme kredileri ise üretim amaçlı nakdi ve ayni, sigorta primi, toprak analizi, hizmet bedeli, belge

karşılığı ve diğer olmak üzere kendi arasında altıya ayrılmaktadır. Yatırım kredilerini ise tarımsal araç-gereç, hayvancılık ve diğer yatırım kredileri olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Karagaytan, 2019: 31).

1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununun 3. maddesi ve Anasözleşmenin 5. Maddeleri uyarınca kooperatifler ortakların kısa ve orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu bağlamda Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından kullanılan kredi türleri anlatılacaktır.

4.1.2.1. İşletme Kredileri (Kısa Vadeli Krediler)

Ortakların tarımsal işletmesinin üretimde ihtiyaç duyduğu tohumluk, fide, kimyevi gübre, zirai mücadele ilacı, motorin, karma hayvan yemi, nadas, ekme, biçme, toplama, kurutma gibi faaliyetleri ile ilgili girdileri sağlamayı amaçlamıştır. Bunun yanında insan ve makine ücretlerinin ödenmesi, ortağın yıllık devam eden giderlerinin karşılanması ve işletme sermayesinin eksik olan unsurlarının tamamlanması amacıyla nakdi ve aynı olarak verilen kredilerdir (Demir, 2003: 100).

İşletme kredileri; ortağın tarımsal faaliyetlerini yürütmesi için gerekli girdilerin (nakit dahil) temini amacıyla azami 1 yıl vadeli olarak kullanılan kredilerdir. Su ürünleri yetiştiriciliği ile büyükbaş hayvan besiciliği (büyükbaş hayvan besiciliği konusundaki hayvan edindirme kredileri dahil) konularında 18 aya kadar vadeli kullanılan kredilerdir (TKK Faaliyet Raporu, 2019: 18).

Kısa vadeli işletme kredileri başlıca şunlardır.

4.1.2.1.1. Genel İhtiyaç Kredileri (Nakit Kredi)

İşletme sermayesinin noksan kalan unsurların tamamlanması amacıyla bitki koruma ürünleri, tohum, fide, fidan enerji ürünleri, yem gibi girdiler dışındaki üretim giderleri için gerekli finansman ihtiyacının karşılanması için o yılın üretiminden ödemek üzere en çok 1 yıl vadeli açılarak nakdi verilen kredilerdir (Demir, 2003: 100). Kullanılacak nakdi kredi miktarının, bu konuda Merkez Birliğince belirlenen limitler dahilinde kalmak kaydıyla ortağın beyannamesinde belirtilen üretim faaliyetleriyle uyumlu olması gerekmektedir (TKK Faaliyet Raporu, 2019: 18). Yıllar itibarıyla Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından ortaklarına kullanılan genel ihtiyaç kredi miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

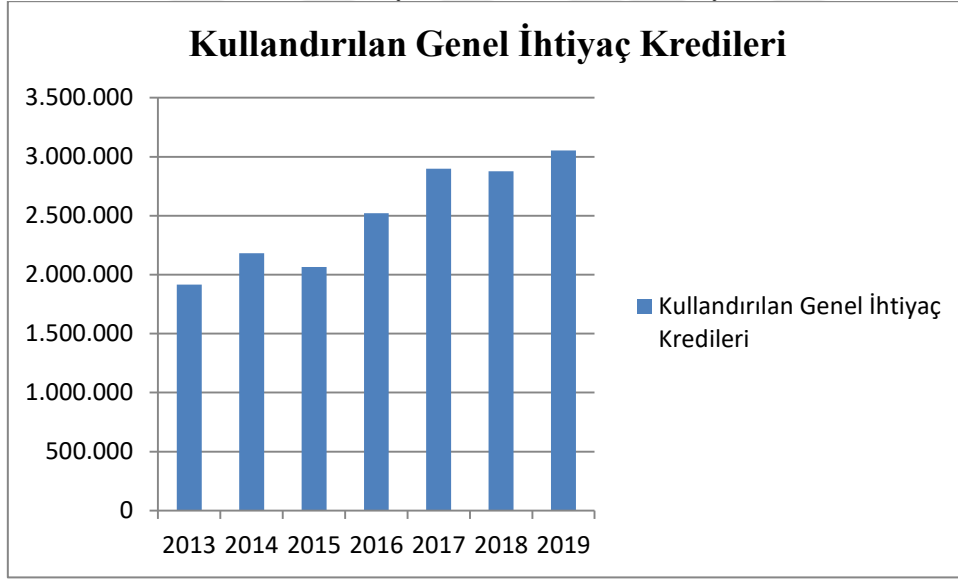
Tablo 4.4. Ortaklara Kullandırılan Genel İhtiyaç Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullandırılan Genel İhtiyaç Kredileri (Bin tl)
2013	1.915.046
2014	2.182.363
2015	2.064.669
2016	2.522.397
2017	2.899.349
2018	2.877.906
2019	3.052.838

**Kaynak: TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı
(www.tarimkredi.org.tr 18.07.2020)**

Tabloya baktığımızda Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına kullandırdığı genel ihtiyaç kredilerinin 2013 yılında 1.915,046 Bin TL ilen, son 7 yıl içinde artış gösterdiği ve 2019 yılında 3.052,838 Bin TL'ye ulaştığı görülmektedir. Yıllar itibariyle zaman zaman azalmalar olsa da geçtiğimiz yılda 174,932 Bin TL artış ile 3.052,838 Bin TL olmuştur. Yıllar itibariyle tarım sektörünün finanse etmek için kullandırılan genel ihtiyaç kredilerinin değişimini aşağıdaki grafikte daha net görebiliriz.

Grafik 4.1. Yıllar İtibariyle Kullandırılan Genel İhtiyaç Kredileri

Kaynak: TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

Yukarıdaki grafik incelendiğinde Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına kullandırdığı genel ihtiyaç kredileri genel anlamda artış göstermiştir. 2015 ve 2018 yılında bir miktar azalma olsa da genel anlamda artan bir seyir izleyerek geçtiğimiz yıl 3.000,00 Bin TL'nin üzerinde bir seviyeye ulaşmıştır.

4.1.2.1.2. Tohumluk, Fide ve Fidan Kredileri

Tarımsal üretimin başlangıcı tohumdur. Tohum, biyolojik ve kültürel çeşitliliğin temelini oluşturmakla beraber gıda zincirinin de ilk halkasıdır. Sertifikalı tohum resmi makamlarca fiziksel, biyolojik ve genetik değer bakımından özellikleri belirlenerek belgelenmektedir. Ülkelerin tarım sektörleri için tohum stratejik bir öneme sahiptir (Karagaytan, 2019: 38). Tarım Kredi Kooperatifleri de sertifikalı tohum tedarik etme ve ortaklarına tohum kredisi sağlamada önemli bir yere sahiptir.

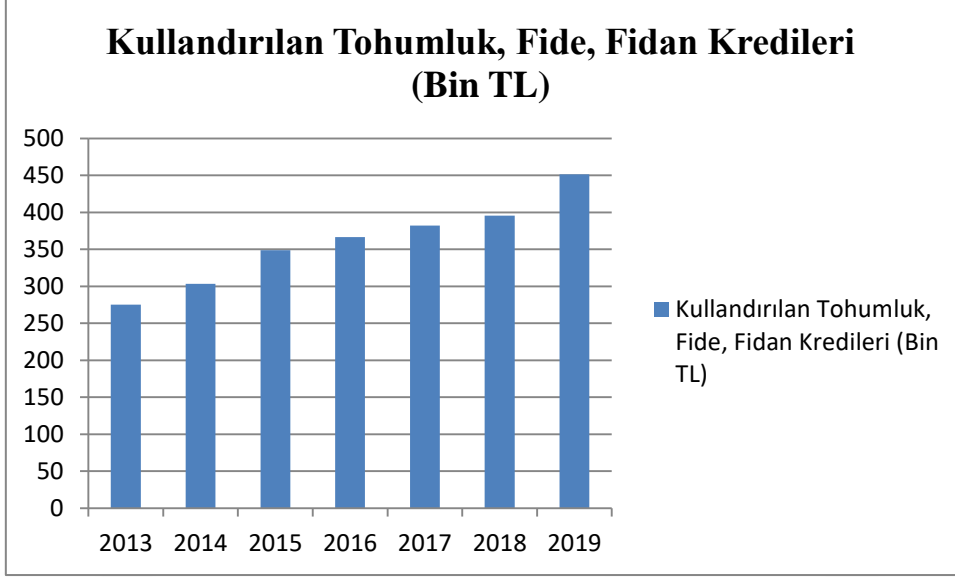
Bu bağlamda tohumluk, fide, fidan kredileri ürün yetiştirmeden elde edilecek verimi artırmak amacıyla ortaklara aynı olarak kullanılan ve vadesi en çok 1 yıl olan kredilerdir (Demir, 2003: 100). Aşağıdaki tablo 4.5'te ortaklara kullanılan tohumluk, fide ve fidan kredilerinin yıllara göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 4.5. Ortaklara Kullanılan Tohum, Fide, Fidan Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullanılan Tohumluk, Fide, Fidan Kredileri (Bin TL)
2013	275.085
2014	303.347
2015	348.669
2016	366.501
2017	382.167
2018	395.374
2019	451.157

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı
(www.tarimkredi.org.tr 18.07.2020)

Grafik 4.2. Ortaklara Kullandırılan Tohum, Fide, Fidan Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

Yukarıdaki tablo ve grafikte gösterildiği üzere Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına kullandırdığı tohumluk, fide, fidan kredilerini incelediğimizde yıllar itibariyle artış olduğu gözlemlenmektedir. 2013 yılında 275.085 Bin TL olan kredi türü 2019 yılına gelindiğinde 451.157 Bin TL'ye ulaşarak son 7 yıl içerisinde 2 katına yakın bir artış göstermiştir. Buna göre tarım sektöründe faaliyet gösteren çiftçilerin tarımsal finansman ihtiyacında tohumluk, fide, fidan tedarikinde Tarım Kredi Kooperatiflerinin kullandırdığı kredilerin önemini görmekteyiz.

4.1.2.1.3. Kimyevi Gübre Kredisi

Belirli toprakların üzerinde sürekli tarım yapıldığında, bu toprağın verimliliğini sürdürabilmesi ve bitki yetiştiriciliğine elvermesi için bitki ile kaldırılan ve çeşitli şekillerde kaybolan bitki besin elementlerinin toprağa yeniden kazandırılması gerekmektedir. Bu sebeple yapay gübreleme tarımsal üretim için vazgeçilmez bir girdidir (Şengül ve diğerleri, 2010: 2). Çiftçilerin üretim dönemi içerisindeki kimyevi gübre ihtiyaçlarını nakit olarak alamamaları durumunda Tarım Kredi Kooperatifleri kredi kullanarak üretim için gerekli olan gübre girdisini çiftçilere sağlamaktadır.

Bu bağlamda Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından kullandırılan kimyevi gübre kredileri en çok 1 yıl vadeli aynı olarak kullandırılan kredilerdir (Demir, 2003: 100). Aşağıdaki tabloda Tarım Kredi Kooperatifinin ortaklarına yönelik kullandırdığı kimyevi gübre miktarının yıllara göre dağılımı gösterilmektedir.

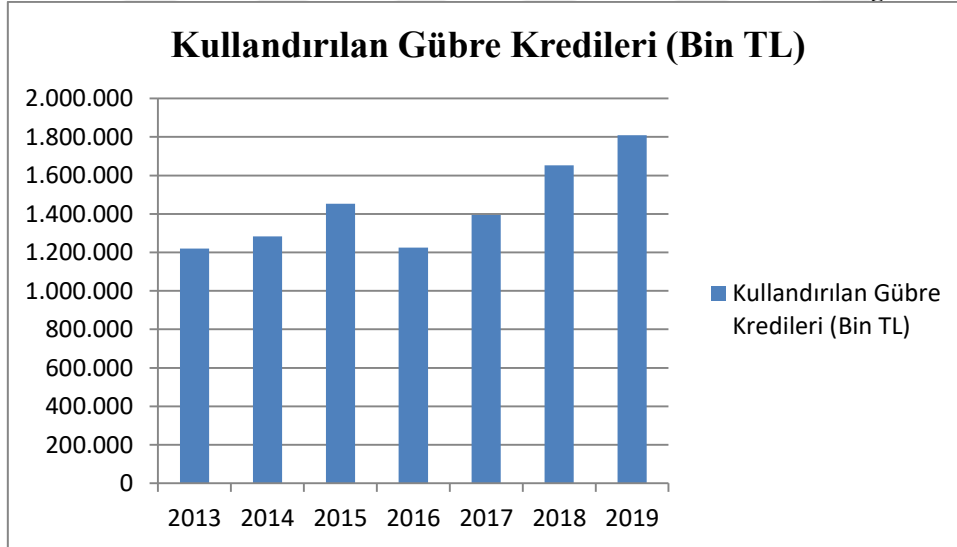
Tablo 4.6. Ortaklara Kullandırılan Gübre Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullandırılan Gübre Kredileri (Bin TL)
2013	1.219.329
2014	1.283.246
2015	1.453.146
2016	1.225.391
2017	1.394.681
2018	1.652.841
2019	1.808.926

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı (www.tarimkredi.org.tr), 18.07.2020.

Tablo 4.6’da görüldüğü gibi yıllar itibariyle ortaklara kullandırılan kimyevi gübre kredi miktarında genel anlamda bir artış olmuştur. 2013 yılında 1.219.329 Bin TL olan gübre kredi miktarı yıllar itibariyle kısmi artışlar göstererek 2019 yılında 1.808.926 Bin TL olmuştur. Aşağıdaki grafik incelendiğinde ise kullandırılan gübre kredileri 2016 ve 2017 yıllarında 2015 yılının altında kalmıştır. 2016 yılında 1.200.000 Bin TL civarındayken 2017 yılında 1.400.000 Bin TL, 2018 yılında 1.600.000 Bin TL’yi geçerek 2019 yılında 1.800.000 Bin TL’ye ulaşmıştır.

Grafik 4.3. Ortaklara Kullandırılan Gübre Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

4.1.2.1.4. Zirai Mücadele (İlaç) Kredileri

Modern tarım tekniklerinin ve girdilerinin kullanılmasıyla tarımsal ürünlerin verim ve kalitesini artırmak mümkün olmaktadır. Zirai mücadelede bitki koruma ürünleri içerisinde pestisit kullanımı modern tarımın bileşenlerinden birisidir. Tarımsal ürünü hastalık, zararlı ve

yabancı otların zararlarından korunabilmesi ve kaliteli üretimin güvence altına alınabilmesi için pestisit kullanımı gerekmektedir. Pestisit kullanımı kısa sürede etki göstermesi ve kolay kullanılabilmesi gibi nedenlerden 1940'lı yıllardan beri tarımsal üretimi artıran önemli bir bileşendir (Tiryaki ve diğerleri, 2010: 155). Bu anlamda ortakların tarımsal mücadelede her türlü haşere ve zararlı hastalıklara karşı gerekli olan zirai ilaç ihtiyaçlarının karşılanması için ortağa aynı olarak kredi kullanılmak suretiyle bölgesel mücadelelerde ortaklara verilen kredilerdir (Demir, 2003: 101).

Aşağıdaki tablo 4.7'de Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklara yönelik kullandığı zirai mücadele kredi miktarının yıllara göre dağılımı gösterilmektedir.

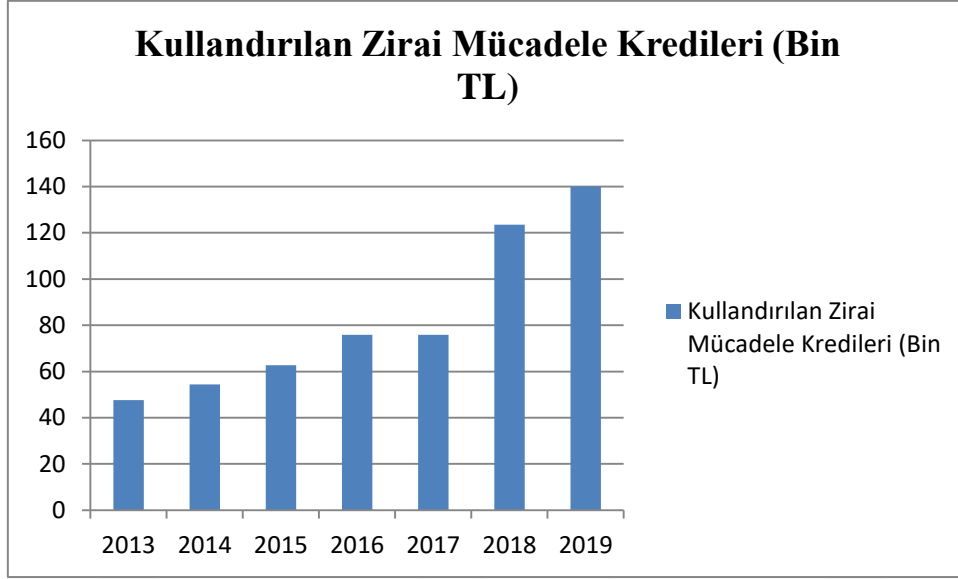
Tablo 4.7. Ortaklara Kullanılan Zirai Mücadele Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullanılan Zirai Mücadele Kredileri (Bin TL)
2013	47.577
2014	54.463
2015	62.782
2016	75.886
2017	75.886
2018	123.517
2019	139.991

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı
(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına kullandığı zirai mücadele kredilerine baktığımızda genel ihtiyaç, kimyevi gübre ve tohumluk kredilerine göre daha az miktarda olduğu görülmektedir. 2013 yılında 47.577 Bin TL, 2014 yılında 54.463 Bin TL, 2015 yılında 62.782 Bin TL, 2016 ve 2017 yıllarında aynı seviyede kalıp 75.886 Bin TL olarak kullanılmıştır. 2018 yılına gelindiğinde ise daha büyük bir artış göstererek 123.517 Bin TL olarak kullanılmıştır. Geçtiğimiz yıl ise bu rakam biraz daha artış göstererek 139.991 Bin TL olmuştur.

Grafik 4.4. Ortaklara Kullanılan Zirai Mücadele Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere ortaklara kullanılan zirai mücadele kredileri 2016-2017 yılları arasında aynı seviyede olmakla beraber son 7 yıl içinde sürekli bir artış göstermiş ve 2019 yılında 140.000 Bin TL seviyesine ulaşmıştır.

4.1.2.1.5. Hayvancılık Kredileri

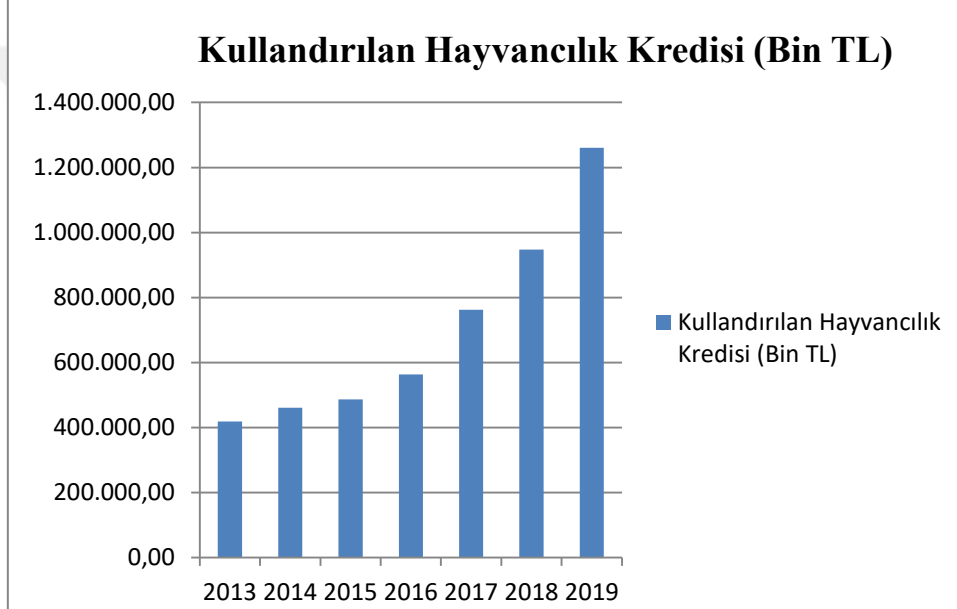
Bir tarım işletmesi olan veya arazisi olmadığı halde besicilik dahil hayvancılık ile uğraşan ortaklara hayvanların cinsi ve miktarı dikkate alınarak aynı olarak verilen karma yem kredileridir. Hayvancılık kredileri yem olarak kullanıldığında vadesi en fazla 1 yıl olmaktadır. Hayvancılık kredileri, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, arıcılık, kümes hayvancılığı, ipek böcekçiliği ve benzeri grupları kapsamaktadır (Demir, 2003: 101). Aşağıdaki tabloda ortaklara kullanılan hayvancılık kredilerinin yıllara göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 4.8. Ortaklara Kullandırılan Hayvancılık Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullandırılan Hayvancılık Kredileri (Bin TL)
2013	418.690
2014	460.808
2015	486.736
2016	563.627
2017	762.373
2018	947.663
2019	1.260.221

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı
(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Grafik 4.5. Ortaklara Kullandırılan Hayvancılık Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından ortaklarına kullandırılan hayvancılık kredilerinin yıllara göre dağılımına bakıldığında, grafikten de görüldüğü üzere sürekli bir artış olmuştur. 2013 yılında 418.690 Bin TL olan bu rakam 2019 yılında 1.260.221 Bin TL olarak büyük bir artış göstermiştir. 2016 yılına gelinceye kadar daha küçük miktarlarda artış olurken 2016 yılından sonraki 3 yılda daha büyük oranlarda artış olmuştur. Buna göre 2018 yılında 312.558 Bin TL bir artışla % 33'e yakın bir artış gerçekleşmiştir.

4.1.2.1.6. Motorin Kredileri

Tarım sektöründe yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte makineleşme de önemli bir artış olmuştur. Makineleşmenin artışı ile birlikte tarımsal üretimde mazotun önemi giderek artmıştır. Uluslararası piyasalarda kısıtlı olan arza rağmen, talebin artışı ve uluslararası krizler sebebiyle motorin fiyatının yükselmesi tarımsal üretimdeki maliyet içinde oldukça yüksek yer kaplamaktadır (Dellal vd., 2007: 19).

Motorin kredileri, tarımsal üretimde kullanılan traktör, biçerdöver, balya makinesi gibi makineli araçlarda kullanılmak üzere verilen aynı kredilerdir (Demir, 2003: 101).

Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarının motorin ihtiyacını dönemsel anlaşmalar yaparak anlaştığı firmadan temin etmektedir. Şu an yapılan anlaşma doğrultusunda motorin tedariki Petrol Ofisi firmasından yapılmaktadır (Karagaytan, 2019: 41).

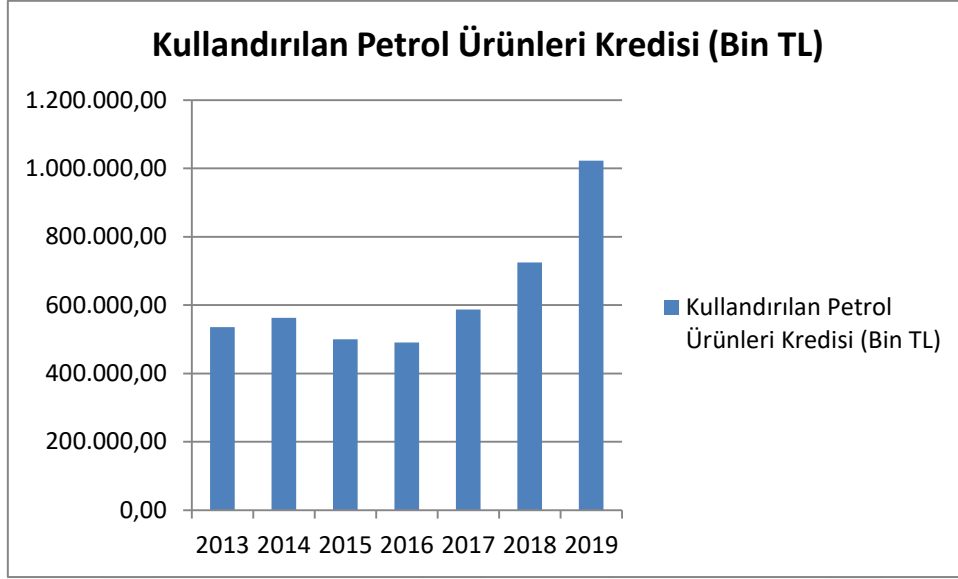
Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle ortaklara kullandırılan petrol ürünleri kredilerinin miktarı gösterilmektedir.

Tablo 4.9. Ortaklara Kullandırılan Petrol Ürünleri Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullandırılan Petrol Ürünleri Kredileri (Bin TL)
2013	535.263
2014	563.010
2015	500.481
2016	490.945
2017	587.571
2018	724.439
2019	1.023.058

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı
(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Grafik 4.6. Ortaklara Kullandırılan Petrol Ürünleri Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

Yukarıdaki tablo ve grafikte Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına kullandırdığı petrol ürünleri kredileri incelendiğinde; 2013 yılında 535.263 Bin TL olan kredi miktarı sonraki 3 yılda azalmakla beraber 2017 yılından sonra artan bir seyir izlemiştir. 2017 yılında 587.571 Bin TL olan motorin kredisi miktarı 2018 yılında 724.439 Bin TL'ye çıkarak 2019 yılında ise % 33'e yakın bir artış ile 1.023.058 Bin TL olarak kullandırılmıştır.

4.1.2.1.7. Tüketim Kredileri

Ortakların, Tarımsal kredi kapsamına girmeyen ihtiyaçlarının karşılanması için aynı ve belge karşılığı olarak kullandırılan İşletme ve Yatırım kredileridir. (TKK, 2015/1781 Sayılı Genelge)

Ortakların ısınma için kömür ve Tarım Kredi Kooperatifi iştiraki olan Tarım Kredi Birlik şirketi tarafından üretilen gıda ürünleri için kullandırılan vadesi en çok 1 yıl olarak açılan kredilerdir. Aşağıdaki tabloda ortaklara kullandırılan tüketim kredisi miktarları yıllar itibarıyla gösterilmektedir.

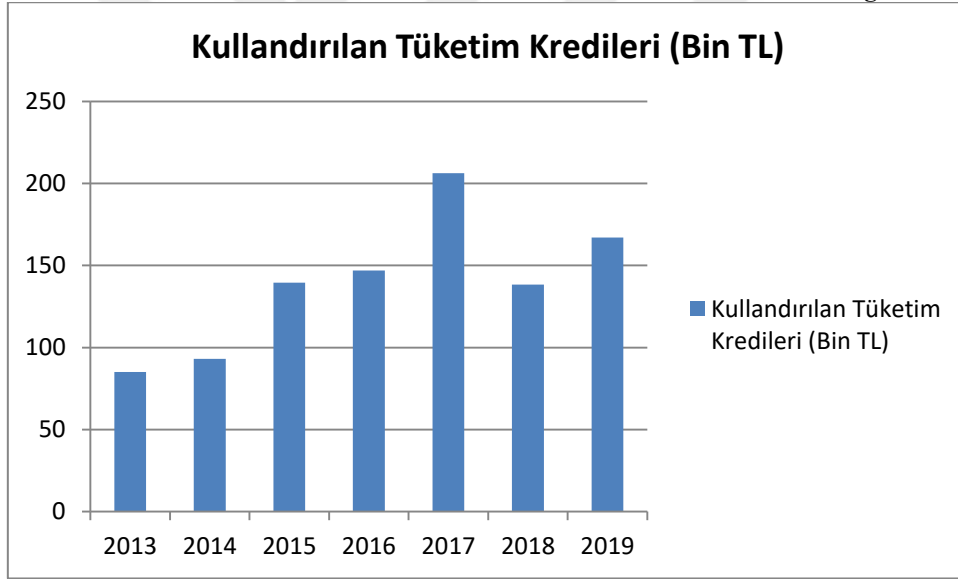
Tablo 4.10. Ortaklara Kullandırılan Tüketim Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullandırılan Tüketim Kredileri (Bin TL)
2013	85.164
2014	93.169
2015	139.521
2016	146.941
2017	206.221
2018	138.433
2019	167.025

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı
(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

2013 yılında 85.164 Bin TL olan ortaklara yönelik kullandırılan tüketim kredi miktarı yıllar itibariyle artış göstererek 2019 yılına gelindiğinde 164.025 Bin TL olmuştur. Yıllara göre kullandırılan tüketim kredilerinin artış azalış miktarları aşağıdaki grafikte daha net gösterilmektedir.

Grafik 4.7. Ortaklara Kullandırılan Tüketim Kredileri Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına yönelik kullandığı tüketim kredi miktarlarına bakıldığında, 2013 yılında 100.000 Bin TL'ye yakın bir seviyede iken 2014 yılında küçük bir artış göstererek yine aynı seviyelerde kalmıştır. 2015 yılında ise daha büyük bir artış ile 150.000 Bin TL'ye yaklaşmıştır. 2016 yılında yine az bir artış göstermiş ve 2017 yılında 200.000 Bin TL'yi geçmiştir. Sonraki yıl yine azalarak 150.000 Bin TL'nin altında bir tutarda kalıp, geçtiğimiz yıl 167.025 Bin TL'ye ulaşarak yine artış göstermiştir.

4.1.2.1.8. Sigorta Primi Kredileri

Ortakların tarımsal üretimleri ile hayvansal varlıklarının teminat altına alınması amacıyla ortakların doğal afet ve hastalık gibi beklenmeyen durumlardan en az zararla çıkması için yapılan tarımsal sigortaların prim bedelleri için kullanılan kredilerdir. Tarımsal krediler, Merkez Birliğince belirlenecek diğer sigorta konularındaki sigorta prim bedelleri içinde kullanılabilir (İpek, 2013: 94). Aşağıdaki tabloda ortaklara kullanılan sigorta primi kredisi miktarları yıllar itibarıyla gösterilmektedir.

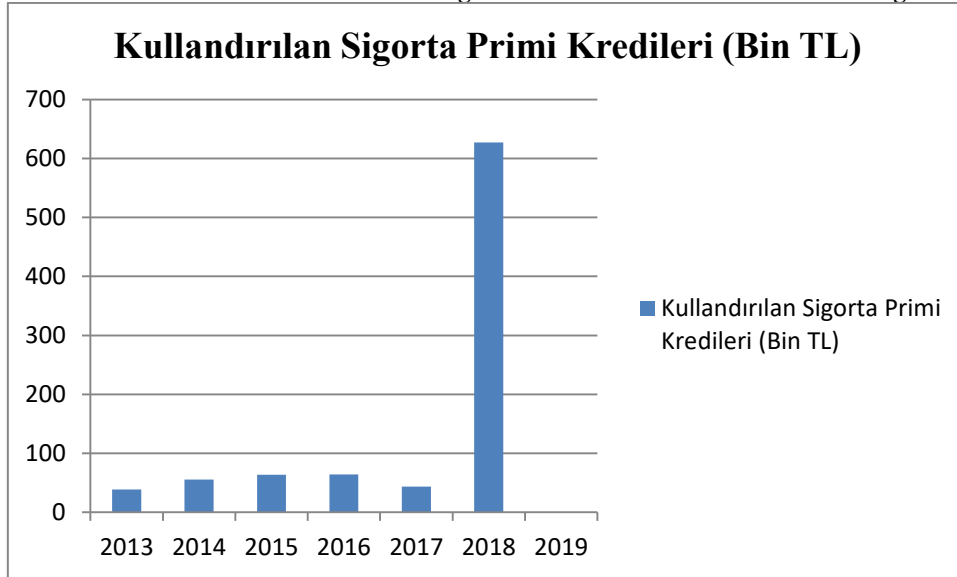
Tablo 4.11. Ortaklara Kullanılan Sigorta Primi Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullanılan Sigorta Primi Kredileri (Bin TL)
2013	38.532
2014	55.343
2015	63.563
2016	64.201
2017	43.571
2018	627
2019	0

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Grafik 4.8. Ortaklara Kullanılan Sigorta Primi Kredileri Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına kullandığı sigorta primi kredi miktarına bakıldığında ise 2018 yılına kadar 100.000 Bin TL'nin altında kaldığı görülmektedir. 2018

yılına kadar artış ve azalışlar göstererek 2018 yılında yüksek bir artış ile 627.000 Bin TL olarak kullanılmıştır. Geçtiğimiz yıl ise sigorta primi kredisi sıfır seviyesine inerek hiç kullanılmamıştır.

4.1.2.1.9. Toprak Analizi Kredileri

Ortakların üzerinde tarımsal üretim faaliyetinde bulunduğu toprakların yapısına göre gereğinden az veya fazla gübre kullanmalarının önlenmesi, toprak yapısının belirlenmesi, kaliteli ve yüksek kalitede ürün yetiştirilmesi ve doğru gübre kullanılmasının yaygınlaştırılması amacıyla yapılan toprak analizi bedelleri ve sair masraflar için kullanılan kredilerdir (TKK Faaliyet Raporu, 2019: 19).

4.1.2.1.10. Diğer İşletme Kredileri

Ortakların tarımsal üretimlerinin gerçekleştirilmesi için yukarıda belirtilenlerin dışında ortaya çıkacak Merkez Birliğince belirlenen girdi ve finansman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılan kredilerdir (TKK Faaliyet Raporu, 2019: 19). Yıllar itibariyle kullanılan diğer işletme kredisi miktarları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

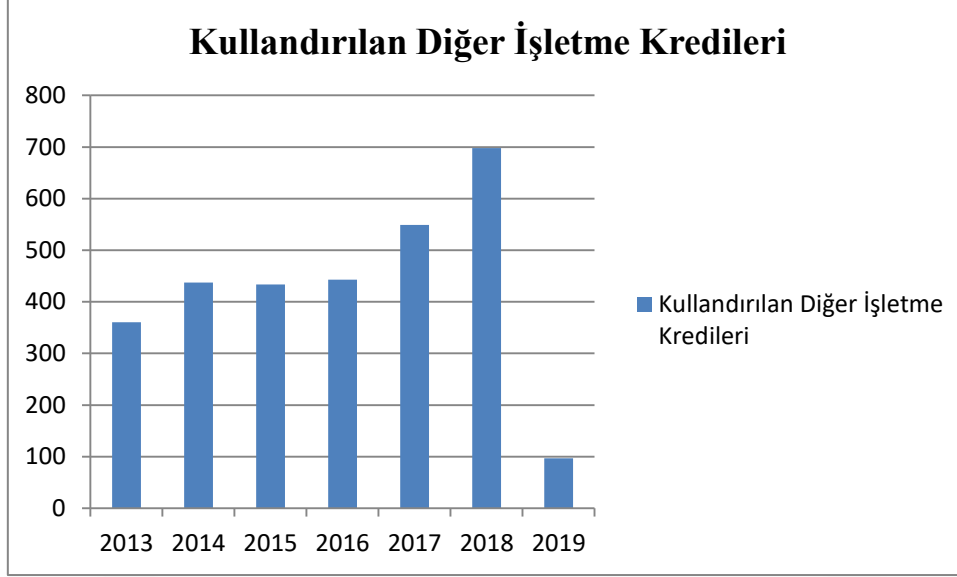
Aşağıdaki tablo ve grafikte son 7 yıl içinde ortaklara kullanılan diğer işletme kredisi miktarları gösterilmektedir. Bu verilere baktığımızda 2013 yılında 360.145 Bin TL olarak kullanılan bu kredi türü sonraki dönemler de artış ve azalış göstererek 2018 yılında 698.140 Bin TL olarak kullanılmıştır. Geçtiğimiz yıl ise yüksek bir düşüş göstererek 96.409 Bin TL ile oldukça düşük seviyede kalmıştır.

Tablo 4.12. Ortaklara Kullanılan Diğer İşletme Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullanılan Diğer İşletme Kredileri (Bin TL)
2013	360.145
2014	437.460
2015	433.439
2016	442.947
2017	548.705
2018	698.140
2019	96.409

Kaynak: TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı (www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Grafik 4.9. Ortaklara Kullandırılan Diğer İşletme Kredilerinin Kredileri Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı
(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

4.1.2.2. Yatırım Kredileri (Orta Vadeli Krediler)

Yatırım kredileri; tarımsal işletmenin canlı ve cansız demirbaş unsurlarını oluşturan her çeşit tarımsal araç-gereç, traktör, biçer-döver, tarımsal araç lastikleri, sergi ve örtü malzemesi, arı kovanı, su ürünleri ekipmanları, ipekböcekçiliği ve kümes hayvancılığında kullanılan canlı ve cansız donatma malzemeleri ve irat hayvanlarının sağlanması yanında bitkisel üretime yönelik fidan ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla açılan kredilerdir. Bu kapsamda kullanılacak kredilere en çok 4 yıla kadar vade verilebilecektir (TKK Faaliyet Raporu, 2019: 19). Tarım Kredi Kooperatiflerince kullanılacak yatırım kredileri için, Merkez Birliği veya Bölge Birliği belirli firmalar ile anlaşma yapmaktadır. Yatırım kredisi kullanacak ortak ihtiyacı olan araç gereci anlaşması olan firmalardan satın alarak ödemesini kooperatiftan kullanacağı kredi ile yapar. Tarım Kredi Kooperatifleri ile firma ile anlaşma yapılırken, ilgili firma ortağa verilecek olan tarımsal araç gereçlerin tarımsal kullanıma uygunluğu ve teknik özelliklerini kuruma verdiği deney raporları ile göstermek zorundadır. Böylece ortak adına tarıma elverişli olmayan ve teknik olarak yeterli görülmeyen araç gereçlerin satışı engellenmiş olur (İpek, 2013: 94).

4.1.2.2.1. Tarımsal Araç-Gereç (Donatma) Yatırım Kredileri

İşletmenin faaliyetini sürdürmesinde ihtiyaç duyulan traktör, biçer-döver, her çeşit tarım araç-gereci, tarımsal araç lastikleri, sergi ve örtü malzemesi gibi konularda ortakların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla en çok 4 yıla kadar vadeli olarak kullandırılan

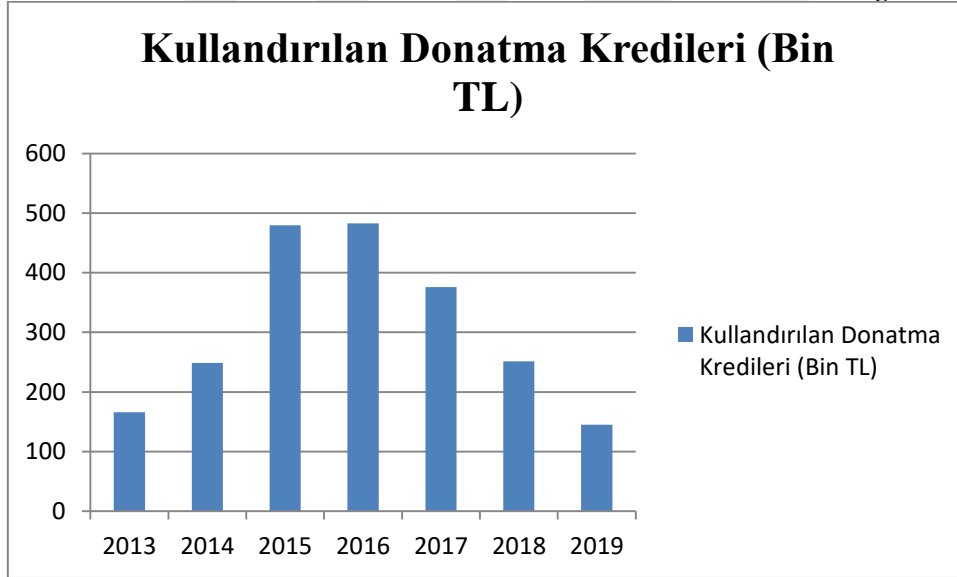
kredilerdir. Kooperatifçe verilecek kredilerden yararlanılarak temin edilecek araç gereçlerin kurumca anlaşma yapılan firmalardan ve kullanılacak kredilerle satışı kabul edilen araç ve gereçlerden olması gerekmektedir (TKK Faaliyet Raporu, 2019: 20). Tarım Kredi Kooperatifi ortaklarına yönelik kullanılan tarımsal araç gereç kredisi miktarı aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle gösterilmektedir.

Tablo 4.13. Ortaklara Kullanılan Donatma Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullanılan Donatma Kredileri (Bin TL)
2013	166.070
2014	248.392
2015	479.371
2016	482.770
2017	375.790
2018	251.210
2019	144.756

Kaynak: TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı
(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Grafik 4.10. Ortaklara Kullanılan Donatma Kredileri Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

Ortaklara kullanılan donatma kredilerinin yıllara göre dağılımına bakıldığında, 2013 yılından 2016 yılına kadar sürekli bir artış olduğunu görmekteyiz. 2013 yılında 166.070 Bin TL olan donatma kredisi 2016 yılında 482.77 Bin TL olarak 316.7 Bin TL'lik bir artış göstermiştir. 2016 yılından sonraki 3 yılda ise sürekli bir azalma olmuştur. 2019 yılına geldiğimizde 144.756 Bin TL olarak kullanılmıştır.

4.1.2.2.2. Hayvancılık Yatırım Kredileri

Ortakların ihtiyacına yönelik büyükbaş ve küçükbaş irat hayvanı, arı kovanı ve kolonisi, su ürünleri ekipmanı, ipek böcekçiliği kümes hayvancılığında kullanılan canlı ve cansız donatma malzemelerinin tedariki için 4 yıla kadar vadeli olarak kullanılan yatırım kredileridir (İpek, 2013: 95).

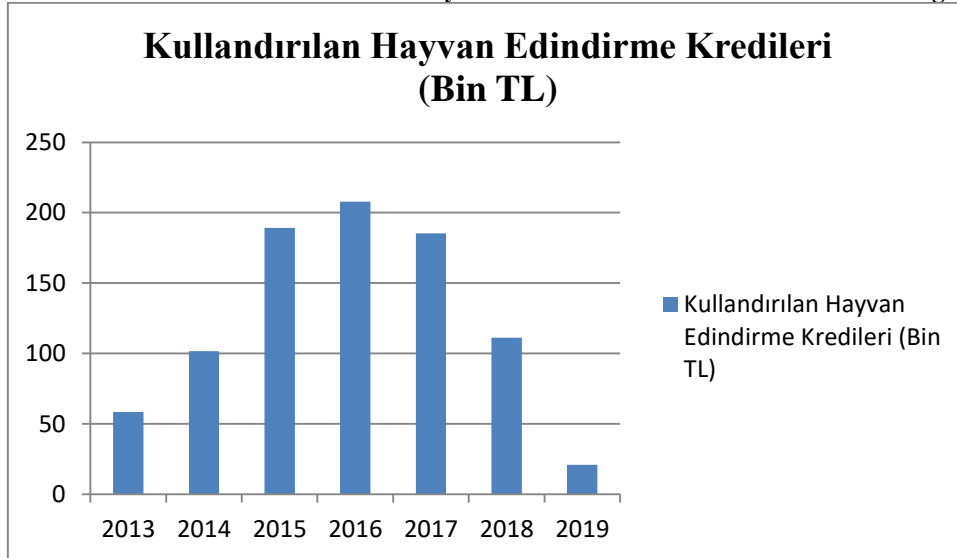
Aşağıdaki tabloda ortaklara kullanılan hayvancılık yatırım kredi miktarları yıllar itibariyle gösterilmektedir.

Tablo 4.14. Ortaklara Kullanılan Hayvan Edindirme Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullanılan Hayvan Edindirme Kredileri (Bin TL)
2013	58.426
2014	101.575
2015	189.132
2016	207.752
2017	185.323
2018	111.226
2019	20.897

Kaynak: TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı
(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Grafik 4.11. Ortaklara Kullanılan Hayvan Edindirme Kredileri Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Ortaklara kullanılan hayvan edindirme kredilerine bakıldığında ise donatma kredilerindeki grafikte benzer bir seyir izlediğini görmekteyiz. 2016 yılına kadar sürekli artış

gösteren bu krediler 2016 yılından sonra düşmeye başlamıştır. Son 7 yıl içindeki verilere göre en yüksek seviyeyi 2016 yılında 207.752 Bin TL ile kullanılırken 2019 yılına gelindiğinde bu rakam 20.897 Bin TL olarak oldukça düşük kalmıştır.

4.1.2.2.3. Diğer Orta Vadeli Yatırım Kredileri

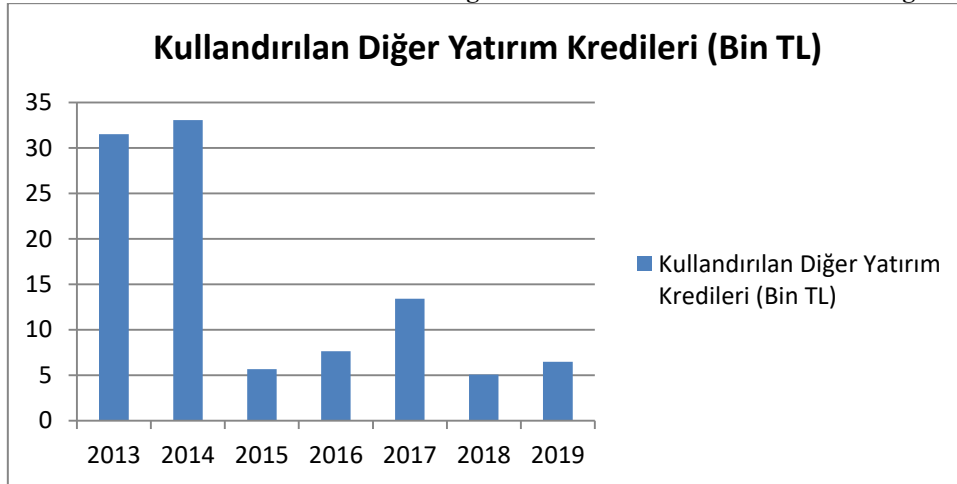
Ortakların tarımsal faaliyetleri yanında bölgenin özelliklerine göre, üretimlerini artırıcı, geliştirici ve üretim faaliyetlerini destekleyici konularda (motosiklet, motosiklet yük sepeti, yük taşıma aracı, konteyner vb.) ve ortak aile fertlerinin üretimde bulunmalarını sağlamak amacı ile Merkez Birliğince tespit edilen konularda en çok 4 yıla kadar vade ile kullanılan kredilerdir (İpek, 2013: 95). Aşağıdaki tabloda ortaklara kullanılan diğer orta vadeli yatırım kredi miktarları yıllar itibariyle gösterilmektedir.

Tablo 4.15. Ortaklara Kullanılan Diğer Yatırım Kredilerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kullanılan Diğer Yatırım Kredileri (Bin TL)
2013	31.489
2014	33.049
2015	5.655
2016	7.616
2017	13.411
2018	5.055
2019	6.449

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı (www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Grafik 4.12. Ortaklara Kullanılan Diğer Yatırım Kredileri Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı

Kullanılan diğer yatırım kredilerine baktığımızda, donatma kredileri ve hayvan edindirme kredilerine göre daha düşük seviyelerdedir. 2013 yılında 31.489 Bin TL olan diğer

donatma kredileri 2014 yılında bir miktar daha artarak 33.049 Bin TL olarak kullanılmıştır. Bir sonraki yıl ise yüksek bir düşüş olmuş ve 5.656 Bin TL olarak kullanılmıştır. Grafikteki verilere göre sonraki 4 yıl içinde artış ve azalışlar olduğunu görmekteyiz. Geçtiğimiz yıl ise bu kredi türü 6.449 Bin TL olarak kullanılmıştır.

Aşağıdaki tablo 4.16’da Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına kullandığı kredileri işletme ve yatırım kredisi başlıkları altında kredi gruplarına göre yıllar itibariyle gösterilmektedir.

Tablo 4.16. TTK'nin Ortaklarına Kullandırdığı Kredilerin Gruplarına Göre Dağılımı

Ortaklara Kullandırılan Kredinin Gruplarına Göre Dağılımı (Bin TL)							
İşletme Kredisi	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Δ%
Genel İhtiyaç	2.182.363	2.064.669	2.522.397	2.899.349	2.877.906	3.052.838	6,08
Tohum, Fide Ve Fidan	303.347	348.669	366.501	382.167	395.374	451.157	14,11
Gübre	1.283.246	1.453.146	1.225.391	1.394.681	1.652.841	1.808.926	9,44
Zirai Mücadele	54.463	62.782	75.886	86.659	123.517	139.991	13,34
Hayvancılık	460.808	486.736	563.627	762.373	947.663	1.260.221	32,98
Petrol Ürünleri	563.010	500.481	490.945	587.571	724.439	1.023.058	41,22
Su Ürünleri	5.703	7.702	5.563	5.255	5.049	2.846	- 43,63
Tüketim	93.169	139.521	146.941	206.221	138.433	167.025	20,65
Sigorta Primi	55.343	63.563	64.201	43.571	627	0	-100
Diğ. İşl. Kredileri	437.460	433.439	442.947	548.705	698.140	96.409	- 86,19
Yatırım Kredisi	2014	2015	2016	2017	2018	2019	%
Donatma	248.392	479.371	482.770	375.790	251.210	144.756	- 42,38
Sulama Sistem	107.692	125.432	121.343	79.934	53.210	22.365	- 57,97
Yapı Ve Tesis	17.521	44.846	40.515	48.195	41.802	25.314	- 39,44
Hayvan Edindirme	101.575	189.132	207.752	185.323	111.226	20.897	- 81,21
Fidan	446	652	834	109	0	26	100
Diğer Yatırım	33.049	5.655	7.616	13.411	5.055	6.449	27,58
Genel Toplam	5.947.587	6.405.799	6.765.229	7.619.314	8.026.493	8.222.278	2,44

Kaynak: TTK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı
(www.tarimkredi.org.tr) 18.07.2020

Tarım Kredi Kooperatifleri Türkiye’de 1863 yılında tarımsal kredi kullandırmaya başlayan ilk kurumdur (TKK Kuruluş Mevzuatı). 150 yıldan fazla süredir Türkiye’de tarım sektörüne hizmet eden köklü bir kurum olması ile tarım sektörü açısından önemi büyüktür. Çalışmanın bulgular bölümünde istatistiksel veriler ışığında anlatılan bulgulardan da anlaşılacağı üzere Türkiye’de tarım sektörü finansmanı alanında büyük bir rol üstlenmektedir. Türkiye’de birçok il, ilçe, kasaba hatta köylerde bile faaliyet gösteren Tarım Kredi Kooperatifleri tarım sektöründe faaliyet gösteren üreticilerin birçoğuna finansman sağlamaktadır. Tablo 4.16’den da anlaşılacağı üzere TKK birçok tarımsal kredi alanında üreticilere finansman imkanı sunmaktadır.

Kurum tarımsal ihtiyaçlara yönelik kısa vadeli işletme kredileri ve uzun vadeli yatırım kredileri sağlamaktadır. İşletme kredileri olarak; genel ihtiyaç kredisi, tohum, fide, fidan kredisi, gübre kredisi, ilaç kredisi, yem kredisi, motorin kredisi, su ürünleri kredisi, tüketim kredisi ve diğer işletme kredisi gibi kredi çeşitlerini kullandırmaktadır. Yatırım kredisi olarak ise; donatma kredisi, sulama sistemleri kredisi, yapı ve tesis kredisi, hayvan edindirme kredisi, fidan kredisi ve diğer yatırım kredileri gibi krediler kullandırmaktadır. Tarımsal üretimin her aşamasına yönelik gerekli girdi ihtiyacı kurumun sisteminde mevcuttur. Ayrıca kurum tarımsal girdi sağlama konusunda çoğunlukla kendi iştirakleri ile faaliyet göstermektedir. TKK, Türkiye’de ve dünyada tarımsal finansman anlamında bu kadar kapsamlı tarımsal girdi sağlayan nadir kuruluş örneklerindedir.

Tarım Kredi Kooperatifleri kullandığı krediler ile doğrudan finansman sağlamanın yanında dolaylı yollardan da tarımsal finansman sağlamaktadır. Bu anlamda kurumun iştiraki olan Tarım Kredi Birlik Tarım Ürünleri A.Ş. son yıllarda oldukça aktif bir şekilde sektörde yer almaktadır. TK Birlik, Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarından ve diğer çiftçilerden aldığı doğal kaliteli ürünleri kendi tesislerinde işleyerek ya da işleterek kooperatifler ve kooperatif marketler aracılığı ile tüketicilere ulaştırmaktadır. TK Birlik ilk şubesini 2017 yılında açmıştır. Başlangıçta fiyat dengesini sağlamak amacıyla büyükşehirlerde kurulmaya başlayan Kooperatif Marketler, tüketicilerin tamamına ulaşmak ve hizmet sunmak amacıyla yurt genelinde şube sayısını artırmaya devam etmektedir. Kurum en son 2021 yılının Ocak ayında 174. Şubesini Ankara Eryaman’da açmıştır. Tarım Kredi Kooperatifleri iştiraki olan TK Birlik, marketleşme yolu ile hem çiftçinin ürettiği ürünleri piyasa fiyat istikrarsızlıklarına karşı değerinde alarak çiftçiye dolaylı yoldan finansman sağlamayı hem de tüketiciye kaliteli ve uygun fiyatlı ürün sunmayı amaçlamıştır.

Çalışmanın sonraki kısmında dünyada tarım sektörünün genel durumu ve bazı ülkelerdeki tarımsal finansman yöntemleri incelenecektir.

4.2. Bazı Ülkelerdeki Tarımsal Kredi Mekanizmaları Örnekleri

Çalışmasının bu kısmında dünyada tarım sektöründe önde gelen ülkelerde uygulanan finansman yöntemleri incelenerek, Türkiye'deki finansman yöntemlerinin eksik yönleri ve uygulanması gereken yöntemlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

4.2.1. Dünyada Tarım Sektörünün Genel Görünümü

Son yıllarda tarım sektörünün gündeminde olan konular, yüksek verim elde etmek yolunda unutilan aile işletmeciliği, tarımda kadın, sürdürülebilir ve yeşil tarım gibi konulardır. Besin arzı konusunda gıda güvenliğinin su ve gıda güvenilirliği, gıda konusunda ise sağlıklı yaşam kalitesini artırmak gibi konular da önem taşımaktadır. Bunun yanında uzun dönemde gıda üretimini sınırlayabilecek olan iklim değişikliği, tarım ve tarım sektörü dışında gelişen ekonomik krizler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan finansman sıkıntısı, fiyat istikrarsızlığı gibi küresel gelişmeler ve birde tarımda yeni teknolojik gelişmeler için araştırma ve geliştirme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemini ortaya çıkarmaktadır (TİM Tarım Raporu, 2017: 17).

Tarımsal katma değer değişik tanımlara göre dünya GSYH'sının %3 - %6'sını oluşturmaktadır. Türkiye'de 1970'lerde %30 olan bu oran günümüzde %8'e düşmüştür. Toplam GSYH'nın %78'ini üreten 20 ülke, tarımsal GSYH'nın da % 56'sını oluşturmaktadır. Dünya nüfusunun 800 milyondan fazla kısmı yaşamını idame ettirebilmek için gerekli enerjiyi sağlayacak seviyede beslenememektedir. Gıda güvenliği olmayan nüfusun büyük bir bölümü gelişmekte olan ülkelerde, onun da büyük kısmı Asya ve Afrika'da yaşamaktadır (TİM Tarım Raporu, 2017: 17).

4.2.1.1. Dünyada Tarım Ormanlık ve Balıkçılığın GSYİH İçindeki Payı

Aşağıdaki tabloda 1997-2007 yılları arasındaki tarım, ormanlık ve balıkçılığın GSYİH içindeki payı oransal olarak gösterilmektedir. Tabloda dünya genelindeki tarım sektörü GSYİH oranının yanında, ülke gruplarına göre düşük gelirli ülkeler, alt orta gelirli ülkeler, üst orta gelirli ülkeler, yüksek gelirli ülkeler olmak üzere farklı kategorilere göre ayrılmıştır.

Tablo 4.17. Farklı Gelir Seviyesindeki Ekonomilerde Tarım, Ormanlık ve Balıkçılığın GSYİH İçindeki Payı

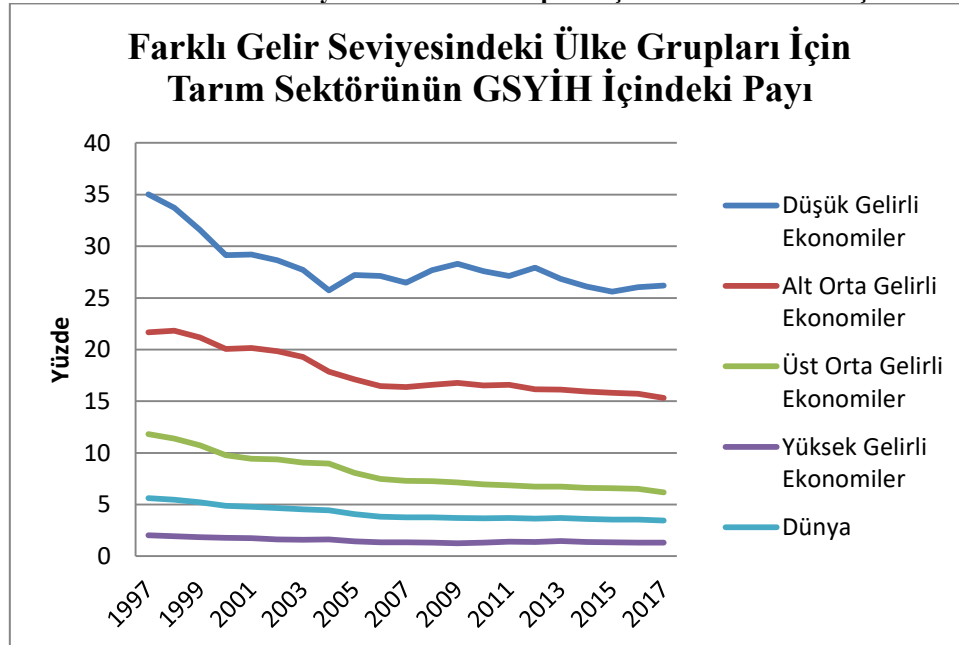
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Düşük Gelirli Ekonomiler	35,02	33,71	31,59	29,15	29,19	28,65	27,70	25,72	27,20	27,11	26,48
Alt Orta Gelirli Ekonomiler	21,66	21,80	21,18	20,06	20,13	19,82	19,29	17,84	17,11	16,45	16,36
Üst Orta Gelirli Ekonomiler	11,82	11,37	10,71	9,75	9,43	9,35	9,04	8,96	8,06	7,46	7,29
Yüksek Gelirli Ekonomiler	2,00	1,93	1,84	1,76	1,73	1,62	1,59	1,62	1,44	1,33	1,34
Dünya	5,61	5,46	5,21	4,85	4,76	4,65	4,52	4,43	4,05	3,80	3,76

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Düşük Gelirli Ekonomiler	27,68	28,29	27,57	27,12	27,92	26,83	26,09	25,59	26,02	26,18
Alt Orta Gelirli Ekonomiler	16,58	16,78	16,53	16,59	16,16	16,13	15,93	15,80	15,73	15,31
Üst Orta Gelirli Ekonomiler	7,25	7,14	6,94	6,86	6,73	6,74	6,61	6,57	6,51	6,17
Yüksek Gelirli Ekonomiler	1,31	1,25	1,31	1,40	1,38	1,45	1,38	1,33	1,29	1,30
Dünya	3,74	3,68	3,66	3,70	3,63	3,68	3,59	3,52	3,52	3,43

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (Erişim Tarihi: 25.07.2020)

Tablo 4.17’de Dünya genelinde tarım, orman ve balıkçılığın GSYİH içindeki payını ülkelerin ekonomik durumlarına göre alınan veriler grafiksel olarak aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Grafik 4.13. Farklı Gelir Seviyesindeki Ülke Grupları İçin Tarımın GSYİH İçindeki Payı

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (Erişim Tarihi: 25.07.2020)

Yukarıdaki Tablo 4.17 ve Grafik 4.13’ü incelediğimizde; ülkelerin gelir seviyeleri arttıkça tarım sektörünün GSYİH içindeki payının ters orantılı olarak azaldığını görmekteyiz.

Buna göre 20 yıllık verilerde, düşük gelirli ülkelerde bu oran % 35 ile % 26 arasında, alt orta gelirli ülkelerde % 15 ile % 20 arasında, üst orta gelirli ülkelerde % 6 ile % 11 arasında, yüksek gelirli ülkelerde % 1 ile % 3 arasında, dünya genelinde ise bu oran % 3 ile % 6 seviyeleri arasında gerçekleşmiştir. Ülkenin ekonomik düzeyi yükseldikçe tarım sektörünün ekonomi içindeki payı diğer sektörlere göre azalmaktadır. Yıllar itibariyle bakıldığında ise, genel olarak tarım sektörünün GSYİH içindeki payı azalmakla birlikte bazı yıllarda önceki yıla göre artışlarda gerçekleşmiştir.

4.2.1.2. Dünyada Tarım Ormanlık ve Balıkçılığın İstihdam İçindeki Payı

Aşağıdaki tabloda 1997-2019 yılları arasındaki tarım, ormanlık ve balıkçılığın toplam istihdam içindeki payı oransal olarak gösterilmektedir. Tabloda dünya genelindeki tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payının yanında, ülke gruplarına göre düşük gelirli ülkeler, alt orta gelirli ülkeler, üst orta gelirli ülkeler, yüksek gelirli ülkeler olmak üzere farklı kategorilere göre ayrılmıştır.

Tablo 4.18. Dünyada Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Payı

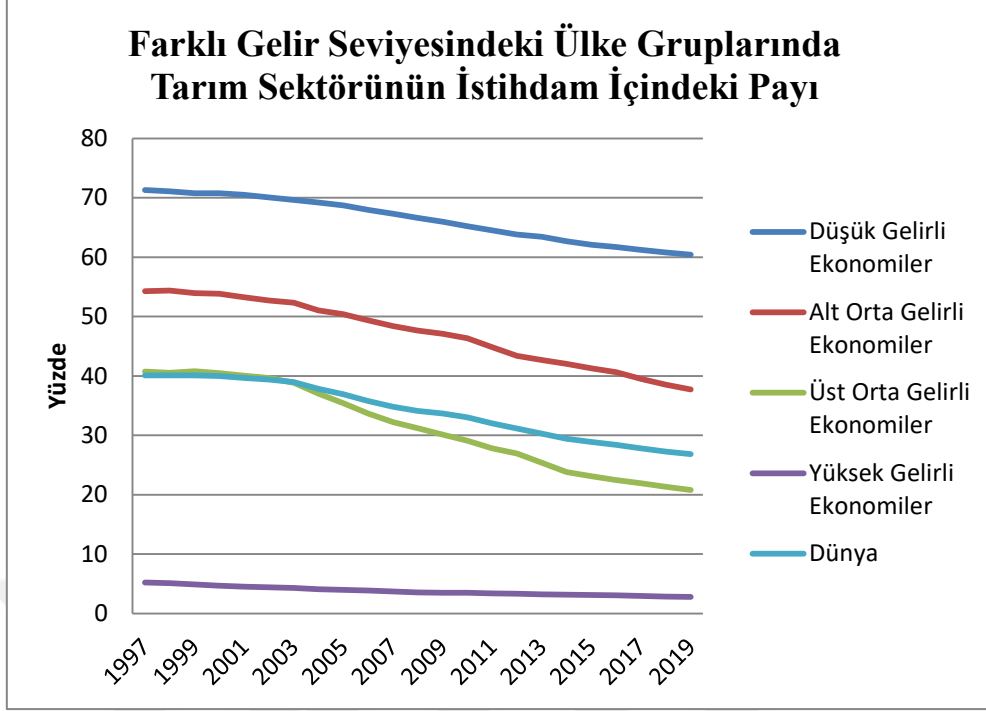
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Düşük Gelirli Ekonomiler	71,30	71,09	70,76	70,75	70,47	70,07	69,65	69,19	68,73	67,95	67,28
Alt Orta Gelirli Ekonomiler	54,27	54,39	53,93	53,82	53,26	52,72	52,34	51,04	50,40	49,35	48,39
Üst Orta Gelirli Ekonomiler	40,75	40,50	40,81	40,48	40,01	39,66	38,83	37,03	35,40	33,69	32,20
Yüksek Gelirli Ekonomiler	5,24	5,11	4,91	4,70	4,54	4,43	4,29	4,08	4,00	3,86	3,71
Dünya	40,11	40,10	40,11	39,96	39,64	39,39	38,97	37,81	36,92	35,80	34,82

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Düşük Gelirli Ekonomiler	66,60	65,96	65,19	64,52	63,82	63,40	62,70	62,07	61,70	61,23
Alt Orta Gelirli Ekonomiler	47,61	47,11	46,32	44,81	43,39	42,69	42,01	41,29	40,63	39,50
Üst Orta Gelirli Ekonomiler	31,19	30,14	29,08	27,82	26,95	25,36	23,82	23,13	22,47	21,93
Yüksek Gelirli Ekonomiler	3,53	3,52	3,48	3,40	3,31	3,21	3,18	3,14	3,04	2,94
Dünya	34,12	33,68	33,02	31,99	31,14	30,27	29,41	28,88	28,40	27,81

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (Erişim Tarihi: 25.07.2020).

Tablo 4.18’de Dünya genelinde tarım, orman ve balıkçılığın toplam istihdam içindeki payını ülkelerin ekonomik durumlarına göre alınan veriler grafiksel olarak aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Grafik 4.14. Farklı Gelir Seviyesindeki Ülke Grupları İçin Tarım Sektörünün İstihdam İçindeki Payı

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (Erişim Tarihi: 25.07.2020)

Yıllar itibariyle tarım sektörünün farklı gelir seviyesindeki ülkelerde istihdam içerisindeki payı incelendiğinde yüksek gelirli ekonomilerde daha istikrarlı bir seyir olduğu görülmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde bu oran % 2 ile % 5 seviyelerinde gerçekleşmektedir. Buna karşın diğer ekonomi gruplarında ve dünya genelinde 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başına göre son yıllarda yüksek oranda azalma olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında ülke ekonomisinin gelir düzeyi arttıkça tarımsal istihdam oranı azalmaktadır. Tarımın istihdam içindeki payı düşük gelirli ekonomilerde 1997 yılında % 70'in üzerindeyken yüksek gelirli ekonomilerde aynı yıl için bu oran % 5 seviyelerindedir. 2019 yılında ise düşük gelirli ülkelerde bu oran % 60'larda bir seyir izlerken, aynı yıl için yüksek gelirli ülkelerde % 3'ün altında bir paya sahiptir. Dünya genelinde ise tarımsal istihdam oranı farklı gelir seviyesindeki ülkelere göre oldukça düşük bir seviyededir. Grafik 4.14'teki verilere göre ülkelerin ekonomik düzeyi arttıkça tarım sektöründe çalışan kesim azalmaktadır. Düşük gelirli ülkelerde ise bu durumun tam tersi gözlenmekte olup, tarımsal istihdam diğer sektörlere göre daha yüksektir.

4.2.2. Tarım Sektörünün Finansmanında Bazı Ülke Örnekleri

Tarım sektörü, insan hayatının devamlılığında ihtiyaç duyulan en temel unsur olan beslenme ihtiyacını karşıladığı için bütün toplumlar ve ülkeler için vazgeçilmez bir sektördür.

Tarım sektörü tarıma dayalı sanayiye ham madde sağlaması, birçok kişiye istihdam olanağı sağlaması ve dışa bağımlılığı azaltması gibi etkenlerden dolayı ekonomi için önemli bir yere sahiptir. Dış etkenlere fazlasıyla bağlı olması nedeniyle tarım sektörü sürekli kontrol altında tutulması gereken ve sık sık müdahalenin söz konusu olduğu bir sektördür. Bu özelliklerinden dolayı hem ülkemizde hem de diğer ülkelerde çeşitli politikalarla tarım sektöründe etkinlik sağlanmaya çalışılmıştır. Bütün ülkelerde tarım sektörünü geliştirmek için kamu destekleri ön plana çıkmıştır. Tarım sektörünün desteklenmesine yönelik uygulanacak tarım politikalarında AB, IMF, Dünya Ticaret Örgütü, gibi uluslararası oluşumlar ile yürütülen ilişkilerden kaynaklanan gerekliliklerinde uygulamaya geçirilmesi, tarım sektöründe alışlagelmiş uygulamaların değiştirilmesi gündeme getirilmiştir. Avrupa'da ise İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde ve sonrasında yaşanan gıda yetersizlikleri tarım sektörünün önemini artırarak tarıma yönelmeyi sağlamıştır. O dönemde yaşanan sıkıntılar beraberinde Avrupa'da birlik fikri hayata geçirilmiş ve tarım sektörünün etkinliğini arttırmak adına ortak bir tarım uygulaması oluşturulmuştur (Özkan ve Karaköy, 2018: 140).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan gıda yetersizliğinden yaşanan olumsuz durumlar sonucunda gıda arzının dışa bağımlılığını ortadan kaldırmak için topluluk bünyesinde karşılanmasına yönelik bir karar alınmıştır. Üretimin yeterli düzeyde olması ve bu düzeyin korunması için tarımda ortak bir politika oluşturulması gündeme gelmiştir. Tarımsal ürünlerin yaşam standardı üzerinde önemli bir etkisinin olması nedeniyle Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun kurucuları olan Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un tarımsal politikalarını ve pazarlarını birleştirmelerini gerekli hale getirmiştir. 1960'lı yıllarda bu ülkelerde genel nüfusun beşte biri tarım sektöründe çalışanlardan oluşmaktaydı. Ortak tarım politikaları ile bu önemli nüfusun gelir düzeyinin korunması ve tarım sektöründeki fiyat dalgalanmalarından olabildiğince az etkilenmesi için müdahale edilmesi amaçlanmıştır. Almanya'da tarım sektörünün diğer sektörlere göre ekonomide daha az yer alıyor olması, sektörün ithalat vergileri ve kotalarıyla korunması gerekliliğini ortaya çıkarırken, tarımsal faaliyetlerin önemli yer aldığı Fransa'da ise ihracat vergileri ve kotaları ile destekleme fiyatları koruma politikaları müdahale aracı olarak kullanılmaktaydı. Ülkeler arasındaki piyasa farklılığının ortadan kaldırılması, farklı müdahale araçları ile ortak politikalar uygulanması ile mümkün olacağı Avrupa Ekonomi Topluluğu'nu kuran ve 1958 yılında yürürlüğe giren Roma Anlaşması'nda ortak Tarım politikasının genel çerçevesi ortaya konmuştur (Candan, 2004: 6).

Ortak Tarım Politikasının uygulanmasıyla birlikte ilerleyen yıllarda gıda arzı yeterli seviyeye ulaştırılmıştır. Ancak üretim miktarının artması sonucu fiyatlar düşmüş ve dolayısıyla sektörde çalışanların gelirinde azalma meydana gelmiştir. Bu sorunlara çözüm bulmak için çeşitli reform çalışmaları gündeme gelmiştir (Acar ve Bulut, 2010: 6). Reform süreçleri sonucunda bugün geline nokta, Avrupa Birliği ortak tarım politikaları kapsamında sağladığı desteklerde önemli ölçüde üretime bağlı olmayan, daha çok proje odaklı ve kırsal alanları teşvik edici bir anlayışı benimsemiştir (Acar ve Bulut, 2010: 8).

Tarımsal desteklemelerde, sermaye konusunda sıkıntılar yaşanan tarım sektörüne nasıl finansman sağlanacağı son elli yılda dünya genelinde sürekli tartışma konusu olmuştur. Son yıllarda tarımın GSMH içindeki payı ve tarımsal istihdam oranının düşmesi ile birlikte tarımsal ve kırsal kalkınma projelerinde tarım sektörü hep geri planda kalmıştır. Tarım sektöründe finansmanın yeterli ölçüde sağlanması için sübvansiyonlu faiz oranları ile kredi imkanları ve kamu sermayesi ile oluşturulan tarımsal kalkınma bankalarının işleyişinin yenilenmesi ve hizmet kodlarının tekrar yapılandırılması gündemdedir (Çelik, 2019: 43).

4.2.3. Seçilmiş Ülkelerde Tarım Sektörünün Finansmanı ve Kredi

4.2.3.1. ABD

Dünyanın en büyük küresel güçlerinden biri olan ABD, tarım sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi önemli bir potansiyele sahiptir. ABD ekonomisinde tarım sektörü % 1 gibi küçük bir oranda yer almasına karşılık, küresel ölçekte değerlendirildiğinde tarım sektörü önemli bir üretim potansiyeline sahiptir (FAO, 2019). ABD’de çiftçilerin nakit ihtiyacını sağlama konusunda en büyük paya Federal Çiftlik Kredi Sistemi (Federal Farm Credit System) sahiptir. Çiftçilere kullanılan kredilerin %35’i bu sistem tarafından sağlanmaktadır. FFCS sistemi içerisinde tarım sektörüne kredi sağlayan üç ana yapı bulunmaktadır (Topuzoğlu ve Artukoğlu, 2019: 250).

Bunlar:

a) Farm Credit System (FCS), 9 adet bağımsız ve ortaklara ait Tarımsal Kredi Birliği (Agricultural Credit Associations- ACAS), 3 Çiftlik Kredi Bankası (Farm Credit Banks- FCBS), 1 Tarım Kredi Bankası (Agricultural Credit Bank- Co Banks), 1 Federal Arazi Birliği (Federal Land Credit Associations-FLCA) bileşenlerinden oluşmaktadır. Verilen kredi hizmetinin yanında FCS, tarım sektörüne; kredi hayat sigortası, ürün sigortası, muhasebe kayıt hizmetleri ve nakit yönetimi gibi finansal ürünlerle de destek olmaktadır. Bu organizasyon leasing programları ile alet-ekipman temini de sağlamaktadır.

Yapı içerisinde bulunan 4 adet banka, Tarım Kredi Bankası, (Agricultural Credit Bank-Co Bank ACB), AgriBank (FCB), AgFirst Farm Credit Bank ve Farm Credit Bank of Texas'tır. Co Bank dışındaki diğer bankalar çiftlik kredi bankası olarak organize edilmiştir. Co Bank ise; diğer bankaların yetkilerine ilave olarak farklı yetkileri de alarak tarımsal kredi bankası olarak kurulmuştur (Farm Credit Administration, 2018).

b) Production Credit Association (PCA), Üretim Kredi Birliği olarak adlandırılabilir bu yapının amacı tarımsal işletmelere kısa ve orta vadeli kredi sağlamaktır. PCA, fonu temin ettiği bankanın koşullarına bağlı olarak 7,10,15 yıl vadeli krediler tesis edebilmekte ya da bu kredileri başka kurumlardan temin edebilmektedir.

c) Federal Agricultural Mortgage Corporation (FAMC); tarımsal gayrimenkuller üzerine tesis edilmiş ipotekler için ikincil bir pazar oluşturmak ve tarımsal ya da kırsal yatırımlar için hevesli aktörlere kolaylık sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kuruluş geleneksel ve kamuya ait bir yapıdadır. İpotekli gayrimenkullerin satışı ile hem tarımsal finansman zararları minimize edilmekte hem de tarıma yatırım yapma konusunda gönüllü kişilerin bu hedefe ulaşmasını sağlamaktadır.

Amerika'da tarım sektörüne finansman sağlayan bir başka kuruluş ise Ulusal Kooperatif Bankası (National Cooperative Bank)'dır. Banka enerji kooperatifleri haricinde diğer sektörlerde ait her kooperatife kredi vermektedir. Enerji sektörünün kendine özgü kooperatifi olduğu için kapsam dışı tutulmuştur. ABD'de kullanılan toplam krediler içinde tarımsal kredilerin payı % 84'tür (FAO, 2019).

ABD'de tarım ve tarım dışı kooperatifler için ayrı ayrı kooperatif bankası kurulmuştur. ABD'de tarımsal kooperatifleri finanse etmek için ilk olarak 1933 yılında kooperatifler bankası kurulmuş ve aynı yılın sonuna kadar sayısı on ikiye kadar çıkmıştır. İlerleyen yıllarda ise bu bankaların kuruluşunu takiben merkez kooperatifler bankası kurulmuştur. ABD'de kurulan kooperatif bankaları zamanla güçlenmiş ve devletten aldıkları ilk kuruluş sermayesini 1968 yılına kadar devlete geri ödemişlerdir. Kurulan bu bölgesel kooperatif bankaları tarımsal kooperatiflere mevsimlik orta ve uzun vadeli borç vermektedirler. Buradaki sistemde her bir bölgedeki kooperatifler bankası her hangi bir kooperatife net varlığının % 50'sine kadar kredi verebilmektedir. ABD'de tarımsal kooperatiflerin kredi ihtiyaçlarının üçte ikisi kooperatif bankalarınca karşılanmaktadır (Abasov, 2007: 236).

4.2.3.2. Hollanda

Tarım sektöründe dünyada önde gelen ülkelerden olan Hollanda'nın tarım sektöründeki başarısı temelde kooperatiflere dayandırılmaktadır. Kooperatifçilik açısından önemli yere sahip olan Hollanda 81 milyar € toplam kooperatif cirosuna sahiptir. Ülkede tarım sektörünün %83'ü kooperatiflerin denetimi altındadır (European Parliament, 2019: 4).

Haifa Feng'e göre sermaye tarım sektörünün gelişmesinde önemli bir etkidir. Yeterli bir sermaye kaynağı olmadan geleneksel tarımdan modern tarıma geçmek imkansızdır. Sermayenin nereden ve nasıl sağlanacağı tarımın kalkınmasında önemli bir konu olmaya devam etmektedir. Çiftçilerin sadece kendi imkanlarıyla finansman sorununu çözemeyecek olup, tarımsal kalkınma için etkili bir finansman sistemi oldukça önemlidir (Feng, 1998: 62). Kooperatifler dışında Hollanda tarım sektörünün temel finansal kaynakları şunlardır(Feng, 1998: 63-65):

- Aile finansmanı
- Finansal kurumlar tarafından sağlanan finansmanlar
- Toprak sahipleri
- Devlet tarafından sağlanan finansman

Hollanda'da kullanılan temel ticari finansal çözümler şu şekildedir (Feng, 1998: 65-67) :

- Mortgage finansmanı
- Sezonluk hasat kredisi
- Genç çiftçiler için faizsiz birikim düzeni
- Hayvancılık finansmanı

Hollanda'da faaliyet gösteren tarımsal finans kurumlarından birisi de Rabobank'tır. Rabobank Grubu tarımsal finansmanda büyük bir paya sahip olup, tarım sektöründe kullanılan banka kredilerinin yaklaşık %90'ını sağlamaktadır. Geri kalan yaklaşık %10'luk kısım ise ticari bankalar tarafından sağlanmaktadır. Rabobank Hollanda'nın en büyük bankalarından birisidir. Toplam varlıklar olarak değerlendirildiğinde Hollanda'da ikinci en büyük bankadır. Pazar payı olarak ölçüldüğünde ise iç pazardaki en büyük bankadır. Uluslararası olarak ise dünyanın en büyük 40 bankasından birisidir (Feng, 1998: 67).

Rabobank Hollanda kökenli bir kooperatif bankasıdır. Rabobank genel olarak uluslararası ticaret ve kırsal aktivitelerle ilgilenmekte olup, gıda ve tarımsal üretim konusunda uzmandır. 2013-2018 yılları arasında Rabobank'ın Hollanda piyasasında toplam tarım kredileri içindeki payı %85 olmuştur. Hollanda da oransal olarak bakıldığında son beş yılda tarım sektöründe kullanılan kredilerin toplam krediler içindeki payı %11'dir (Rabobank, 2019, 'aktaran' Topuzoğlu vd, 2019: 252).

4.2.3.3. Almanya

Avrupa'nın en büyük ekonomisine sahip olan Almanya dünyada ise dördüncü büyük ekonomiye sahiptir. Almanya'da birbirinden çok farklı alanlarda kooperatifler vardır. Kooperatif bankaları, tarım sektörü ile bağlantılı kooperatifler, üretim kooperatifleri ve özellikle küçük orta boy işletmelerin (KOBİ) ticari birlik işletmeleri, tüketici kooperatifleri ve konut inşa kooperatifleri buna örnek gösterilebilir. Almanya'da tarım ve gıda sektöründe faaliyet gösteren kırsal kooperatiflerin yaklaşık 2.395 tanesi faaldir. Bunlar yerelden uluslararası faaliyet gösteren kooperatiflere kadar uzanmaktadır (Topuzoğlu ve Artukoğlu, 2019: 252).

Almanya'da kooperatifleşmenin ilk başladığı yıllarda küçük esnaf ve sanatkarlar ile küçük tarım işletmelerinin sorunları ele alınmıştır. Bu tür işletmelerin yaşadığı sorunlardan kurtulma yolları kooperatifleşme aracılığı ile aranmıştır. Bu düşünce kapsamında Hermann Sculze- Delitzsch esnaf ve sanatkarların, Wilhelm Raiffeisen ise çiftçilerin kooperatifler olarak örgütlenmesini sağlamaya çalışmışlardır. Tarımsal işletme olarak faaliyet gösteren Raiffeisen kooperatifçilik çalışmalarına 1847 yılında başlamıştır. Dar gelirli tefecilerin elinden kurtarmak, fakir çiftçi ve köylülere yardımcı olmak amacıyla 1849 yılında belediye başkanı olan Flammersfeld bir yardım birliği kurmuştur. bu yardım birliğini Raiffeisen 'İkraz Sandıkları Birliği'ne, kısa süre sonra da 'Tasarruf Sandığı'na dönüştürmüştür. Daha sonraki yıllarda ise bu kuruluş Raiffeisen Bankası'nın temelini oluşturmuştur. Almanya'da esnaf ve sanatkarlar ve tarım kredi kooperatifleri daha sonraki yıllarda önce bölgesel merkez kooperatifler bankalarını oluşturmuşlardır. Bu bankaların hukuksal yapıları anonim şirket şeklindedir ve sayıları 13'ü tarım 5'i sanayi alanında olmak üzere 18 olarak faaliyet göstermektedir. Bölgesel olarak faaliyet gösteren merkez kooperatif bankaları 1949 yılında yatay birleşme yoluyla Frankfurt şehrinde ulusal düzeyde Alman Kooperatifler Bankası'nı (DG Bank) kurmuşlardır. Esas görevi Alman kooperatifçiliğini desteklemek olan Ulusal Alman Kooperatifler Bankası'nın sermayesinin %65'i bölgesel merkez kooperatifler bankalarının, %24'ü diğer kooperatif kurumlarının, %1'i Federal devletin, %5'i ise

eyaletlerindir. Buradan anlaşıldığı üzere Alman Kooperatifler Bankası'nın çoğunluk sermayesi kooperatiflere ve onların üst örgütlerine aittir (Abasov, 2007: 233-234).

Almanya'da tarım sektörüne finansman sağlayan bir diğer önemli yapı ise Rentenbank'tır. Banka, Alman Federal Hükümet ve Federal Gözetim Otoritesi'nin (Bundesaufsichtsamt für das Finanzwesen) yasal denetimi ve gözetimi altında bulunmaktadır (Gothe, 2015, 'aktaran' Topuzoğlu vd, 2019: 252). 2018 yılında Almanya'da toplam krediler içinde tarımsal kredilerin payı %3,58'dir (FAO, 2019, 'aktaran' 2019: 252).

4.2.3.4. Fransa

Fransa, tarımsal anlamda Avrupa'daki kooperatif hareketine ilham veren ülkelerden birisidir. 1880'lerde ilk tarım kooperatifinin kurulmasıyla Fransız kooperatifçiliği kurumsal bir kimliğe sahip olmuştur. Fransa'da kurulan kooperatif türleri öncelikle kendi içlerinde birlik olarak örgütlenmiş ve bunların birlikleri federasyon çatısı altında birleşmiştir. Ulusal düzeyde ise 'COOPFR (Fransız Kooperatifçilik Hareketi Temsilci Örgütü)' adında milli birlikleri bulunmaktadır. Toplam kooperatif sayısı 23.144'ü bulmaktadır (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2015: 53).

Fransa'da faaliyet gösteren kooperatifler birçok farklı sektörde piyasa lideridir. Örneğin, tarım kooperatifleri gıda sektöründe % 40 oranında piyasa payına sahiptir. Yoplait, Banette, Delpeyrat, Nicolas, Feuillate gibi kooperatif markaları gıda pazarında bilinen ve tercih edilen kooperatif markalarıdır. Bunun yanında Fransız kooperatif bankaları finans sektöründeki faaliyetleri ve başarıları ile %60'lık bir pazar payına ulaşmışlardır.

Fransa'da kooperatifler birçok farklı sektörde piyasa lideridir. Örneğin, tarım kooperatifleri gıda sektöründe %40 oranında piyasa payına sahiptir. Yoplait, Banette, Delpeyrat, Nicolas Feuillate gibi kooperatif markaları gıda pazarında bilinen ve tercih edilen başlıca markalardır. Perakende sektöründe toplamda %20 oranındaki pazar payına Leclerc, Systeme U, Krys, Intersport vb. marka ve mağazaların başarıları sonucunda ulaşılmıştır. Ayrıca Fransız kooperatif bankaları finans sektöründeki faaliyet ve başarıları sonucunda %60'lık bir pazar payına ulaşmışlardır (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2015: 54).

Credit Agricole, ülkede tarımı finanse eden ana aktördür. Credit Agricole Leasing & Factoring (CAL&F) şubeler grubun özel finansman hizmetini vermektedir. Dünya genelindeki 22,3 milyar €'luk bütçesiyle Fransa ve Avrupa'nın leasing, faktoring ve yenilenebilir enerji finansmanı konularındaki lider bankasıdır. (Credit Agricole, 2019, 'aktaran' Topuzoğlu vd, 2019: 251). Ülkedeki 10 çiftçiden 9'unun finansmanı Credit Agricole

tarafından sağlanmaktadır. Kurum içinde özellikle CACIF (Credit Agricole Capital Investissement & Finance) üzerinden tarımsal faaliyetler, şarap üretim, gıda işleme gibi konulara finansman sağlanmaktadır. Ayrıca 2020 yılı için belirlenmiş altı stratejik sektörden bir tanesi de yine tarımdır. Fransa da 2018 yılı verileriyle tarım kredilerinin toplam krediler içindeki paylarının %5 civarında olduğu görülmektedir (FAO, 2019).

4.2.3.5. İtalya

İtalya Avrupa'nın 4. Dünyanın 8. büyük ekonomisidir. İtalya'da kooperatif bankacılık sistemi iki tip bankadan oluşmaktadır. İlki destek kurumu ve merkez bankası Iccrea olan kırsal Banchè Credito Cooperativo (BCC), diğeri ise; daha büyük kapasitede çalışan ve daha fazla ürünü olan Banche Popolar'dır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018, 'aktaran', Topuzoğlu vd.,2019: 251). The Banchè Credito Cooperativo (BCC); kırsal alanda uzmanlaşan kurum tarımı da içeren küçük kooperatif bankalarının bağlantı ağıdır. Iccrea Banking Group bu yapının destek ve aracı kurumudur. Bu yapıda bir holding şirket, bir merkez bankası ve şubeleri bulunmaktadır. Bu şubeler her türlü bankacılık faaliyetini göstermektedirler (Iccrea Banca, 2016, 'aktaran' Topuzoğlu vd, 2019: 251).

The Banche Popolarare İtalya'daki kooperatif bankalarının en eski temsilcisidir. Toplam hacimler ülkedeki bankacılık piyasasının dörtte birine denk gelmektedir. En aktif bankalar genelde küçük ve orta boy işletmelerin bulunduğu güney bölgeleridir (Rabobank, 2008). İtalya'da 2017 yılı için kullanılan toplam krediler içinde tarımsal kredilerin hacmine bakıldığında, %5.28'dir (FAO, 2019).

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de ve bazı ülke örneklerinde tarım sektörünün genel durumuna ve finansman yöntemlerine ilişkin bulgular ortaya konulmuştur. Yapılan araştırmada Türkiye'de tarım sektörünün finansmanını büyük ölçüde T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin karşıladığı sonucuna varılmıştır. Cumhurbaşkanlığı kararı ile yürürlüğe giren ve resmi gazetede yayınlanan tarımsal üretime yönelik düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullanılmasına ilişkin alınan kararlar bu iki kurum tarafından uygulanmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda özel kredi kuruluşlarından bazıları da tarımsal üretime yönelik arazi teminatı karşılığı kredi kullanılmaktadırlar. Bu kuruluşların toplam tarım kesiminin finansmanındaki payları 2003 yılına kadar %1'lerin altında iken bu payın son yıllar ortalaması itibariyle %14'ler seviyesindeki payının giderek artarak 2018 yılı itibariyle %19,6'lar düzeyine yükselmiştir. Bu gelişmenin özel sektör kuruluşlarının kamu kesiminden bu yönden

yeterli olarak yararlanamayan üreticilerin özel bankaların tarım sektörüne açtıkları kredi miktarındaki artıştan kaynaklandığı ifade edilebilir (Çetin, 2020: 68).

Kamu kurumları ve özel kredi kuruluşları tarafından tarım sektörünün finansmanına yönelik kredi kullanılsa da Türkiye’de tarımsal finansmana yönelik tek çatı altında toplanmış bir sistem bulunmamaktadır. Özel sektör kredi kuruluşlarının kullandığı kredilerde üretici hem teminat yetersizliği yaşamakta hem de yüksek maliyetler ile karşı karşıya kalmaktadır.

İncelenen örnek ülkelere bakıldığında ülkelerin hemen hemen hepsinde tarımsal finansman alanında yıllardır devam eden oturmuş bir sistem mevcuttur. Bu sistem, tarımsal kredileri tek bir çatı altında toplayan kooperatif bankaları şeklinde faaliyet göstermektedir.

Dünyada tarım sektöründe önemli bir potansiyele sahip olan ABD’de tarımsal üretime yönelik kredilerde en büyük paya Federal Çiftlik Kredi Sistemi sahiptir. Ülkede kullanılan kredilerin %35’i bu sistem tarafından sağlanmaktadır. Federal Çiftlik Kredi Sistemi tarım sektörüne kredi sağlayan üç ana yapıyı bünyesinde bulundurmaktadır (Topuzoğlu ve Artukoğlu, 2019: 250). Bu ana yapılarda kendi içinde belirli sistemlere ayrılmaktadır. Amerika’da tarım sektörüne finansman sağlayan bir başka önemli kuruluş Ulusal Kooperatif Bankasıdır. ABD’de tarımsal finansmanda kooperatif bankacılığı etkin bir rol oynamakta olup tarımsal kooperatiflerin kredi ihtiyaçlarının üçte ikisi kooperatif bankalarınca karşılanmaktadır (Abasov, 2007: 236).

Tarım sektöründe dünyada önde gelen ülkelere gelen Hollanda’nın finansman sisteminde yine kooperatif bankalarının etkili olduğunu görmekteyiz. Hollanda’da tarımsal kredileri üstlenen en önemli kurum Rabobank’tır. Rabobank’ta tarım sektöründe faaliyet gösteren bir kooperatif bankasıdır. Ülkede 2013-2018 yılları arasında Rabobank’ın kullandığı kredilerin toplam tarım kredileri içindeki payı %85 olmuştur (Rabobank, 2019, ‘aktaran’ Topuzoğlu vd, 2019: 252).

AB ülkelerinin çoğunda olduğu gibi Hollanda’da tarım finansman kaynakları tek çatı altında toplanmıştır. Rabobank gibi kurumların uyguladığı finansman sisteminin uygulamaları Türkiye’de de örnek alınması gereken noktalardandır (Yücesoy, 2019: 74).

Avrupa’nın en büyük ekonomisine sahip olan Almanya kooperatifleşme konusunda dünyada önde gelen ülkelerdendir. Tarım sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi kooperatifler aktif olarak faaliyet göstermektedir. Almanya’da tarım ve gıda sektöründe

faaliyet gösteren kırsal kooperatiflerin yaklaşık 2.395 tanesi faal olarak faaliyet göstermektedir (Topuzoğlu ve Artukoğlu, 2019: 252). Almanya’da faaliyet gösteren Almanya Kooperatifler Bankası da tarım sektörünün finansmanı konusunda önemli bir yere sahiptir.

İncelenen ülke örneklerindeki bulgulara bakıldığında, bu ülkelerin tarım sektörünün finansmanında yıllardır süregelen oturmuş bir sisteme sahip oldukları görülmektedir. Dünyada tarımda önde gelen bu ülkelerde tarım sektörünün finansmanı konusunda geleneksel finans yöntemlerinin dışına çıkılarak sistemli bir yapı kurulmasıyla, tarım sektörünün finansmanı sorunu büyük ölçüde çözülmüştür. Türkiye’de tarım sektörünün finansmanında T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri önemli bir yere sahip olsa da tarım sektörünün finansmanı sürekli çözüm aranan bir konu olmuştur. Yapılan araştırmada elde edilen bulgular sonucunda Türkiye’de tarım sektörünün finansmanı sorununun çözülmesi için incelenen ülkelerdeki gibi bir kooperatif bankacılığı sisteminin kurulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de tarım sektörünü destekleme politikaları ile finansman ihtiyacını karşılama konusunda etkin bir rol oynayan tarımsal krediler incelenmiş olup, tarım sektörü için önemli bir yere sahip olan kooperatifler ve Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinin kullandığı aynı ve nakdi krediler değerlendirilmiştir.

Tarım sektörü insanların ve diğer canlıların yaşamlarının devamlılığı için zorunlu ihtiyaç olan temel besin maddelerini üretme rolünü üstlendiği için önemi büyüktür. Gelişmiş ya da az gelişmiş bütün ülkeler insan yaşamı için gerekli olan tarımsal faaliyette bulunmak zorundadır. Türkiye’de toplam nüfus sürekli artan bir yapıya sahip olduğu için, sektörün nüfusun beslenmesindeki önemi gittikçe artmaktadır. Türkiye tarım açısından önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen son yıllarda tarım sektöründe önemli gelişmeler ve yatırımlar olduğu halde hem bitkisel üretimde hem de hayvansal üretimde istenilen verimlilik seviyesine ulaşamamıştır. Tarım sektöründe devamlılığın sağlanması ve verimliliğin artırılması için sektörün genel özellikleri itibariyle devlet müdahalesi gereklidir. Devlet çeşitli tarımsal destekleme politikaları ile tarımsal ürün fiyatlarında istikrar sağlanması, üreticiye ucuz girdi sağlanması, ürün arzının artırılması, üretici gelirinin korunması, kırsal kalkınmanın sağlanması gibi amaçları gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi tarım sektörünü diğer sektörlerden ayıran kendine özgü bir takım özellikleri vardır. Bunlardan en önemlisi tarımsal üretim tamamen doğal şartlara bağlı olup aşırı yağış, sel felaketi, kuraklık, don, çeşitli bulaşıcı hastalıklar gibi risklerle karşı karşıya olmasıdır. Bunun yanında tarımsal işletmelerin genellikle küçük aile işletmeciliği şeklinde çok parçalı ve dağınık yapıda faaliyet göstermesi, üretim gerçekleşmesi için belirli bir zaman gerekmesi, arz ve talep esnekliklerinin düşük olması ve fiyat dalgalanmalarından kolay etkilenmesi gibi özellikleri nedeniyle tarımsal üretime yönelik destekleme politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’de tarım sektörü önemli bir yere sahip olması ve sektörün kendi yapısı nedeniyle devlet müdahalesi gereklidir. Bu müdahalenin amaç ve araçları ülkelere göre farklılık göstermektedir. Fakat burada ortak amaç üreticileri destekleme politikaları ile korumak, üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi ve sektörde faaliyet gösterenlerin yaşam standartlarının yükseltilmesidir. Türkiye’de tarım sektöründe yaşanan önemli

sorunlardan bir tanesi de sektörün sermaye yetersizliğidir. Tarım sektöründe yaşanan sermaye yetersizliğini gidermek için çeşitli destekleme politikaları ile finansman uygulamalarının artırılması gerekmektedir.

Türkiye’de tarım sektörünün ekonomi içindeki payı son yıllarda azalma gösterse de diğer sektörler hammadde sağlama ve diğer birtakım özellikleri nedeniyle önemini sürekli korumaktadır. Çalışmada anlatılanlardan ortaya çıkan önemli sonuçlardan bir tanesi de tarım sektörünün ülke ekonomisindeki önemidir. Yıllar itibariyle tarımın ekonomideki payı ve önemi azalma gösterse de, günümüzde toplam hasıla, istihdam ve dış ticaret gibi konularda tarım sektörünün önemli bir katkısı vardır. 1998 yılında tarım sektörünün GSYİH içindeki payı %12’nin üzerinde bir paya sahipken bu oran son yıllarda %6 civarlarına kadar düşmüştür. Dünya genelinde ise bu pay 1998 yılında %5,5 civarında paya sahipken son yıllarda %3,5 oranına kadar düşmüştür. Türkiye’de ve dünya genelinde tarım sektörünün toplam GSYİH içindeki payı yıllar itibariyle büyük oranda azalma göstermiştir. Her ne kadar bu pay azalmış olsa da dünya nüfusunun sürekli artması sonucu besin ihtiyacına duyulan ihtiyaç, tarım sektörünün diğer sektörler hammadde sağlama ve ülkenin dışa bağımlılığı konusunda kendine yeten bir ülke olabilmesi gibi nedenlerle son yıllarda tarım sektörüne yönelme artış göstermiştir. Bu anlamda tarım sektörüne yönelik uygulanan destekleme politikaları ve sektöre ayrılan finansman kaynakları sadece tarım sektörünü değil, diğer sektörleri ve ekonomik kalkınmayı da etkileyecektir.

Gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün finansmanını karşılamak için kullanılan tarımsal krediler genel olarak organize olmuş kredi kaynaklarından sağlanmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise daha çok akraba, arkadaş, tüccar, tefeci gibi organize olmamış kredi kaynaklarından finansman sağlanmaktadır. Ülkemizde organize olmuş kredi kaynakları aktif olarak faaliyet gösterse de organize olmamış finansman kaynakları da varlığını sürdürmektedir.

Tarım sektörünün yapısal özellikleri gereği yüksek riskli bir sektör olması nedeniyle kredi kuruluşlarının tamamı tarım sektöründe kredi faaliyetinde bulunmamaktadır. Fakat son yıllarda bazı özel bankalar tarım sektöründe aktif olarak rol alsa da tarım üreticisinin finansman ihtiyacı genel anlamda hazine kaynaklı devlet bankaları ve tarımsal kooperatifler tarafından karşılanmaktadır. Türkiye’de bu kapsamda tarımsal krediler çoğunlukla T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından karşılanmaktadır. Türkiye’de Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri üreticilerin tarımsal finansman ihtiyacını karşılama

konusunda Cumhurbaşkanlığı kararı ile yürürlüğe giren ve resmi gazetede yayınlanan tarımsal üretime yönelik hazine destekli düşük faizli işletme ve yatırım kredi kullandırılmasını sağlayan kurumlardır.

Çalışmada örnek tarımsal kredi kuruluşu olarak anlatılan Tarım Kredi Kooperatifleri, ortaklarının tarımsal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yardımlaşma ve imece usulü üzerine kurulmuş bağımsız tüzel kişiliği olan bir kuruluştur. Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına yönelik kullandığı kredi koşulları Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği tarafından belirlenmektedir. Çiftçileri desteklemeye yönelik devlet destekli indirimli kredi koşulları ise T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'nca belirlenmektedir.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin zirai kredi faaliyetleri 1863'lü yıllarda ele alınmış ve bu hususta kurum teşkilatlanmaya başlamıştır. Tarım Kredi Kooperatifleri Cumhuriyetimizin kuruluşundan itibaren Kooperatifçilik ilkeleri doğrultusunda üyelerinin her türlü ayni, nakdi kısa ve orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak, ortakların yetiştirdiği ürünlerini değerlendirmek, üretim için gerekli olan tarımsal girdileri karşılamak, ortakları eğitmek ve sigorta acenteciliği yapmak gibi işlevleri yerine getirmek amacıyla kurulmuş bir kurumdur. Tarım Kredi Kooperatiflerinin temel amacı ortaklarının girdi ve finansman ihtiyaçlarını karşılayarak, üretimin sürekliliğine ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktır. Bu anlamda Tarım Kredi Kooperatifleri ülkemizde banka şubelerinin bulunmadığı köy, belde, kasaba gibi küçük yerleşim yerlerinde de faaliyette bulunmaktadır. Tarım sektörü açısından en küçük yerleşim birimlerinde dahi yaygın bir şekilde ortaklarına hizmette bulunan kurumun 2021 yılı için 1620 tane kooperatif sayısı mevcuttur. Bu da Türkiye'de tarım sektörünün finansmanı açısından kurumun önemini ortaya koymaktadır.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin kuruluş amacı üreticilerin tarımsal girdi ihtiyacını karşılamaktır. Bunun yanında sermaye ihtiyaçları yetersiz olduğu zaman nakdi krediler ile üretim için gerekli olan diğer finansman ihtiyacını da karşılamaktadır. Bu anlamda Tarım Kredi Kooperatifleri üretim için gerekli olan girdileri kuruma ait iştirakler ve bağlı ortaklıklar ile karşılamaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri üreticilere doğrudan finansman sağlamanın yanında dolaylı yollardan da üreticilerin tarımsal finansman ihtiyacını karşılamaktadır. Tarım Kredi Kooperatif marketleri aracılığı ile kurum çiftçiden aldığı tarımsal ürünleri kendi fabrikalarında işleyerek tüketiciye güvenli, doğal ve uygun fiyatlı gıda tedariki sağlamaktadır. Burada kurum hem çiftçinin yetiştirdiği ürünü kendisi alarak çiftçinin elindeki ürünü

değerinde satıp dolaylı yoldan finansman sağlamasını hem de tüketiciye kaliteli ürün arz etmeyi amaçlamıştır.

Tarım Kredi Kooperatifleri kuruluş amacına istinaden tarımsal üreticilere girdi temini sağlamakla birlikte, yetersiz olan tarımsal sermaye birikimi sebebiyle ortaya çıkan finansal fon ihtiyacını karşılamayı hedeflemektedir. Bu sebeple tarımsal açıdan önem arz eden önemli girdilerde, işbirlikler ve bağlı ortaklıklar kurulması suretiyle üretim yaparak sürekli girdi temini sağlamaktadır.

Dünya genelinde tarımsal desteklemeler konusunda sektörde yaşanan sermaye ihtiyacı konusunda nasıl finansman sağlanacağı son elli yılda sürekli tartışılan konu olmuştur. Dünya genelinde bazı gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün finansmanı konusunda yıllardır sağlıklı işleyen bir sistem vardır. Fakat gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün finansmanı konusundaki eksiklikler sürekli tartışma konusu olmuştur. Türkiye’de T.C. Ziraat Bankası nakdi kredilerde, Tarım Kredi Kooperatifleri de nakdi ve aynı kredilerde tarım sektörünün finansmanını büyük ölçüde üstlenmiş olsa da tarımsal finansman konusunda incelenen gelişmiş ülkelerdeki gibi tek çatı altında toplanan bir sistem olmadığı için sorunlar devam etmektedir.

Çalışmada bahsedilen dünyada tarım konusunda önde gelen ABD, Hollanda, Almanya, Fransa, İtalya gibi ülkelerde tarım sektörünün finansmanı sektör üzerine kurulmuş bankalar ve kooperatif bankaları tarafından karşılanmaktadır. Türkiye’de T.C. Ziraat Bankası dışında tarımı finanse eden bir kamu bankası bulunmamaktadır. Ziraat Bankası kuruluş amacı tarım sektörünü finanse etmek ve zirai gelişimi sağlamaktır. Fakat günümüzde kuruluş amacının dışında diğer sektörlerde de faaliyet göstermektedir.

5.2. Öneriler

Tarım sektörü Türkiye ve diğer dünya ülkeleri açısından stratejik öneme sahiptir. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde milli gelir ve istihdama olan katkısı oldukça yüksektir. Fakat tarım sektöründe yaşanan sorunlar geçmişten günümüze sürekli devam etmiştir. Bu sorunların başında Türkiye’de tarım sektörünün sermaye gereksinimini karşılama konusunda yaşanan finansman sıkıntısı gelmektedir. Finansman sıkıntısının çözülmesi konusunda tarımsal destekleme politikaları ile devlet müdahalesi gereklidir. Türkiye’de genellikle küçük aile işletmesi şeklinde faaliyet gösteren tarım sektöründe üreticiyi destekleyen yapıların başında destekleme politikalarının uygulayıcısı kooperatifler

gelmektedir. Fakat tarımda önde gelen ülkeler gibi oturmuş bir finansman sistemi olmadığından finansman konusunda yaşanan sıkıntılar yıllardır devam etmektedir.

Türkiye’de tarım sektörünün finansmanı konusunda yapılacak doğru destekleme politikaları ile tarım sektörünün gelişimi sağlanacak ve dolayısıyla ülkenin tarımda dışa bağımlılığı büyük ölçüde azalmış olacaktır.

Türkiye’de tarım sektöründeki üreticilerin çoğunluğu finansman konusunda bilgi eksikliğine sahiptir. Üreticilerin tarımsal finansman konusunda bilinçlendirilmesi bu alanda faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları, finans kuruluşları, kooperatiflerin ve sektörün içinde olan diğer işletmelerin çiftçilerin bilinçlendirilmesine yönelik gerekli eğitim vermeleri gerekmektedir. Bu sayede üretici hem tarımsal faaliyet konusunda hem de üretimde yaşanan finansman ve diğer sıkıntılar için daha bilinçli çözüm yolları arayacaktır.

Çalışmada incelenen ülkelerin tarım destekleme politikaları ve tarımsal bankacılık uygulamaları çok eskilere dayanan ve sürekli gelişme gösteren bir alt yapıya sahiptir. Fakat ülkemizde tarım sektörü finansmanı alanında faaliyet gösteren oturmuş bir sistem yoktur. İncelenen devletler ile ülkemizdeki tarım sektörü finansman sistemleri karşılaştırıldığında kamu kesimi tarafından destekleme politikaları aracılığıyla hazine kaynaklı indirimli krediler kullanılsa da yetmediği yerde özel sektör tarafından teminat karşılığında yüksek faizli krediler de kullanılmaktadır. Bazı özel sektör bankaları tarım sektöründe aktif olarak rol alıyor görünse de üreticiler finansman konusunda yüksek teminatlar ve maliyetler ile karşı karşıya kalmaktadır. Tarımda gelişmiş ülkelerdeki gibi finansman sistemi kamu kesimi tarafından tek bir çatı altında toplanıp uygun finansman imkanları sağlandığı takdirde üreticiler büyük ölçüde korunmuş olacaktır.

Çalışmada incelenen ülkelerde kredi faiz oranları ve vadeleri belirli standartlar içerisinde uygulanmakta ve bu oranlar belirli denetim altında belirlenmektedir. Örneğin ABD’de kullanılan tarımsal krediler, krediyi sağlayan bankanın koşullarına göre 15 yıla kadar uzun vadeli olarak verilmektedir. Ülkemizde böyle bir sistem olmayıp genel anlamda tarımsal kredi vadeleri daha kısa sürelerde olmaktadır. Tarım Kredi Kooperatiflerinde kısa vadeli işletme kredileri maksimum 1 yıl vadeli, uzun vadeli donatma kredileri ise yıllık ödemesi olacak şekilde 4 yıla kadar kullanılmaktadır. Yine Ziraat Bankasında 18 ay sonra ödenecek şekilde indirimli kredi imkanı sunulmaktadır. Hazine tarafından destekli kullanılan bu krediler üreticiyi bir miktar rahatlatır da dış devletlerdeki kadar etkin bir sistem bulunmamaktadır.

Dünyada tarım sektöründe önde gelen ülkelerden olan Hollanda'da tarım politikalarına yönelik sıkıntıların çözümü amacıyla bir bilgi sistemi oluşturulmuştur. Türkiye'de de tarım sektörü içinde faaliyet gösteren tüm kurumların işbirliği içinde oluşturulacak bir sistem gerekmektedir. Böyle bir sistem sayesinde üreticiler hem daha bilinçli hareket edecek hem de ülke ekonomisinde büyüme hızı artacaktır.

İncelenen ülkelerin çoğunda tarımsal finansman ihtiyacı, tek bir çatı altında toplanan kooperatif bankaları tarafından karşılanmaktadır. Hollanda'da tarımsal finansmanın büyük çoğunluğu Rabobank tarafından karşılanmaktadır. Rabobank Hollanda'da faaliyet gösteren bir kooperatif bankasıdır. Son yıllarda Rabobank Hollanda'da tarım sektörünün finansman ihtiyacının %80'den fazlasını karşılamaktadır. Rabobank gibi bir sistemin ülkemizde de kurulup faaliyet göstermesi sektörün gelişmesine yönelik büyük katkı sağlayacaktır.

Ekonomik açıdan dünyada önemli bir yere sahip olan Almanya'da ise tarımsal finansman yine kooperatifler aracılığıyla sağlanmaktadır. Almanya kooperatifleşme olarak dünyada önde gelen ülkelerden birisidir. Hemen hemen her sektörde kooperatifler aktif olarak faaliyet göstermektedir. Tarım sektörünün sorunlarını çözmek amacıyla kurulan kooperatifler aracılığıyla zamanla büyük kooperatif bankaları kurulmuştur. Almanya'da kurulan 'Alman Kooperatifler Bankası' ülkede aktif olarak faaliyet göstermekte ve tarım sektörü finansmanını da büyük ölçüde sağlamaktadır. Yine ülkede tarımsal finansman konusunda önde gelen kurumlardan birisi Rentenbank'tır. Tarım sektöründe faaliyet gösteren bu banka tarıma yönelik teşvikler içinde kredi kullanılmakta olup bu kredilerin vadeleri 4-30 yıl gibi uzun vadeleri kapsamaktadır. Türkiye'de de tek bir çatı altında kurulacak olan bir kooperatif bankası tarım sektörünün finansmanı konusunda büyük katkılar sağlayacaktır.

Türkiye verimli topraklara ve uygun iklim koşullarına sahip olması nedeniyle bir tarım ülkesidir. Tarım sektörü doğa koşullarına bağlı olduğu için çeşitli risk ve belirsizliklerle karşı karşıyadır. Ekonomik açıdan önemli bir yere sahip olan tarım sektörünü daha verimli ve aktif hale getirmek için bir takım destekleme politikaları ve alternatif finansman kaynakları sunulmalıdır. Büyük ölçüde risk ile karşı karşıya olan tarım ürünlerine karşı tarımsal sigorta uygulamalarının daha aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Küçük aile işletmeciliği şeklinde çoğunlukla parçalı ve dağınık yapıya sahip olan ülkemiz tarım sisteminin daha bütüncül bir yapıya sahip olması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Tarım sektörünün en önemli sorunlarından olan sermaye yetersizliği konusunda, incelenen finansal açıdan gelişen ülkelerdeki gibi sektöre yönelik ayrı kurulmuş, tek merkezde toplanan bir kooperatif

bankacılığı sistemi kurulmalıdır. Tamamen tarım sektörünü destekleme politikaları üzerine yoğunlaşan böyle bir sistem kurulup bu konuda uzmanlaşmış finansçılar sektörün finansman sorunlarına yoğunlaşmadığı takdirde ülkemizde tarım sektörü finansmanı sıkıntılarını aşamayacak ve sürekli tartışılan konular arasında olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abasov, F. (2007), *Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Acar M. Bulut, E. (2010). AB Ortak Tarım Politikası Reformları Işığında Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları: Eleştirel Bir Yaklaşım, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1: 1-23.
- Açıl A.F. Demirci, R. (1984). Tarım Ekonomisi Dersleri, *Ankara. A.Ü. Ziraat Fakültesi*, Yayın No: 880, s. 109-280.
- Adanacıoğlu, H. Artukoğlu, M. ve Güneş, E. (2017). Türkiye’de Tarımsal Kredi Performansının Çok Boyutlu Ölçekleme Yaklaşımıyla Analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, C:3, No:2.
- Aksu, E. (2012). *2003–2011 Yılları Arasında Tarımsal Krediler ile Tarım Sektörü Arasındaki Nedensellik İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Arslanbey, S. (2011). *Bankacılık Sektörü ve Tarım Kredileri: Türkiye’de Tarımın Finansmanı ve T.C. Ziraat Bankası A.Ş.’nin Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Ataseven, Y. (2016). Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları: Genel Bakış ve Güncel Değerlendirmeler. *Türkiye Ziraat Odaları Birliği Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi*, 375, 54-59, Ankara.
- Atik, T. V. (2014). *Tekirdağ İlindeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin Genel Yapısı, Sorunları ve Bölgedeki Tarımsal Girdi Kullanımındaki Payı*. Yüksek Lisans Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Bal, G. (2019). *Türkiye’de Tarım Desteklerinin Bölgesel Dağılımı; 2002-2018*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bilgin, N. Tanıyıcı, Ş. (2008). Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10 (15).
- Bulut, E. (2020). *Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarının Üretim Etkisi*, Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bulut, M. A. (2019). *Kredi Analizinde Makine Öğrenmesi Kullanımı: Tarımsal Kredilerde Uygulama Örneği*, Doktora Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Candan, A. (2004). *15 Soruda 15 AB Politikası, Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım Politikası*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çakırca, H. (2019). *Kooperatiflerin Yerel Kalkınmadaki Rolü: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

- Çelik, A. (2019). *Tarımın Finansmanı, Özel Banka Uygulamaları ve Denizbank Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Çelik, N. (2012). *Dünyada ve Türkiye’de Kooperatiflerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmadaki Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, N. (2000). *Tarımda Girdi Kullanımı ve Verimliliğe Etkileri*. Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Yayın No: DPT: 2521. Ankara.
- Çetin, B. (2020). *Tarımsal Finansman*, Geliştirilmiş 3. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çomaktekin, M. F. (2009). *Tarımsal Destekleme Politikaları ve Türkiye’de Uygulamalar (1990 ve Sonrası Dönem)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dellal İ. Özat H. ve Özüdoğru T. (2007). *Tarımda Mazot Kullanımı ve Mazot Destekleri. Çalışma Raporu*. Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 163, Ankara.
- Demir, E. (2003). *Tarım Kredi Kooperatifleri’nin Kooperatif İşletmeciliği Yönünden Analizi, Ankara Bölge Örneği*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dernek, Z. (2006), *Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- Dilben M. F. (2010). *Avrupa Birliğinde Tarım Politikaları ve Türkiye Tarımına Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Doğan, B. (2010). *Ticaret borsacılığının Dünyada ve Türkiye’deki Gelişim Süreçlerine Genel Bir Bakış. Atatürk üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1.
- Doğan, C. (2013). *Dünya Bankası Kredileriyle Destekli Tarım Projelerinin Türk Tarımına Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, Z. Arslan, S. ve Berkman. A. N. (2015). *Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. Niğde Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(1):29-41.
- Erdaş, H. (2012). *Türkiye’de Tarımın Finansmanında Banka Kredilerinin Rolü: Edirne Bölgesi Örneği*, Doktora Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Erdinç, Z. Ve Erdinç, M. H. (2018). *Türkiye’de Tarımın Ekonomideki Yeri ve İzlenen Tarım Politikaları*, Araştırma Makalesi, 8 (2), 69-84.
- European Parliament, (2019). *Cooperatives: Characteristics, Activities, Status, Challenges*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI\(2019\)63554_1_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI(2019)63554_1_EN.pdf) (Erişim Tarihi: 12.12.2020).
- Everest, B. (2015). *Tarım Kredi Kooperatiflerinde Ortakların Kooperatifçilik İlkelerini Algılamaları ve Yönetime Katılmalarını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma: Balıkesir Bölge Birliği Örneği*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- FAO, (2019). <http://www.fao.org/faostat/en/#data> (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

Farm Credit Administration, (2018). *About Banks & Associations*. <https://www.fca.gov/bank-oversight/about-banks-and-associations> (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

Feng, H. (1998). *Agricultural Development in the Netherlands An analysis of the history of Dutch agricultural development and its importance for China, LEI/ The Hague*. <https://edepot.wur.nl/400417> (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

Gaytancıoğlu, O. (2009). *Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları. Yayın No: 2009-14. İstanbul.

Gelir Vergisi Kanunu, Madde 52.

Geray, C. Tan, A. Duymaz, İ. Taraklı, D. Polat, H. Çaloğlu, O. ve Vargı, S. *Kooperatifçilik Temel Bilgileri*. (1991). 2. Baskı, İstanbul: Türk-İş Yayınları.

Hekimoğlu, B. ve Altındeğer, M. (2006). *Tarımın ve Tarımsal Göstergelerin; Ülkemizdeki ve Samsun İlimizdeki Gelişim Seyri*. Samsun Valiliği Tarım İl Müdürlüğü Strateji Geliştirme Birimi, Samsun.

İpek, E. (2013). *Tarım Kredi Kooperatifleri’nde Tarımsal Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi Yöntemleri*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karadağ, E. (2010). *Kooperatiflerde Tasfiye Süreci ve Örnek Uygulama Olarak Bir Yapı Kooperatifinin Tasfiyesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karagaytan, A. (2019). *Samsun İli Çarşamba İlçesindeki Tarım işletmelerinin Tarım Kredi Kooperatiflerinin Kredisine Erişimi ve Kredi Talebini Etkileyen Faktörler*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Karlı, B. Gül, M. Kadakoğlu, B. ve Gürsoy, A.. (2018). Türkiye’de Tarımsal Desteklerin Mısır Tarımına Etkileri. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı 1.

Karluk, R. (2002). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Beta Basımevi..

Kazgan, G. (2003). *Tarım ve Gelişme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,

Kılıçalp, E. İnan, A. A. ve Subaşı, H. (2001). GAP’ın Diyarbakır İlindeki Tarıma Dayalı İmalat Sanayindeki Gelişme Sürecine Etkileri. *II. GAP ve Sanayi Kongresi Bildiriler El Kitabı*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Diyarbakır 29 – 30 Eylül.

Kıllı M. (2014). *Tarım İşletmelerinde Tarımsal Faaliyet Standardı Çerçevesinde Maliyet Hesaplaması: Bir Tarım İşletmesinde Örnek Uygulama*. Doktora Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Kol, E. N. (2011). *İktisadi Etkinlik-İstihdam-Kariyer Planlaması İlişkisi: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Üzerine Bir Uygulama*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kooperatifler Kanunu (1969). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1163.pdf> (Erişim Tarihi: 05.11.2020).

Korkmaz, V. (2015). *Tarım Ürünleri Destekleme Politikaları: Türkiye ve AB Karşılaştırması*, Adnan Menderes Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Mumcu, İ. (2009). *Tarımı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Uygulamalarında Tarım Sigortalarının Yeri*. Doktora Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.

Mülayim, Z. G. (2006). *Kooperatifçilik*. Ankara: Yetkin Basımevi.

Ortoğlu, M. (2012). *Kurumsal Yönetim Anlayışının Tarım Kredi Kooperatiflerinde Uygulanabilirliği*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Orhan, O. Z. (1999). *Türkiye’de Tarımsal Destekleme ve Taban Fiyatları Politikası*, İstanbul: İTO Yayınları.

Öz, K. (2018). *Besi Sığırlığında Tarım Kredi Kooperatiflerinin Rolü, Sinop İli Erferek İlçesi Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Özkan G., Karaköy, F. (2018). Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde Tarımsal Desteklerin Değerlendirilmesi. *İktisadi, İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 139-457.

Şengül H. Güneş E. Artukoğlu, M. ve Kızılaslan H. (2010). Tarımsal Girdi Kullanımı ve Politikaları, *Türkiye Ziraat Mühendisliği 7. Teknik Kongresi*. Ocak, Ankara.

Tarım Kanunu (2006). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm> (Erişim Tarihi: 05.11.2020).

Tarım Kredi Kooperatifleri, (2011). *2011-2023 Dönemi Strateji Belgesi ve Eylem Planı*. Ankara.

Tarım Kredi Kooperatifleri, Ana Sözleşmesi.

Tarım Kredi Kooperatifleri Kuruluş Mevzuatı.

Tarım Kredi Kooperatifleri (2015). 2015/1781 Sayılı Genelge.

Taşkıran R. (2011). *Türkiye’de Tarımsal Kredi Uygulamaları Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Taşkıran R. Özüdoğru, H. (2010). Türkiye’de Tarımsal Kredi Uygulamaları. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1. Ankara.

Terin, M. Güler, İ. O., Aksoy, A. (2014). Türkiye’de Tarımsal Üretim ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasındaki Nedensellik İlişkisi, *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(1).

Tiryaki O., Canhilal R., Horuz S. (2010). Tarım İlaçları Kullanımı ve Riskleri. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 26(2),154-169, Kayseri

TKK 2019 Yıl Sonu Faaliyet Raporu, Muhasebe ve Bütçe Daire Başkanlığı (www.tarimkredi.org.tr , Erişim Tarihi: 06.06.2020).

Turhan, Ş. (2005). Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım. *Tarım Ekonomisi Dergisi*. 11(1): 13-24. Bursa.

Türkiye Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar (www.tbb.org.tr Erişim Tarihi: 06.06.2020)

T.C. Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, (2017), *2018-2022 Stratejik Plan*. S. 3, Ankara.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, (2014). *Türkiye’de Kooperatifçilik Raporu 2013*. Mayıs, Ankara.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2015). *G-20 Ülkelerinde Kooperatifçilik*. Ankara.

Topuzoğlu, İ. Artukoğlu, M. (2019). Bazı Ülkelerde ve Türkiye’de Bankaların Tarımsal Kredi Uygulamalarının Analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, Cilt:25, Sayı: 2, Sayfa: 249-258.

Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu, (2016). http://www.bogazliyantb.org.tr/raporlar/TIMTarımRaporu_2017.pdf (Erişim Tarihi: 28.11.2020)

Uğur A. (2013). *Türkiye ve AB Ülkelerinde Tarımsal Destek Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi*. Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Uludağ İhracatçılar Birlikleri (UİB), (2017). *Tarımın ve Organik Tarımın Türkiye İhracatındaki Yeri, Önemi, Gücü, Geleceği ve Tarım Sektörünün İhracatta Karşılaştığı Problemler Sektörü Geliştirmenin Yolları*. Ar-ge Şubesi Ocak 2017, 1-58.

Ülker, E. F. (2011). *Kooperatif İşletmelerde İş Görenlerin İş Tatmini ile Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Tarım Kredi Kooperatifleri Tekirdağ ili Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.

Ültanır, M. S. (2019). *Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihsel Seyri: Devlet İnisyatifi-Kalkınma İdeali*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Ünlüer, M. ve Güneş, E. (2013). Tarımsal Kredilerin Geri Ödenmesinde Etkili Faktörlerin Analizi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, C:30, No:2. Tokat.

Yıldırım, K. Karaman D. (2003). *Makroekonomi*. Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı Yayıncılık.

Yurtoğlu, B. (2015). *Ürün Senedinin Tarım Sektörünün Finansmanındaki Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yücesoy, A. (2019). *Türkiye ve Hollanda Tarım Sektörleri Açısından Dış Ticaretlerinin Karşılaştırılması: Hollanda Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Zeybek, E. (2012). *AB’ye Giriş Sürecinde Türk Tarımı*. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uşak.

World Bank (1996). ‘Reforming Agriculture: The World Bank Goes To Market’, Washington.

www.tarimkredi.org.tr, (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

<https://data.worldbank.org/indicator>, (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

